

**ŞALPAZARI (AĞASAR) BÖLGESİ
ÇEPNİLERİ'NİN DİNÎ İNANÇSAL EVRENİNİN
İNCELENMESİ**

**2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Gökhan DEMİRCİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan IŞIK

**ŞALPAZARI (AĞASAR) BÖLGESİ ÇEPNİLERİ'NİN DİNÎ İNANÇSAL
EVRENİNİN İNCELENMESİ**

Gökhan DEMİRCİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan IŞIK

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Ocak 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	13
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ/ PROBLEM	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	14
1. BİRİNCİ BÖLÜM	15
GİRİŞ	15
1.1. Kavramsal Çerçeve	16
1.1.1. Kızılbaşlık.....	16
1.1.2. Bektâşîlik	17
1.1.3. Alevîlik.....	20
1.1.4. Babaîler İsyanı.....	21
1.1.5. Alevîliğin Oluşumuna Etki Ettiği Düşünülen Dinler	24
1.1.5.1. Animizm.....	24
1.1.5.2. Totemizm	25
1.1.5.3. Dinamizm.....	26
1.1.5.4. Budizm	26

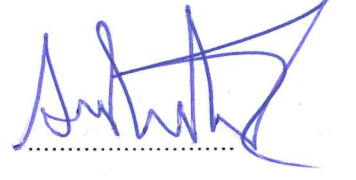
1.1.5.5. Manihaizm	27
1.1.5.6. Zerdüştlük	27
1.1.5.7. Hristiyanlık.....	28
1.1.5.8. Musevilik.....	28
1.1.5.9. İslâm	29
1.1.6. Çepni, Çepni İsminin Kökeni ve Çepnilerin Soyunun İncelenmesi.....	29
İKİNCİ BÖLÜM.....	32
ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ BİLGİLER VE DENEKLERLE İLGİLİ VERİLER.....	32
2.1. Araştırma Sahası ile İlgili İktisadi, Coğrafi ve Demografik Bilgiler	32
2.1.1. Yöredeki Alevî Köyleri olan Eski Köy, Karpınar ve Taşlitepe Mahalleleri ile İlgili Genel Bilgiler.....	34
2.1.2. Şalpazarı (AĞASAR) İlçesi	34
2.3. Çepnilerin Karadeniz'deki Faaliyetleri	35
2.3.1. Çepnilerin Anadolu'ya Gelişi ve Karadeniz'deki Faaliyetleri	35
2.3.2. Karadeniz Çepnilerinin Dinî Anlayışları	39
2.3.3. Şalpazarı (Ağasar) Yöresi Çepnilerinin Dinî Anlayışlarıyla İlgili Mülakat Verileri	42
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	48
ESKİKÖY, KARPINAR VE TAŞLITEPE MAHALLELERİNDEKİ ÇEPNİLERİN DİNİ İNANÇ VE İBADETLERİ.....	48
3.1. İnanç Esasları ile İlgili Kabulleri.....	48
3.1.1. Tevhit Nübüvvet ve Mead, (Hak-Muhammed-Ali İnanıcı)	48
3.1.2. Meleklerle İman	52
3.1.3. Kitaplara İman	54
3.1.4. Peygamberlere İman	58
3.1.5. Ahiret Gününe İman	60
3.1.6. Kaza ve Kader Anlayışı.....	64
3.1.7. Hz. Ali, On İki İmam ve Ehl-İ Beyt Anlayışı	66
3.2. İbadet Anlayışları.....	70
3.2.1. Gusül ve Abdest	70
3.2.2. Namaz	72
3.2.3. Oruç	75
3.2.4. Hac	77
2.2.5. Zekât/Hakkullah.....	80

3.2.6. Kurban.....	82
3.2.7. Dua ve Niyaz	85
3.2.8. Cem Ayini ve Çeşitleri.....	86
3.2.8.1. Cem Çeşitleri.....	88
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	92
ESKİKÖY, KARPINAR VE TAŞLITEPE MAHALLELERİNDEKİ ALEVİLERİN YAŞANTILARIYLA İLGİLİ VERİLER VE DİĞER BULGULAR.....	92
4.1. Ahlâkî Kurallar	92
4.1.1. Dört Kapı Kırk Makam Öğretisi	92
4.1.2. Üç Sünnet, Yedi Farz	95
4.2. Örf ve Adetler	96
4.2.1. Doğum ve Ad Verme	96
4.2.2. Sünnet ve Kirvelik	97
4.2.3. Evlilik ve Düğün	98
4.2.4. Ziyaret Yerleri/Güvenç Abdal Ocağı.....	99
4.2.5. Gündelik Yaşamla İlgili Birtakım Düşünceler	101
4.3. Dînî ve Sosyal Kurumlar	103
3.3.1. Dedelik	103
3.3.2. Cemevi	106
3.3.3. Düşkünlük	107
3.3.4. Musahiplik.....	110
4.4. Diğer Bulgular	111
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA.....	120
TABLolar LİSTESİ	129
EKLER	132
EK 1: Anket Formu	132
EK 2: Mülakat Soruları.....	138
EK 3: Kaynak Kişiler.....	142
ÖZGEÇMİŞ	143

Gökhan DEMİRCİ tarafından hazırlanan “ŞALPAZARI (AĞASAR) BÖLGESİ ÇEPNİLERİNİN DİNÎ İNANÇSAL EVRENİNİN İNCELENMESİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan IŞIK

Tez Danışmanı, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

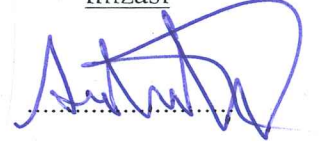

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 24.01.2020

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Ayhan IŞIK (KBÜ)

Üye : Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ (KBÜ)

Üye : Prof. Dr. Halil İbrahim BULUT (İÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yaptığımı beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlâkî ve hukûkî sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Gökhan Demirci

İmza:

ÖNSÖZ

İnanç, kültürün en önemli inşa edici unsurlarındandır. Dolayısıyla herhangi bir bölgenin dînî inanç yapısını tespiti yönelik çalışmalar, kültürel kodların çözülmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu tür çalışmalar sadece mezhepler tarihi açısından değil aynı zamanda sosyal tarih açısından da çok faydalıdır. Ülkemizde yerleşim yerleriyle ilgili yapılan monografilerde dînî yapıya yeterince yer verilmemesi bu nevi çalışmaları daha da kıymetli hale getirmektedir.

Orta Asya'dan İran güzergâhını takip ederek Anadolu'ya göç eden Çepniler, yirmi dört Oğuz boyundan birisidir. Anadolu'ya göç eden bu boy, bölgenin İslâmlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu tez, Trabzon iline bağlı Şalpazarı bölgesi Çepnileri ile buradan göç ederek Akçaabat ilçesine bağlı Eskiköy, Karpınar ve Taşlıtepe mahallelerine yerleşen Çepnilerin dînî inanç ve yaşam pratiklerini karşılaştırmalı bir yöntemle incelemeyi amaçlamaktadır. Ağasar olarak da adlandırılan bölgede yaşayan ve etnik olarak Çepni boyuna mensup olan halkın "Alevîliğe" aidiyetine ilişkin yaygın söylentinin doğru olup olmadığı araştırma sorularımızdan biri olmuştur. Araştırma hususi olarak Şalpazarı bölgesinde mükim bulunan ve bu bölgeden göç ettiklerini belirten Çepnilerin, İslâm içerisindeki itikâdî görüşlerden hangisine mensup olduğu konusuna ağırlık vermektedir. Genel olarak İslâmiyet öncesi Türk inançları/Alevîliğin tarihi arka planına da ışık tutmaya çalışmıştır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemine yer verilmiştir. Birinci bölümde; araştırma sahası, anket ve mülakat katılımcılarının coğrafi, mesleki ve demografik özelliklerine değinilmiştir. Bunun yanı sıra Çepnilikle ilgili bazı önemli kavramlar açıklanmış ve Alevîliğin alt yapısını oluşturan sebepler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde; saha çalışmamız çerçevesinde anket ve mülakat verilerinden hareketle tespit ettiğimiz Alevîlerin dînî inançlarına ve uygulamalarına ilişkin bilgiler aktarılmıştır. Veriler Alevîlik üzerine daha önce yazılmış eser ve tezlerden destek alınarak yorumlanmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise; yöre Alevîlerinin ahlâkî öğretileri, günlük yaşantıları ve sosyal kurumları açıklanmıştır.

Tez konusunu seçerken bana rehberlik eden, çalışmam sırasında anket verilerini yorumlama konusunda maddi-manevi yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ayhan IŞIK'a, Tez'e katmış olduğu değerli katkıları sebebiyle Doç. Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Selim Yılmaz'a, mülakat ve anketlerin gerçekleştirilmesinde yardımcı olan Eskiköy Mahallesi ve Civar Köyleri Kültür ve Dayanışma Derneği başkanı Yaşar BAYIR'a, tez yazım süreci boyunca yanımda olan maddi-manevi her türlü desteğini eksik etmeyen sevgili aileme teşekkürlerimi borç bilirim.

ÖZ

Çepniler Oğuzların Gök-Han koluna mensup bir boydur. Moğol istilasının akabinde Anadolu'ya göç etmiş olan en büyük boylardan birisi olarak kabul edilmektedir. Anadolu'nun özellikle de Karadeniz bölgesinin Türkleşmesinde ve İslâmî bir kimliğe bürünmesinde önemli katkıları olmuştur. Bu grup Selçuklu devleti ve sonraki dönemlerde yaşanan büyük göçler sebebiyle toprak sıkıntısıyla karşılaşmış, ekonomik, siyâsî ve sosyal sâiklerden ötürü bir takım isyan hareketleri içine girmiştir. Bunun neticesinde ise çoğu Çepni gruplarının devletle aralarında tarihsel bir küskünlük meydana gelmiştir. Devletle olan bu ilişkinin etkilerini günümüzde de gözlemek mümkündür. İşte bu çalışmada Trabzon iline bağlı Şalpazarı ilçesinde ve Akçaabat ve Çarşıbaşı ilçelerine bağlı bazı mahallelerde yaşayan Çepnilerin Alevîliğe aidiyeti konusu incelenmiş, Akçaabat ve Çarşıbaşı ilçelerindeki Alevîler ise, tarihsel süreç, inanç, ahlâkî öğreti, ibadet, gelenek görenek ve demografik yapıları bakımından araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din; İnanç, Ahlâkî Öğreti, Çepni, Alevîlik.

ABSTRACT

The Chepni was a Gok-Khan sub-branch of the Oghuz Turkic people. It is considered to be one of the largest tribes that migrated to Anatolia following the Mongol invasion. This tribal entity played a very prominent role in the Turkification and Islamization of the Black Sea region. This ethnic group faced land shortage following the great migration took place during Seljukian state. Due to some economic, political, social problems reasons, the group initiated a series of rebellion movements against the state. As a result a resentment against the state seems to have taken place. It is still possible to observe the effects of this kind of unwarm relationship with the state in this group at the present day. In this study, the belonging of the Chepni people living in Trabzon, more precisely Şalpazarı and some villages of Akçaabat and Çarşıbaşı to Alawism is examined. In addition, a research into the Alawite community in Akçaabat and Çarşıbaşı districts in terms of historical course, belief, moral doctrine, acts of worship, custom and traditions and demographic structures is conducted.

Keywords: Religion, Faith, Moral Teachings, The Chepni, Alawism.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Şalpazarı (Ağasar) Bölgesi Çepnilerinin Dînî İnançsal Evreninin İncelenmesi
Tezin Yazarı	Gökhan DEMİRCİ
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ayhan IŞIK
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	24.01.2020
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	143
Anahtar Kelimeler	Din; İnanç, Ahlâkî Öğreti, Çepni, Alevîlik.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The analysis of the belief-related nature of Chepni's in Salpazarı(Agasar) Region
Author of the Thesis	Gökhan DEMİRCİ
Advisor of the Thesis	Dr. Öğr. Üyesi Ayhan IŞIK
Status of the Thesis	Master (B.S.C)
Date of the Thesis	24.01.2020
Field of the Thesis	Religion.
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	143
Keywords	Religion, the Chepni, Alawism, Faith, Moral Teachings.

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı geçen eser

bkz: Bakınız

c.: Cilt

ev.: Çeviren

DİA: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

ed.: Editör

haz.: Hazırlayan

krş.: Karşılaştırmız

s.: Sayfa

.: Ölüm tarihi

vb.: ve benzeri

Yay.: Yayınlar

ARAŞTIRMANIN KONUSU

“Şalpazarı (Ağasar) Bölgesi Çepnilerinin Dînî İnançsal Evreninin İncelenmesi” başlıklı tezin konusu, Trabzon’daki Çepnilerin tarihini, dîni anlayışlarını, sosyal ve kültürel yapılarını mukâyeseli bir şekilde anlatmaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı; Trabzon iline bağlı Akçaabat, Çarşıbaşı bölgesindeki Çepniler ile Şalpazarı ve mahallelerinde ikâmet etmekte olan Çepnilerin dînî, îtikâdî, sosyal ve kültürel boyutlarının mezhepsel olarak incelenmesidir. Çalışmanın amaçlarından birisi de Trabzon’daki tüm Çepnileri Alevîliğe bağlama gayretlerinin varlığına dikkat çekmektir.

Araştırma iki açıdan önemlidir: Birincisi Alevî kesimi hakkında herhangi bir ilmî dayanağı olmayan söylemlerin gerçeklik payı araştırılmıştır. Söz konusu bu iddiaların asılsız oluşu, Alevîlerin inanç ve sosyo-kültürel boyutları doğrultusunda açıklanmıştır.

Trabzon bölgesindeki Çepniler iki ayrı muhitte bulunmaktadır. Akçaabat ve Çarşıbaşı ilçelerindeki Eskiköy, Karpınar ve Taşlıtepe mahallelerindeki Çepniler, Ağasar bölgesinden göç ettikleri iddia edilmekle birlikte Alevî kimliğine sahiptirler. Şalpazarı (Ağasar) bölgesindeki Çepniler ise Sünnî İslâm’ı benimsemiş görünmektedirler. Şalpazarı Çepnilerinin de eskiden Alevî olduğu ve sonradan asimile olup Sünnîleştirildiklerine dair iddialar mevcuttur. Bu çalışma, ortaya atılan iddiaların doğruluğuna ya da yanlışlığına dair bir fikir sunması sebebiyle de önemlidir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma, genel itibâriyle saha çalışması hüviyeti taşımakta, katılım yoluyla gözlem, mülakat, anket tekniği kullanılmış ve Alevîlik üzerine yazılmış eserlerden de faydalanılmıştır. Kaynak taraması vesilesi ile elde edilen teorik bilgiler, saha çalışmasındaki mülakat, anket ve gözlem verileriyle birlikte değerlendirildi. Yapılan mülâkat ve anketlerin çoğunluğu ise erkek katılımcılar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sahasındaki Sünnî îtikâda sahip Çepnilere ise Alevîlikle ilgili bilgilerinin

olup olmadığına dair sorular araştırma bölgesindeki her köyün en yaşlı kişisine ve yörenin kanaat önderlerine yöneltilmiştir.

Alevî kimliğine sahip Çepniler ile mülâkatların yapılması ve anketlerin doldurulması hususunda birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorluğun sebebi Alevîliğin ve Cem'in kendileri nazarında sır olduğunu düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Karpınar ve Taşlıtepe mahallelerindeki dedelere ısrarda bulunulsa da yörede ikamet etmekte olan Alevî halkın tepki gösterebileceğini ifade ederek çekimser kalmışlardır. Eskiköy ve civar mahallelerde bulunan Alevî dedeleri tepki çekmemek için mülakat talebini reddetmişlerdir. Sınırlı sayıda yapılan mülakatlar ise yöre halkı tarafından belirtilen, Alevîlik hakkında bilgisi olduğu düşünülen kişilerle yapılmıştır. Mülakatlar esnasında dernek, kahve ve iş yerleri de ziyaret edilmiştir. Tüm bu mülakat verileri de ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Anket çalışmaları da sahada uygulanarak bölgedeki Alevî inancı hakkında birtakım malumatlar edinilmiştir.

Anket çalışması 52 soru üzerinden rastgele seçilmiş 146 kişiye uygulanmıştır. Anketten elde edilen veriler sınıflandırmaya tabi tutulduktan sonra "SPSS" istatistik programı ile değerlendirilmiş ve ilgili sorular ait oldukları başlıklar altında verilmeye çalışılmıştır. Şunu ifade etmek gerekir ki saha çalışması sırasında elde ettiğimiz verileri herhangi bir işleme tabi tutmaksızın objektif değerlendirilmiştir. Bölge Alevîleriyle farklılıkları bir kenara bırakıp asgari müşterekler hususunda herhangi bir dışlama olmaksızın sohbet etme fırsatı yakalanmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ/ PROBLEM

Trabzon bölgesindeki tüm Çepni halkı Alevî değildir. Öne sürülen birtakım iddiaların genel geçerliliği incelenmelidir. Şalpazarı ilçesi ve mahalleleri Alevî değildir. Şalpazarı yöresindeki halk Güvenç abdal ocağına bağlı değildir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Yapılan tez, alan araştırması hüviyeti taşıdığı için bir takım maddî manevî rahatsızlıklar oldu. Araştırmanın bölgedeki hassasiyeti itibariyle ikili ilişkilerde, mülakat ve anket katılımcılarıyla ilgili bir takım diyalog problemleri yaşandı.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Alevîlik Orta Asya topraklarında göçebe hayatı süren Türklerin, İslâmiyet'i kendi kültürleri ile birleştirip benimsemesi ile ortaya çıkan, tarihsel süreç içerisinde değişen siyâsî ve kültürel koşulların etkisiyle bazı gelişmeler kaydeden Tasavvufî bir yapıdır. İnanç, kültür ve siyâsî tarihimiz açısından görmezden gelinemeyecek kadar önemli olan Alevîlik, ülkemizde popüler seviyede en çok konuşulan, araştırma yapılan İslâmî gruplardan birisini oluşturmaktadır. Alevîler bir asır öncesine kadar kapalı toplum yapısına sahip bir çizgiyi takip etmişti. İleriki süreçte orta öğretim, yüksek eğitim ve öğretim kurumlarının gelişmesi ve bilgiye erişimin kolaylaşmasına paralel olarak, internet, sosyal medya, yazılı ve görsel yayınlar gibi sosyalleşme araçlarının çoğalmasıyla günümüzde daha açık, sosyal bir yapıya kavuşmuş, heterojen toplum yapısından yarı homojen bir yapıya dönüşmüştür. Kapalı toplum yapısının oluşmasında tarihte yaşanan bazı siyâsî olayların ve Sünnîler tarafından dile getirilen dışlayıcı söylemlerin etkisi vardır. Ortaya çıkan kapalı toplum yapısı, Alevîleri devlet otoritesinden uzaklaştırmış, kendilerine ait idârî, hukûkî ve sosyal birimleri kurmaya sevk etmiştir. Bölge Alevîleri üzerine yapılan bu çalışma esnasında elde edilen veriler içinde en dikkat çeken, anket sorularına verilen cevapların mülakat sorularına verilen cevaplardan farklı oluşudur. Öyle ki bazı mülakat ve kişisel görüşmelerde yöre halkının Alevîliğe ne derece bağlı olduğu ve sünnî kesime karşı nasıl bir yaklaşım sergiledikleri hususuna dair cevaplar anket verileri ile örtüşmemektedir.

“*Şalpazarı (Ağasar) Bölgesi Çepnilerinin Dînî İnançsal Evreninin İncelenmesi*” başlıklı bu çalışmada, Trabzon ili Ağasar bölgesindeki Çepniler ile bu yöreden göç ettiği ileri sürülen Akçaabat/Eskiköy ve Karpınar ve Çarşıbaşı/Taşlıtepe mahallelerinde yaşayan insanların din anlayışları mukâyeseli bir yöntemle tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma esnasında elde edilen veriler değerlendirilirken bilimsel objektiflik prensibine ve İslâm Mezhepler Tarihi araştırma geleneğine hâkim kriterlere sadık kalmaya çalışılmış, siyâsî düşünce ve mezhepsel kaygılardan ise uzak durulmuştur.

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Kızılbaşlık

Bu kavramın Türk-İslâm tarihinde ilk defa ne zaman kullanıldığına dair farklı görüşler mevcuttur. Bazı kaynaklarda Şah İsmail'in pederi, Erdebil tekkesi Şeyhi, Şeyh Haydar (ö. 893/1488) döneminde¹ bazı kaynaklarda Osmanlı sultanı II. Bayezid (ö. 918/1512) zamanında² diğer bir kaynakta ise Şah İsmail'in (ö. 930/1524) saltanat yıllarında kullanıldığı ifade edilmektedir.³ Bahsi geçen Türkler, takmış oldukları on iki dilimli kızıl "Tac-ı Haydarî" sebebi ile "Kızılbaş" olarak nitelendirilmişlerdir.⁴ Aslında kızılbaş, eski dînî inançlarını, gelenek ve göreneklerini İslâmi düşüncelerle mündemiç kılıp, birtakım bâtınî düşüncelerden etkilenerak bunu devam ettiren Türk topluluklarına verilen isimdir.⁵

Kızılbaşlık kavramının kökeni hakkında birbirinden farklı açıklamalar beyan edilmiştir. Kızılbaşlık, 10. yy'dan itibaren yavaş yavaş İslâm'ı benimsemeye başlayan ve benimsemiş oldukları yeni dini, eski inançlarındaki anlayışları ile birleştiren göçebe Türkler için kullanılmıştır. Bu ismin eski Türk obalarının başlarına giymiş oldukları kızıl börklerle ilgili olduğu da belirtilmektedir. Kıpçakların bir bölümüne Karabörklü veya Buhara mektebinin bağlıları için Yeşilbaş denilmesi buna örnek teşkil etmektedir.⁶

Kızılbaşlık ile ilgili Alevî geleneğinde farklı yorumlar vardır. Örneğin; Hz. Ali, Hayber kalesinin kuşatılması sırasında başına kırmızı bir sarık bağlaması ve bu yüzden "kızılbaş" adıyla anılır olması gibi. Uhud muharebesi sırasında Hz. Muhammed'i korumak amacıyla kendisini siper eden Ebu Dücâne (ö. 12/633) adlı sahabe'nin sarığının kanla boyanmış olması sebebiyle kendisine de aynı ismin verildiği belirtilmiştir. Bir diğer yorum ise Sıffin savaşında Hz. Ali, ordusunun Muaviye'nin (ö.

¹ Bkz. Mehmet Fatsa, *Karadeniz'de Zaviyeler (15-17. Yüzyıl)*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2017), 15.

² Bkz. Ömer Faruk Teber, "*XVI. Yüzyılda Kızılbaşlık Farklılaşması*", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005), 29.

³ Bkz. Yalçın Çakmak, "*Tunceli-Hozat Bölgesinde Sarı Saltık Ocağı ve Bektâşilik (Tarih-İnanç ve Doktrin-Ritüel)*", (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2012), 24.

⁴ Bkz. İlyas Üzüm, "Kızılbaş", *DİA*, (2002), XV, 546.

⁵ Bkz. Murat Çetin, "*Alevîlerin Dînî İnanç ve Yaşantıları (Gölyaka Örneği)*", (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2010), 13.

⁶ Bkz. Üzüm, "Kızılbaş", 546.

60/680) ordusundan ayrılması için ordusundaki askerlerinin başlarına kırmızı sarık sardırması bu sebeple de takipçileri kızılbaş diye anılır olmuştur.⁷

Herhangi bir tarihi temeli olmayan ve bu bakımdan da mesnetsiz kalan rivayetlerin kızılbaş kavramına kutsiyet atfetme gayesi taşıdığı görülmektedir. Aynı şekilde Şeyh Haydar'ın rüyasında Hz. Ali'nin kendisine, taraftarlarına kırmızı börk giydirmesini emrettiği şeklindeki iddiası da aynı gayeye matuftur. Osmanlı-Safevî mücadelesinde kızılbaş ismi, Safevî taraftarlığı ve onları yerme amaçlı kullanıldığından, Cumhuriyetle birlikte bu isim terk edilerek yerine "Alevî" tabiri kullanılmaya başlanmıştır.⁸ Bu rivayetlerden birisi de; Şeyh Cüneyd'in (ö. 864/1460) vefatını takiben oğlu Şeyh Haydar onun yerine şeyhliğe geçip tarikat mensuplarının başlarına kırmızı serpuş giymelerini emretmesidir. Bu serpuş, beyaz bir bez üzerine sarılı sürahiyi andıran ve uç kısmına doğru sivrilmiş on iki dilimden müteşekkil kırmızı bir yapıya sahiptir. On iki dilimin her biri bir imamı temsil etmektedir. Osmanlı yönetimi ve halkın tutumu, ilerleyen zamanda bu başlığı ve kızılbaş tabirini bir alay vesilesi haline getirmiştir. Her ne kadar ilerleyen zamanlara doğru bu serpuş giyilmemiş olsa da tabirin kullanımını devam edegelmiştir. Günümüzde de varlığını devam ettiren bu kavram hakkındaki rivayetlerin tarihselliğini ilmi ölçülere uygun olarak tayin etmek pek mümkün gözükmemektedir.⁹

Oysa Kızılbaş kavramı, Şah İsmail ve Safevîlerle birlikte kullanılmaya başlanan tarihsel bir isim niteliğinde olup küçük düşürme ya da aşağılama manalarını taşımamaktadır.¹⁰ Farklı tarikatların da takmış oldukları serpuşlar sebebiyle bu gibi isimlendirmelere tabi tutulduğu bilinmektedir. Kızılbaş kavramının bağlamından kopartılıp kişileri suçlama anlamını yüklenmesi siyâsî amaçlı kullanımdan kaynaklanmış olabilir.

1.1.2. Bektâşîlik

Bektâşîlik, Hacı Bektâş Velî (ö. 669/1271) etrafında tesis edilmiş, mürşit olarak Hz. Muhammed'i, yol gösteren bir rehber olarak da Hz. Ali'yi seçmiş, pirleri Hacı

⁷ Bkz. Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, (İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, 1998), 82.

⁸ Bkz. Üzümlü, "Kızılbaş", 546.

⁹ Bkz. Metin Bozkuş, *Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevîlik*, (Sivas, Vizyon Matbaacılık, 2000), 59.

¹⁰ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa Alevî Bektâşî Kültürü", *Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, no.14, (2000): 133.

Bektâş Velî olan ve onun ismiyle anılan 12 tarikattan birisidir.¹¹ Alevîlik ve Bektâşîlik iç içe geçmiş ayrılmaz bir parçayı andırmaktadır. Diğer tasavvufî tarikatlar gibi kendisine has özellikleri, adap ve erkânı olan, Hacı Bektâş Velî öğretisi etrafında biçimlenen bir tarikattır.¹² Esasında XIII. yüzyılın ortalarında Babaî isyanından sonra gelişen Babaîlik, XIV. yüzyılın başlarından itibaren Abdalân-ı Rûm ile sürdürülürken bu hareketin önde gelen isimleri Hacı Bektâş ananesini öne çıkararak bir bakıma Bektâşîliğin oluşmasını sağlamışlardır.¹³

Hacı Bektâş Velî Nişabur'da doğmuş ve Horasan'da Hoca Ahmet Yesevî (ö. 562/1166) ve Lokman Pârânde'den ders almıştır.¹⁴ O, yolu tamamladıktan sonra, Yesevî'de son imtihanına girer ve 26 arkadaşıyla birlikte Anadolu'ya gelir¹⁵ ve Suluca Karahöyük'e yerleşir. Bu bölgede o dönemlerde Hristiyanların yaşadığı bilinmektedir. Hacı Bektâş Velî Horasan'dan bu Rum diyarına geldiğinde İdris Hoca ile Eşi Kadıncık Ana'ya misafir olur. İşte Bektâşî tarikatı burada kurulmuştur¹⁶ ve Anadolu ile Balkanlarda da derin izler bırakmıştır.¹⁷ Başlangıçta Kalenderîlik içerisinde varlığını devam ettirmiş, akabinde Hacı Bektâş Velî'nin öğretileri ile ayrı bir tarikat olarak hüviyetine kavuşmuştur.¹⁸

Bektâşîlik ile Alevîlik arasındaki bağlantı dikkat çekicidir. Öyle ki bu kavramlar zaman zaman birbirlerinin yerlerine kullanılmış, bazen de “Alevî-Bektâşî” şeklinde birlikte söylenir olmuştur. Alevîliği, köyde yaşayan Bektâşîler, Bektâşîliği de Alevîliğin şehirdeki görünümü¹⁹ şeklinde düşünenler olmakla birlikte, Bektâşîliği Alevîliğin bir kolu olarak değerlendirenler de bulunmaktadır.²⁰ İréne Melikoff'a göre;

¹¹ Bkz. Ayten Yalçın, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Bektâşîlerin Rolü”, (Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, 2004), 64.

¹² Bkz. Fatsa, *Karadeniz'de Zaviyeler (15-17. Yüzyıl)*, 13.

¹³ Bkz. İlyas Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 52.

¹⁴ Hacı Bektaş Velî'nin Ahmet Yesevîden ders alıp almadığı hususu tam olarak izah edilememektedir. Çünkü yaşadıkları dönemler arasında bir asırdan fazla bir zamanı göstermektedir. Anlatılan menkıbelere göre Hacı Bektaş Velî Ahmet Yesevînin öğrencisi olarak görülmektedir. Ancak vefat tarihleri incelenirse bu iddianın doğruluğuna ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Ayrıca bkz. Seyfullah Korkmaz, “Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş Velî Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no:11, (2001): 326

¹⁵ Hacı Bektâş Velî, *Velâyetnâme*, hazırlayan: Hamiye Duran. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014,165.

¹⁶ Bkz. Orhan Türkoğan, *Alevî Bektâşî Kimliği*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2013), 376-377.

¹⁷ Bkz. İbrahim Gökdemir, “Divriği İlçesinde Yaşayan Alevîlerde Dinî Hayat ve Yaygın Halk İnanışları”, (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011), 9.

¹⁸ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Bektâşîlik”, *DİA*, (1992), V, 375.

¹⁹ Bkz. Fatih Bilgin, “Tercan Yöresi Alevîliği”, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014), 24.

²⁰ Bkz. Ali Dinçal, *Alevîlik-Bektâşîlik ve Notaları ile Semahlar*, (Ankara: Emod Yayınları, 1997), 82.

Bektâşîlik, Alevîlik ve Kızılbaşlık aynı menşeden türemiştir. Önceden tarikat mesabesinde olan Bektâşîlik ve Alevîlik zamanla bölünerek iki farklı topluluk haline gelmiştir.²¹ Önceleri Kızılbaşlık ile Bektâşîliğin birlikte zikredilmesinin sebebi, Hacı Bektâş Velî'nin görüşlerinin talepleri tarafından Alevîlerin yaşadıkları yerlerde yayılmasına bağlanmaktadır.²²

Bektâşîlik ile Kızılbaşlık kavramının kullanımda birbirinden ayrılmasının sebebi Bektâşîliğin babalık sistemi ile idare edilmesine bağlanmaktadır. Şöyle ki; Dört büyük “dedebabalık” tekkelerince atanan babalar, Alevîlerin eğitimleriyle ilgilenmekle birlikte zamanla kızılbaşlık kolunun dedebabalardan bağımsızlaştığı görülmektedir.²³ Gün geçtikçe Bektâşîlerle aralarındaki bu farklılıklar artmış ve Alevîlerin dışlandığı bir durum oluşmuştur.²⁴

Bektâşîlik postuna Balım Sultan'ın (ö. 922/1516) geçmesiyle birlikte tarikat yeni bir şekil almıştır. Hatta Balım Sultan, Hacı Bektâş Velî'den sonra en fazla öne çıkan isim olarak görülmektedir. Ocak bağlıları tarafından da ikinci pir olduğuna dair görüşler bulunmaktadır.²⁵ Ayrıca Balım Sultan, Bektâşîliği Kalenderîlikten ayırmakla kalmamış ona bugünkü yapısını da kazandırmıştır.²⁶ Balım Sultan'ın bu özellikleri Bektâşîliğin ikincisi evresi olarak değerlendirilmiştir. Tarihi bir kimliğe sahip olan Hacı Bektâş Velî'nin ilerleyen dönemler içerisinde bir iman bahsi haline getirilmesinin sebeplerini de bu süreçte aramak gerekmektedir.²⁷ Ancak Hacı Bektâş Velî'nin takipçilerinden Seyyid Ali Sultan'ın Balım Sultan'dan önce *Erkânâme* ile ilgili bir düzenleme yaptığı bilinmektedir.²⁸

Diğer tarikatlardan fazla bir yanı bulunmayan Bektâşîlikte “seyr ve süluk” gibi terimler de yoktur. Ancak diğer tarikatlardaki el tutma, ikrar gibi birtakım hususlar Bektâşîlikte mevcuttur. Diğer tarikatlardaki zikre karşı Bektâşîlikte “Cem Ayini”

²¹ Bkz. Âdem Aydın, “*Akdağmadeni Yöresi Ardiçalanı ve Bozhüyük Köylerinde Alevîlik*”, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2009), 17.

²² Bkz. Erdal Yıldırım, “*Tunceli Alevîliği*”, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 24.

²³ Bkz. Hasan Coşkun, “*Geleneksel Alevî Sosyal Örgütlenmesi Sivas Kangal Türkmen Alevîleri Örneği*”, (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2014), 1.

²⁴ Bkz. Bozkuş, *Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevîlik*, 62.

²⁵ Bkz. Ayşen Oktay, “*Erken Dönem Osmanlıda Bektâşîliğin Gelişimi: Yunanistan'da Bektâşî Tekkeleri*”, (Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi), 8.

²⁶ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “*Bektâşîlik*”, 373.

²⁷ Bkz. Fatsa, *Karadeniz'de Zaviyeler*, 14.

²⁸ Bkz. Burhan Çetin, “*Din Fenomenolojisi Bağlamında Bektâşîlik Tokat İli Örneği*”, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017), 47.

vardır.²⁹ Bektâşîliğin öğretileri ile eski Türk inançları arasında benzerliğin olması, zengin sözlü kültür ve edebiyatın bulunması, bu tarikatın benimsenmesini ve Türk toplumları arasında yayılmasını hızlandırmıştır. Bu sayede zamanla Osmanlı devrinde yaygın tarikatlardan biri halini almıştır.³⁰

1.1.3. Alevîlik

Kelime olarak Ali'nin grubunda yer alan, Ali'ye ait mânâsına gelen Alevî kavramı³¹ İslâm tarihi ve tasavvuf edebiyatında Hz. Ali'yi (ö. 40/661) sevmek, saygı göstermek ve her hususta ona bağlı olmak anlamlarında kullanılmıştır. Bu bakımdan Hz. Ali'yi seven, saygı duyan ve ona bağlı olan herkese Alevî denilmiştir.³² Alevî kelimesin Hz. Ali ve ailesini ifade ettiği gibi Hz. Ali'ye sevgi ve saygı beslemek manasına gelmekte,³³ Hz. Ali'nin taraftarı olanlara da Alevî denilmektedir.³⁴ Ayrıca Hz. Peygamber'in vefatıyla başlayan ve dönemin halifesi Hz. Osman'ın (ö. 35/656) şehit edilmesiyle birlikte zirveye ulaşan siyâsî tartışmalarda, Hz. Ali'nin tarafını tutanlara kelime anlamı itibarıyla el-Aleviyye veya Şiatü Ali denilmiştir.³⁵ Fakat dikkat edilecek olursa bahsedilen Alevî kelimesi, lügat manasında olup dînî bir grubu temsil etmemektedir. Alevî kelimesi, ilk etapta Hz. Ali'nin neslinden gelenleri belirtmek için kullanılırken zamanla Hz. Ali'ye bağlı olanları ifade eden bir kavram halini almıştır. Hatta daha sonraları Alevîlik için ayrı bir din, zerdüştlüğün devamı, İslâm dışı şeklinde birbirinden oldukça farklı değerlendirmeler yapılmıştır.³⁶

Alevî kavramı İslâm medeniyet tarihinde Hz. Ali'nin neslinden gelenleri belirtmekle birlikte siyâsî, tasavvufî ve îtikâdî manalarda da kullanılmıştır. Hz. Ali'nin nesebi, evlatları Hz. Hasan (ö. 49/669), Hz. Hüseyin (ö. 61/680), Muhammed b. Hanefiyye (ö. 81/700), Hz. Ömer³⁷ ve Hz. Abbas (ö. 61/680)³⁸ yoluyla devam

²⁹ Bkz. Abdülkadir Sezgin, *Hacı Bektâş Veli ve Bektâşîlik*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 33.

³⁰ Bkz. Gökdemir, “*Divriği İlçesinde Yaşayan Alevîlerde Dînî Hayat ve Yaygın Halk İnanışları*”, 9.

³¹ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Alevî”, *DİA*, (1989) II, 368.

³² Bkz. Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, 9.

³³ Bkz. Çiğdem Savaş, “*Kütahya'ya Bağlı Sofça ve Sobran Köylerindeki Alevîlik ile İlgili İnanç ve Uygulamalar*”, (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2011), 7.

³⁴ Bkz. Ocak, “Alevî”, 368.

³⁵ Bkz. Bilgin, “*Tercan Yöresi Alevîliği*”, 22.

³⁶ Bkz. Savaş, “*Kütahya'ya Bağlı Sofça ve Sobran Köylerindeki Alevîlik ile İlgili İnanç ve Uygulamalar*”, 3.

³⁷ Hz. Ali'nin Ümmü Habîb bint Rebîa'dan olan evlâdıdır. Seksen yaşına kadar yaşamış, Yenbuda da vefat etmiştir. Vefat tarihi tam olarak bilinmemektedir. Hz. Ali Evladı için ayrıca bkz. Mustafa Öz, “Ali Evlâdı”, *DİA*, (1989) II, 392.

etmektedir. Emevîler'in son dönemlerinde Hz. Ali'nin soyundan gelenler için seyyid, şerif ve emir gibi sıfatların yanında Alevî nitelemesi de kullanılmıştır. Emevî, Abbâsî döneminde mevcut iktidara karşı Hz. Ali neslinden gelen kişilerin çıkardıkları ayaklanmalarda Ali evlâdı anlamında görülmektedir. Bu kavram, çıkarılan isyanlardan bazılarında katılımın daha fazla olması ve isyanın başarıya ulaşması için kullanılmış, bu suretle temellendirme ve güçlendirme yoluna gidilmiştir. 869 yılında Basra'da ortaya çıkan Zenc ihtilâli bunun en güzel örneklerindedir.³⁹

Bu kavramın siyasî anlamdaki kullanımı Hz. Ali'nin ve onun soyundan gelenlerinin halife olmasının gerekliliğine inanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Hz. Ali'yi en üstün sahabi olarak görmek, Hz. Ali'nin peygamber olduğunu düşünmek ve ona ulûhiyet atfetmek gibi Anadolu Alevîliğinde bulunmayan görüşler ise îtikâdî sahada kullanılmaktadır.⁴⁰ Tasavvufî manası ise bazı tarikatların Alevîliği müşterek isim olarak kullanmalarıyla ortaya çıkmaktadır.⁴¹

Alevîlik, tarihi süreçte çok kritik iki dönem geçirmiştir. Sultan II. Mahmut zamanında Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile meydana gelen siyâsî anlaşmazlıklar, Bektâşî tekkelerinin kapatılması ile sonuçlanmıştır. İkincisi ise, Alevîliğin, Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra hem Bektâşî hem de Kızılbaş tekkelerine mensup olanları kuşatıcı rol üstlenmesidir. Bu durum cumhuriyetin ilanından sonra tekke-zaviye kanunu, Bektâşî ve Kızılbaş tekkelerinin kaldırılmasıyla çok farklı bir boyut kazanmıştır.⁴²

1.1.4. Babaîler İsyanı

Babaîler isyanının Alevîler ile ilişki içerisinde bulunması Türk obalarının bu isyana katılması ile açıklanabilir. Günümüz Anadolu Alevîlerinin etnik yapısı incelendiğinde Orta Asya kültüründen beslenmiş ilerleyen süreçte Anadolu'ya göç etmiş Türk obalarından olduğu ortaya çıkacaktır. Gayri Sünnî kimliğe sahip bu isyana katılan Türk obalarının, isyanı başlatanların fikirlerinden etkilenmemeleri olanaksız görünmektedir. Bu nedenle bu isyan Alevîliğin oluşmasına etki eden hususlardandır.

³⁸ Hz. Ali'nin Ümmü'l-Benîn bint Hizâm adlı eşinden doğan evladıdır. Hz. Hüseyin ile birlikte Kerbelada şehit edilmiştir. Ayrıca bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, "Abbas b. Ali b. Ebû Tâlib", DİA, (1988), I, 21.

³⁹ Bkz. Ocak, "Alevî", 368.

⁴⁰ Bkz. Sermin Çalışkan, "Alevîlikte Dört Kapı Kırk Makam", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 21.

⁴¹ Bkz. Ocak, "Alevî", 368.

⁴² Bkz. Yıldırım, "Tunceli Alevîliği", 22.

Bilindiği gibi Türklerin bazısı göçebe hayat tarzını benimsemiştir. Bu yaşam tarzı sebebi ile medrese yapımı ve kitabi bir din olgusunun inşası mümkün olamamıştır. Bununla birlikte Türkler eski örf, âdet ve inançlarını yeni benimsedikleri İslâm dini ile mecz etmişler, eski inançlarını bütünüyle de terk edememişlerdir. Malazgirt savaşından sonra XI-XIV. yüzyıllar arasında Türk obaları Anadolu'nun farklı bölgelerine yerleşmişlerdir.⁴³

Babaîler isyanı Anadolu Selçuklu Devleti zamanında Orta ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Baba İlyas'a (ö. 637/1240) bağlı Türk obalarının isyanı sonucu ortaya çıkan ve gayri Sünnî kimliğe sahip,⁴⁴ siyasî maksatlarla çıkmış ve dinî duyguların kullanılmış olduğu büyük çaplı ayaklanmalardan biridir. Dinî olmaktan çok siyasî ve sosyal içerikli bir isyan olup, Adıyaman, Gerger, Besni, Samsat, Malatya, Sivas, Amasya, Tokat ve Kırşehir gibi Anadolu'nun birçok bölgesinde etkili olmuştur.⁴⁵ Anadolu'ya göç eden Türkler arasında Vefâî, Kalenderî, Yesevî ve Haydârî tarikatlarına mensup olanlar bulunmakla birlikte gayri müslim unsurların da olduğunu ayrıca belirtmek gerekir.⁴⁶

Babaîler isyanının çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan en önemlisi de iktisadî sebeplerdir. XIII. Yüzyıla kadar Anadolu'ya gelen Türk obalarını iskân etme konusunda bir problem bulunmuyordu. Ancak bu yıl itibari ile gelen göç dalgalarına Moğol istilasından kaçan Türkler de eklenince yeni gelenler ile yerleşik hayata çoktan geçmiş olanların arasında sorunlar başlamıştır. Bu sorunlardan biri de yerleşik hayattaki halkın, yeni gelenlere kullandıkları arazilerini vermeye razı olmamalarıydı. Bu probleme, yeni gelenlerin devletin verdiği talimatlara uymayıp kendi başlarına hareket etmesi ve Türklerin, güzergâhları üzerinde bulunan köy ve kasabaları yağmalamaları da eklenince ileride isyan kaçınılmaz oldu. Bu aşırı göçler aynı zamanda isyanın geniş bir alana yayılmasının da sebebini teşkil etmektedir.⁴⁷

İsyanın ortaya çıkmasında iktisadî sebeplerin yanı sıra psikolojik sebepler de etkili olmuştur. Zamanın devlet otoritesinin Türkleri askerî hizmetlere almayıp onlara sadece vergi veren halk gözüyle bakmaları ve Selçuklu hükümetinin daha önceden

⁴³ Bkz. Fevzi Rençber, “Adıyaman’da Alevîlik”, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012), 20.

⁴⁴ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Babaîlik”, *DİA*, (1991), IV, 373.

⁴⁵ Bkz. Rençber, “Adıyaman’da Alevîlik”, 21.

⁴⁶ Bkz. Bahri Arslan, “Babaîler İsyanı ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin Durumu”, *Türk Tarihi Semineri* (2017): 7.

⁴⁷ Bkz. Ocak, *Babaîler İsyanı*, (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 60-61.

Moğollarla savaşılan Harezmliler'in tecrübelerinden faydalanmak maksadıyla askerlik hizmetine almaları Türkmenleri devlete küskün hale getirmiştir.⁴⁸ Bir taraftan da Selçuklu devletinin siyâsî işlerinden sorumlu kademelerde İranlı yöneticilerin yer alması ve bu yöneticilerin Türklere aşağılayıcı gözle bakması ortamın daha da gerilmesine neden olmuştur.⁴⁹ Bunlara ek olarak göçebe yaşamı sürdüren Türklerin din eğitimi ihtiyacı için obalara giden âlimlerin vazifeleri dışında farklı faaliyetlerde bulunmaları da eklenince isyanın temelleri atılmıştır. Bu obalardaki Türklerin çoğu dînî bilgi seviyesi bakımından eksik durumda oldukları hatta son peygamberin Hz. Muhammed olduğunu dahî bilmedikleri söylenmiştir.⁵⁰

Türk beylerinin yanında manevi güçleri bulunan dede veya baba adı verilen olağanüstü kişiliğe sahip şahsiyetlerin bulunduğu, bu şahsiyetlerin İslâmiyet'ten önceki kamların ayrıcalıklarına sahip olduğu söylenmektedir. İşte Baba İshak bu olağanüstü kişiliklerden biridir. Baba İshak Sultan Gıyasettin Keyhüsrev'in (ö. 607/1211) kafasını zevk ü sefa ile meşgul ettiğini belirterek sultanın aleyhine propagandaya başlamış ve bu meyanda Şam'da bulunan Harezmlî Beylere ve kendisine yoğun sevgiyle bağlı olan Kefersut ve Maraş halkına elçiler yollamıştır.⁵¹ Türkmenlere "Lâ ilâhe illallah Baba Resulallah" diyerek harekete geçmeleri bildirilmiştir. Bir başka rivayette ise Baba İshak ve yandaşlarının "Lâ ilâhe illallah Baba Velîyullah" diyerek ayaklandıkları belirtilmekte bu rivayet de Sıbt İbnü'l-Cevzî'ye (ö. 654/1256) atfedilmektedir.⁵²

İsyanın hareket emrini bizzat veren Baba İshak'tır (ö. 637/1240). 1240 yılında Türkmenler harekete geçerek Kefersut'u ele geçirmiştir. Kefersut'u Adıyaman, Gerger ve Kâhta takip etmiştir. Ayaklanma kısa zamanda Anadolu'nun ortalarına kadar ilerlemiştir. Türkmenler üzerlerine gönderilen orduları yenerek üst üste başarı kazandılar. Ancak ilerleyen zamanda Baba İlyas'ın en önemli müritlerinden, isyanın yürütücülerindendir. Baba İlyas, Selçuklu ordusu tarafından yakalanarak Amasya'da idam edilmiştir. Bu durumu öğrenen Baba İshak intikam almak amacıyla kalabalık ordusuyla Amasya'ya gelmiş, buradan Konya üzerine harekete geçmiştir. Konya'ya varamadan iki ordu Kırşehir civarındaki Malya ovasında karşılaşmışlardır. Bu

⁴⁸ Bkz. Bahri Arslan, "Babaîler İsyanı ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Durumu", 26.

⁴⁹ Bkz. Ocak, *Babaîler İsyanı*, 62.

⁵⁰ Bkz. Faruk Sümer, *Çepniler*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1992), 25.

⁵¹ Bkz. İsmet Kayaoğlu, "Mevlana'nın Çağdaşı Derviş Tarikatları, Babalar, Kalenderîler ve Diğerleri", *Ankara Üniversitesi Dergisi*, no 31, (1990): 148.

⁵² Bkz. Sümer, *Çepniler*, 26.

muharebenin sonucunda Baba İshak, beraberindeki çoğu Türkmen ile öldürülmüş kalanlar ise esir edilmiştir.⁵³

İsyan nihâyete erdirildikten sonra geride kalanlar, aralarında büyük bir dayanışma örneği sergileyerek, Babaîlik veya Babaî hareketi adıyla anılan yapılanma ortaya koymuşlardır.⁵⁴ Bu ve benzeri hareketlerden sonra abdal, baba, dede ve ahi gibi lakaplar taşıyan şahsiyetler, Anadolu ve Balkanlardaki fetihlerde sultanlardan daha fazla saygıya layık görülmüşlerdir.⁵⁵ Bu tarihi olayda anlaşılması gereken en önemli netice isyanın siyâsî amaçlı olup, Selçuklu yönetimine bir tepki niteliği taşımasıdır. Sünnîlere karşı dînî bir ayaklanma olmayıp, Selçuklu yönetimini hedef aldığı bilinmektedir. İsyana kalkışan bu Türkmen çevrenin Şiilikle hiçbir ilgisinin bulunmadığını da özellikle belirtmek gerekir.⁵⁶

1.1.5. Alevîliğin Oluşumuna Etki Ettiği Düşünülen Dinler

İslâmiyet öncesi Türkler, yaşamış oldukları coğrafyalarda, yerel kültür ve dinlerden etkilenerek farklı inançları benimsemişlerdir.⁵⁷ Türk boyları yüzyıllarca göçebe hayat tarzını devam ettirip geçimlerini hayvancılıkla sağlamışlardır. Savaşlar, iâşe temini ve yeni otlak arayışları gibi sebeplerle sürekli yer değiştirmişlerdir. Bu yer değiştirme farklı kültürlerle de tanışma fırsatını vermiştir.⁵⁸ Bu sebepten ötürü Türkler arasında Gök tanrı inancı, Budizm, Manihaizm, Zerdüştlük, Hristiyanlık ve hatta Musevilik gibi farklı din ve inançları benimseyen Türk boyları olmuştur.⁵⁹

1.1.5.1. Animizm

İslâmiyet öncesi Türk inancında insanların ruhları “kuş” şeklinde tahayyül edilmiştir. Mesela; bu ruhlar bedene girmeden önce göklerde kuş olarak varlıklarını devam ettirmektedir. Kişi vefât ettikten sonra da göğe dönmektedirler. Kam'ın

⁵³ Bkz. Ocak, “Babaîlik”, 374.

⁵⁴ Bkz. Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, 33.

⁵⁵ Bkz. Çalışkan, “*Alevilikte Dört Kapı Kırk Makam*”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 26.

⁵⁶ Bkz. Ocak, “Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa Alevî Bektâşî Kültürü”, 137.

⁵⁷ Bkz. Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 41.

⁵⁸ Bkz. Zamira Ahmedova, “*Türkler Arasında İslâmiyet'in Yayılmasında Tasavvufun Rolü*”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 2.

⁵⁹ Bkz. Türker Eroğlu, Hatice Çiğdem Kılıç, “Türk İnançları ve İnanışları”, *Dergipak*, no.49, (2005), 755-756.

gökyolculuğunda yardımcı ruhları, kuş ya da kanatlı hayvanlar olarak temsil edilmiştir.⁶⁰

Bu inanca sahip olan Türkler, yer ve su kültlerine de büyük önem atfetmişlerdir. Örneğin kamlar dualarında ve ibadetlerinde kültlerden yardım talebinde bulunmuşlardır. Ağaçlar kutsal sayılmış ve ruhlarının bulunduğu inanılmıştır. Türklerde ağaç kültürünün ne derece önemli olduğunu kayın ağacına verilen kutsallıktan anlamaktayız. Ağaç kültürüne ek olarak ateş de kutsal kabul edilen kültürler arasındadır. Ateşin kutsal sayılmasının sebebi ise çetin kış şartlarında ısınma ve yiyecekleri pişirme gibi ihtiyaçlarını gidermelerinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda ateşle fala bakmışlar ve kehanette bulunmuşlardır. Bu ve benzeri pek çok örnek animizmin etkisini göstermektedir.⁶¹

1.1.5.2. Totemizm

Totemizm; totem kelimesinden türetilmiş olup aslı Kızılderililer olarak bilinen Kuzey Amerika yerlilerine ait olduğu söylenmektedir. Kızılderililer bitki, eşya ve hayvanları kutsal saymıştır. Hatta totem kabul edilen bu eşyalarla akrabalık bağı kurdukları bilinmektedir. Totemler son derece saygı gören eşyalar olarak kabul edilmektedir. Totemi öldürmek, kesmek veya yemek yasak kabul edilir, bu yasağa da tabu denilmiştir.⁶² Totemlerin ruhların barındığı bir yer olduğunu, ağaçtan yontulmuş eşyalarda veya keçe ile yapılmış şekillerde yaşadıklarını ve bütün kabilenin müşterek putu olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır.⁶³ Bir kabile için totemin üç önemli misyonu vardır bunlar: kabileyi temsil etmesi, kabilenin totem olan varlıktan türemesi ve kabileyi sembolize etmesidir.⁶⁴

Totem İnançının Orta Asya Türkleri arasında da yer bulduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu bağlamda birtakım varlıklar yahut nesnelere totem olarak kabul edilmektedir.⁶⁵

⁶⁰ Bkz. Erman Artun, “Türklerde İslâmiyet Öncesi İnanç Sistemleri-Öğretiler-Dinler”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, (2007), 3.

⁶¹ Bkz. Eroğlu, Kılıç, “Türk İnançları ve İnanışları”, 756.

⁶² Bkz. Mustafa Talas, “Mehmet Eröz’de Türklerde Totemizmin İzleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 16 (2004): 284-285.

⁶³ Bkz. Mehmet Mandaloğlu, “Türk Mitolojisinden Anadolu’ya Taşınan Kültür: Geyik Motifi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no 6 (2013): 384.

⁶⁴ Bkz. Artun, “Türklerde İslâmiyet Öncesi İnanç Sistemleri-Öğretiler-Dinler”, 1.

⁶⁵ Bkz. Hikmet Tanyu, “Totem, Totemizm ve Tabu Üzerine Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi Dergisi*, no.26 (1984): 155.

“Oğuz ilinin her dört boyunun bir “ongun” ve “töz”ü (totemi) vardı. “Ongun” olarak zikredilen avcı kuşlar başlıca şahin, kartal, tavşancıl, sungur, uç ve Çakır’dır. Bu kuşlardan “Uç” kuşunun Kadirli Saimbeyli taraflarında “Karakuş” olarak bilinmektedir”.⁶⁶

Anadolu’da birtakım hayvanların uğurlu, uğursuz, şanslı veya şanssız sayılmaları totemizmden gelen silik izler olduğu görülmektedir. Tavşanın uğursuzluk getirdiğini, Ayıdan korkulduğu için adının anılmaması, Kurt’a da “peygamber iti” denilmesi anlatılana örnek teşkil etmektedir.⁶⁷ Buna benzer olarak Anadolu coğrafyasında Geyiklerinin avlanmasının kötülüğü hakkında çeşitli hikâyeler anlatılmış ve türküler yazılması da⁶⁸ bu konuya örnek gösterilebilir.

1.1.5.3. Dinamizm

Dinamizm, cisim, bitki, hayvan ve insanlarda mevcut olduğuna inanılan, bulunduğu ortamı birtakım mistik güçlerle donattığı düşünülen inanca verilen isimdir. Eski kabilelerdeki savaşçıların, toplumun önde gelen kişilerinin; kamların, klan başkanı, yaşlıların olağanüstü fiziksel yapı ve cesaretleri, onların öne çıkmalarına sebep teşkil etmiştir. Bu popülerlik onlara hem saygı duyulmasına hem de kendilerinden korkulmasına olanak sağlamış, bundan dolayı da kendilerine olağanüstü bir takım meziyetler yüklenmiştir. Bu meyanda bakıldığında Türklerin eski inancı incelendiğinde kamlara ve kültlere yüklenen özelliklerde dinamizmin işaretlerine rastlanılmaktadır.⁶⁹

1.1.5.4. Budizm

Budizm Hindistan’da ortaya çıkmış Türklerin bir kısmının benimsemiş olduğu dinlerden birisidir.⁷⁰ İnsanlara miskinliği aşılmasından, Tanrı anlayışının muğlak olmasından ve ahiret hayatının önemsiz gösterilmesinden dolayı Göktürkler tarafından töreleri gereği benimsenmemiştir. Bu dini benimseyen Türk devletleri ise Uygurlar gibi muharebelerde mağlup olmaya ve savaşçı özelliklerini kaybetmeye başlamışlardır.

71

Türklerin Budizm ile daha önceden karşılaştıkları bilinmektedir. Çünkü bu din sistemleşmiş bir şekilde yayılmacı faaliyetler gösterebilmek için Türklerin

⁶⁶ Talas, “Mehmet Eröz’de Türklerde Totemizmin İzleri”, 285.

⁶⁷ Bkz. Talas, “Mehmet Eröz’de Türklerde Totemizmin İzleri”, 285.

⁶⁸ Bkz. Mehmet Eröz, “Türk İçtimai Hayatında Totemizmin İzleri”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, no 4 (1973): 294.

⁶⁹ Eroğlu ve Kılıç, “Türk İnançları ve İnanışları”, 757-758

⁷⁰ Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 78.

⁷¹ Bkz. Eroğlu ve Kılıç, “Türk İnançları ve İnanışları”, 758.

buldukları bölgelerde varlığını devam ettirmekteydi. Kesin kanıtlar bulunmadığından dolayı o bölgede yaşayan Türklerin Budizm'i benimseyip benimsemediğine dair bir kanıya ulaşmak zor görünmektedir. Fakat bölgedeki batı Türklerine ait kaanlıklar tarafından inşa edilmiş birtakım Budist tapınaklarına rastlanılmaktadır. Bu bağlamda Çinli bir rahip olan Wu-k'ung 759 ve 764 tarihlerinde Grandhara bölgesinde Türk kavimleri tarafından yapılan Budizm'e ait tapınakların olduğunu iddia etmektedir. 629 yılında tüm Orta Asya'yı gezen Hsüan Tsang adlı araştırmacı ise Türk topluluklarında Budizm'e ait emarelere rastlamadığını aksine Türk beylerinin törelerine bağlı olduklarını belirtmiştir.⁷² Fakat İslâmiyet'i seçmiş olmalarına rağmen bazı Türk kabileleri arasında Budizm öğretilerinden tenasüh inancının bulunması, bu dinin Türkler nezdinde kabul edildiğini anımsatmaktadır.⁷³

1.1.5.5. Manihaizm

Manihaizm Orta Doğu ve Uzak Doğu dinlerinin karması şeklinde değerlendirilen kendisine yayılma alanı olarak Anadolu, Suriye ve Orta Asya'yı seçen, miladi III. yüzyıl içerisinde ortaya çıkan VIII. yüzyılda Çin'e kadar uzanan bir dindir.⁷⁴ III. Yüzyılda ortaya çıkan Manihaizm'in, İran dinlerindeki gibi ikili bir yapısı bulunmaktadır. Hristiyanlık, Budizm ve Zerdüştlük dinlerinin yapılarından da etkilendiğini söyleyebiliriz. İyi ve kötüyü, ışık ve karanlık temsil etmektedir. Bu özelliğinin İran dinlerinden geldiği belirtilmektedir.⁷⁵

Manihaizm, Böğü Han hükümdarlığı sırasında Uygurların resmi dini olma hüviyetini kazanmıştır.⁷⁶ Ancak Tarihi kaynaklarda "mani" dininin etkilediği ilk Türk topluluğunun Uygur devleti olmadığı ortaya çıkmıştır.⁷⁷

1.1.5.6. Zerdüştlük

Mecûsilik, Zerdüş'tün öğretilerini açıklayan İran'ın inanç, gelenek ve göreneklerinin bir araya getirilmesi ile oluşmuş bir dindir. Zoroastrianism, Mazdeizm

⁷² Bkz. Han J Klimnet, trc. Mehmet T. Berbercan, "Türk Orta Asyası'nda Budizm", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 26 (2009): 94-95.

⁷³ Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 78.

⁷⁴ Bkz. Üçer, *a.g.e.*, 79.

⁷⁵ Münevver Ebru Zeren, "Uygurlarda Manihaizm Etkisi Altında Gelişen Din-Devlet İlişkisi", *Journal of Old Turkic Studies*, no 2 (2017): 141.

⁷⁶ Bkz. Fevzi Çakmak, "*Mutezile Ekolünün Oluşumunda Eski İran Dinlerinin Etkisi*", (Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Üniversitesi, 2004), 64.

⁷⁷ Bkz. Eroğlu ve Kılıç, "Türk İnançları ve İnanışları", 759.

ve ateş kültüyle ilgili inanç ve uygulamaları barındırması sebebi ile de Ateşperest adıyla bilinmektedir.⁷⁸

Göktürk devletinin sınırları Horasan'a kadar uzanmaktaydı. Sasaniler döneminde İran'ın milli dini haline gelen Zerdüştlük, Orta Asya'da Hint dinlerinin etkisini fırsat bilerek buralara yayılma faaliyetleri göstermiştir. İran'dan kaçan, ekonomik sebeplerden ötürü Türkistan'a göçenler vasıtasıyla Zerdüştlük Orta Asya Türk kültürü ve sanatına etkide bulunmuştur.⁷⁹

1.1.5.7. Hristiyanlık

Türkler arasında Hristiyanlığın yayılmasında Bizans İmparatorluğu, Rus çarlığı ve bu iki devletin müntesibi oldukları kiliselerin çalışmaları etkili olmuştur. Bizans'ın hâkimiyet alanı Karadeniz'in üst taraflarından Balkanlara kadarki bölgedir. Buralardaki Türk devletleri benliklerini kaybettikleri için varlıklarını günümüze kadar devam ettirememişlerdir. Rus Çarlığının hâkimiyet alanındaki Hristiyanlaşmış Türklerin varlıkları günümüzde görülmektedir. Bunun en önemli sebebi ise uğradıkları baskılara direniş göstermiş olmalarıdır. Günümüzde Gagavuzlar, Çuvaşlar, Yakutlar, Karamanlılar ve Hakaslar Hristiyan olarak günümüze kadar ulaşmışlardır.⁸⁰ Günümüzde Türklerin büyük çoğunluğu İslâm dinini seçmiş, Hristiyanlık ise geri planda kalmıştır.⁸¹ Bu dönemde nasturi kilisesi Çin'den Orta Asya'ya kadar birçok bölgede etkili olmuş, Türk devletleri ve Moğol kavimleri arasında yayılmıştır.⁸²

1.1.5.8. Musevilik

Musevilğin Türkler arasında yayılması kültürlerin kesişme noktasında bulunan Hazarlar ile olmuştur. Bulan Hakan döneminde Musevilğin Karaîlik mezhebini benimsedikleri görülmektedir. Bu dini seçmelerindeki sebep ise Müslüman Arap devletleri ve Hristiyan Bizans imparatorlukları içinde asimile olma endişelerinden kaynaklanmaktadır. Daha açık bir şekilde izah etmek gerekirse bu seçim siyâsî, sosyal ve kültürel tercihten öteye geçmemektedir.⁸³ Sayıları günümüzde az olmakla birlikte

⁷⁸ Bkz. Şinasi Gündüz, "Mecusilik", *DİA*, (2003), XXVIII, 279.

⁷⁹ Bkz. Eroğlu ve Kılıç, "Türk İnançları ve İnanışları", 760.

⁸⁰ Bkz. Mustafa Baş, "Günümüzde Hristiyan Türkler ve Konumları", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no 1 (2016): 1.

⁸¹ Bkz. Harun Güngör, "Türklerle Hristiyanlar Arasındaki İlişkilere Genel Bir Bakış", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2002): 457.

⁸² Bkz. Yonca Anzerlioğlu, "Geçmişten Günümüze Türk Dünyasındaki Hristiyan Türkler", *Karadeniz Araştırmalı Dergisi*, no 2 (2004): 73.

⁸³ Bkz. Eroğlu ve Kılıç, "Türk İnançları ve İnanışları", 759.

Kırımdaki Hazar Karaileri kültür ve benliklerini korumuşlardır. Bu bakımdan Hazarların inançlarını incelemek Türk din ve kültür tarihi açısından oldukça önemlidir.⁸⁴

1.1.5.9. İslâm

İslâm, sözlük anlamı olarak kurtuluşa ermek, teslim olmak, vermek, barış yapmak anlamlarına gelmekle birlikte doğru olana ve hakka tâbi olma manasını da içermektedir.⁸⁵ Genel kabul olarak Türklerin Miladi 900 yılı itibari ile İslâm dinine girdikleri görülmektedir.⁸⁶ Hatta Karahanlılar tarafından devletin resmi dini ilan edilmiştir.⁸⁷

Türklerin genellikle Sünnî İslâm'ı benimsemesinde birtakım gerekçeler bulunmaktadır:

1- Türk devletlerinin Sünnî İslâm'ın en güçlü olduğu bölgelerden birisini teşkil eden Mâverâünnehir bölgesinde kurulması.

2- Sünnî İslâm'ın, sistemli gelişmiş bir hukuk geleneğine sahip olması. Emevî ve Abbasî devrinde yetişen Sünnî âlimler Selçuklular ve Gazneliler tarafından fark edilip bu potansiyelden yararlanmışlardır.

3- Sünnî devletlerin Abbasi halifeleri nezdinde siyâsî olarak tanınma ve meşruiyet kazanmış olmaları.⁸⁸

1.1.6. Çepni, Çepni İsmi'nin Kökeni ve Çepnilerin Soyunun İncelenmesi

Türklerin tarihi incelediğinde Oğuz boyunun on ikisi Üç-ok, on ikisi Boz-ok olmak üzere yirmi dört boydan oluştuğu görülür. Yerleşik hayatta olanlara “Oğuz”, göçebe yaşayanlara ise “Türkmen” adı verilmiştir. Fakat daha sonraları Oğuz yerine Türk denmeye başlanmıştır.⁸⁹ İşte Çepnilerde bu Türk boylarından birisidir.

Anadolu'nun özellikle Karadeniz'in Türkleşmesine katkıda bulunan Çepni boyu, *Dîvân-ı Lügâti't-Türk* adlı eserde 21. sırada gösterilmiş ve yanına da tamgası

⁸⁴ Bkz. Durmuş Arık, “Türk Yahudiler: Kırım Karaileri”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, no 2 (2005): 28.

⁸⁵ Bkz. Mustafa Sinanoğlu, “İslâm”, *DİA*, (2001): XXIII, 37.

⁸⁶ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 26.

⁸⁷ Bkz. Ocak, *a.g.e.*, 27.

⁸⁸ Bkz. Ocak, *a.g.e.*, 36-37.

⁸⁹ Bkz. Betül Zahide Kaçar, “Çepnilerde Din ve Sosyal Kültürel Hayat”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 9

verilmiştir.⁹⁰ Bazı kaynaklarda belirtildiğine göre Vezirlik vazifesinde bulunan Reşideddin hazırlattığı *Câmiü't-Tevârih*'te, Çepnileri Üçok kolunun dördüncü boyu olarak zikretmiştir.⁹¹ Çepni, Oğuzhan'ın altı oğlundan birisi olarak kabul edilen Gök Han'ın, dört oğlundan birisidir.⁹² Ebû Hayyan'ın eseri *Kitabu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk*'da Kınık boyunun yanında Çepnilerden de bahsedilmektedir. Kınıkların yanında sadece Çepnilerden bahsedilmesi bu boyun Anadolu'nun yanında Mısırdaki da tanındığını göstermektedir.⁹³ Bu eserde Kınıklar ile Çepniler, “قبيلة من ترك” ifadesi ile geçmektedir.⁹⁴

Gök-Han'ın Çepni haricinde üç oğlu vardır, bunların; Bayındır, Peçenek ve Çavuldur olduğu bilinmektedir. Bayındırdan bayındır boyu, Peçenek'ten Peçenek boyu, Çavuldur'dan ise Çavuldur boyu türemiştir.⁹⁵ Bu dört kardeş boyların, düzenlenen toylarda kesilen hayvandan alacakları pay (üliş) tayin edilmiştir. Bu paylaşımına göre dört kardeş hayvanın sol kürek kemiğinin bulunduğu bölgeyi yedikleri ve bu kısmın da en değerli taraf olduğu belirtilmektedir.⁹⁶

Çepni isminin hangi manaya geldiği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kırgızca'da geçtiği manası ile “çep” yani kalkan Türkçede ise “çeper” yani set, parmaklık manaları ile ifade edilmektedir.⁹⁷ Bazı kaynaklarda ise Çepni adının “nerede yağı (düşman) görse savaşır” ifadesi ile kullanıldığını görmekteyiz.⁹⁸ Çepni kavramının cesur anlamına geldiği onkununun da “Hümay” yani devlet kuşu olduğu belirtilmektedir.⁹⁹

“Çepni adının eski Türkçede köy başkanının yardımcısı anlamına gelen cüben, bu başkanın kanal kazmayan ve subaşına çıkmayan kimseden aldığı rehin anlamına gelen cetba ve çok baş kesen (boyun vuran) anlamına gelen cebitgan kelimeleri ile de ilintili olabileceği ileri sürülmüştür.”¹⁰⁰ Türk devletlerinin sancaklarında boylarını temsil eden figürler

⁹⁰ Bkz. Kaşgarlı Mahmut, Hazırlayan: Ali Çiçekli, *Dîvan-ü Lügât-it Türk*, (. May yayınları, 1970), 75.

⁹¹ Bkz. Faruk Sümer, “Çepniler”, *DİA*, (1993): VIII, 269.

⁹² Bkz. Sümer, *Çepniler*, 7.

⁹³ Bkz. Kaçar, “Çepnilerde Din ve Sosyal Kültürel Hayat”, 13.

⁹⁴ Bkz. Abdullah Akat, “Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepniler ve Çepni Müziği”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2006), 29.

⁹⁵ Bkz. Kaçar, “Çepnilerde Din ve Sosyal Kültürel Hayat”, 11.

⁹⁶ Bkz. Sümer, *Çepniler*, 8.

⁹⁷ Bkz. Kaçar, “Çepnilerde Din ve Sosyal Kültürel Hayat”, 18.

⁹⁸ Bkz. Zeynep Şimşek Umaç, “Balıkesir Çepnilerinde Göçebelik ve İskân İzleri”, *Balıkesir Üniversitesi Dergisi*, no.15, (2011): 181.

⁹⁹ Bkz. Zeynep Şimşek Umaç, “Balıkesir Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı Çepni Ağzı”, (Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2011), 3.

¹⁰⁰ Kaçar, “Çepnilerde Din ve Sosyal Kültürel Hayat”, 18.

bulunmakta ve bu Onkunlar boyun niteliklerini yansıtmaktadır.¹⁰¹ epnilerin Onkun’u ise “sungur”dur. Bu kuş, doğan türünün avcılıkta en yetenekli olanı kabul edilmektedir.¹⁰²

¹⁰¹ Bkz. Kaçar, *a.g.e.*, 12

¹⁰² Bkz. Sümer, *Çepniler*, 8.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ BİLGİLER VE DENEKLERLE İLGİLİ VERİLER

2.1. Araştırma Sahası ile İlgili İktisadi, Coğrafi ve Demografik Bilgiler

Bu bölümde kendileriyle mülakat ve anket yapılan kişilerle ilgili genel bilgiler verilecektir. Öncelikle katılımcıları cinsiyet, yaş, eğitim seviyeleri, medeni durum ve meslekleri tanıtılacaktır. Yapılan ankete katılanların söz konusu açılardan durumu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

		Frekans(N)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	139	99.3%
	Kadın	1	0.7%
	Toplam	140	100.0%
Yaş	20-34 Yaş	37	25.7%
	35-49 Yaş	39	27.1%
	50-64 Yaş	44	30.6%
	65 Yaş ve Üzeri	24	16.7%
	Toplam	144	100.0%
Eğitim Seviyesi	İlkokul ve Altı	40	28.6%
	Ortaokul ve Lise	89	63.6%
	Lisans	11	7.9%
	Toplam	140	100.0%
Medeni Durum	Evli	116	80.0%
	Bekâr	25	17.2%
	Dul	4	2.8%
	Boşanmış	0	0.0%
	Toplam	145	100.0%
Meslek	İşçi	55	40.1%
	Çiftçi	11	8.0%
	Memur	9	6.6%
	Diğer	62	45.3%
	Toplam	137	100.0%

Tablo 1: “Tanımlayıcı İstatistikler”¹⁰³

Örneklemin cinsiyete göre dağılımı şu şekildedir; erkek %99,3 (n=139), kadın %0,7 (n=1). Yaş gruplarına dağılımı şu şekildedir; 20-34 yaş %25,7 (n=37), 35-49 yaş

¹⁰³ Anket verilerinde bazı kısımların toplam katılımcı sayılarının birbirinden farklılık arz etmesinin sebebi katılımcıların sorulara gereken titizlikte cevap vermemelerinden kaynaklanmaktadır.

%27,1 (n=39), 50-64 yaş %30,6 (n=44), 65 yaş ve üzeri %16,7 (n=24). Katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımları şu şekildedir; ilkokul ve altı %28,6 (n=40), ortaokul ve lise %63,6 (n=89), lisans %7,9 (n=11). Katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımları şu şekildedir; evli %80 (n=116), bekâr %17,2 (n=25), dul %2,8 (n=4). Katılımcıların mesleklerine göre dağılımları şu şekildedir; işçi %40,1 (n=55), çiftçi %8 (n=11), memur %6,6 (n=9), diğer %45,3 (n=62). Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların tanımlayıcı bilgilerine dair istatistiklerin devamı tablo 2'deki gibidir.

		Frekans(N)	Yüzde (%)
Doğduğunuz Köy	Akçaabat	1	0.7%
	Aydın	1	0.7%
	Eskiköy	77	53.8%
	Karpınar	60	42.0%
	Taşlıtepe	2	1.4%
	Tütüncüler	1	0.7%
	Üzümlü	1	0.7%
	Toplam	143	100.0%
Kaç Yıldır Köyde İkamet Ediyorsunuz?	1-10 Yıl Arası	3	2.1%
	11-20 Yıl Arası	8	5.5%
	21-30 Yıl Arası	8	5.5%
	31 Yıl ve Üzeri	28	19.3%
	Köyde İkamet Etmiyor.	98	67.6%
	Toplam	145	100.0%
Şu Anda Oturduğunuz Köy Neresi?	Akçaabat	6	8.8%
	Eskiköy	26	38.2%
	Gökçekaya	1	1.5%
	Karpınar	32	47.1%
	Mersin	1	1.5%
	Taşlıtepe	2	2.9%
	Toplam	68	100.0%

Tablo 2: “Tanımlayıcı İstatistikler 2”

Katılımcıların doğdukları mahalleye ait istatistikler şu şekildedir; Akçaabat %0,7 (n=1), aydın %0,7 (n=1), Eskiköy %53,8 (n=77), Karpınar %42 (n=60), Taşlıtepe %1,4 (n=2), tütüncüler %0,7 (n=1), üzümlü %0,7 (n=1). Katılımcıların Mahallede yaşadıkları sürelerle göre dağılımları şu şekildedir; 1-10 yıl arası %2,1 (n=3), 11-20 yıl arası %5,5 (n=8), 21-30 yıl arası %5,5 (n=8), 31 yıl ve üzeri %19,3 (n=28), mahallede ikamet etmiyor. %67,6 (n=98). Katılımcıların şu an yaşadıkları mahallelere dair istatistikler şu şekildedir; Akçaabat %8,8 (n=6), Eskiköy %38,2 (n=26), Gökçekaya %1,5 (n=1), Karpınar %47,1 (n=32), mersin %1,5 (n=1), Taşlıtepe %2,9 (n=2).

2.1.1. Yöredeki Alevî Köyleri olan Eski Köy, Karpınar ve Taşlıtepe Mahalleleri ile İlgili Genel Bilgiler

Eskiköy, Trabzon ili Akçaabat ilçesinde bulunan; Taşlıtepe ve Karpınar ile aynı vadi içerisinde yer almaktadır. Tahmini olarak 100 haneden oluşan Taşlıtepe 'nin eski adı Marzalitepe'dir. Yine nüfusu 100 hane civarındaki Karpınar'ın geçmişteki adı ise Lalak'tır. Başlıca geçim kaynakları fındık ve hayvancılık olan Eskiköy yaklaşık 200 hanedir.¹⁰⁴ Eskiköy, Akçaabat'a bağlı ilçe merkezine 11 km. Trabzon şehir merkezine 23 km; Taşlıtepe ile Karpınar mahalleleri ise Trabzon'a bağlı ve merkeze 24 km'lik mesafededir.

2.1.2. Şalpazarı (AĞASAR) İlçesi

Ağasar vadisi sahilden itibaren yükselen bir özellik gösterir. Oluk biçimindeki bu vadi yaklaşık 35 km. uzunluğundadır. Beşikdüzü'nden itibaren 15 km. ileride Şalpazarı 270 m yüksekliğe ulaşır. Buradan Geyikli kasabası 10 km. mesafede ve yükselti yaklaşık 850 m²'yi bulur. Vadi bugün iki ilçeye bölünmüştür. Bu idari sınırlamaya göre sahilde Beşikdüzü'nün sağında ve solunda sıralanan köyler vadi boyunca Akçiriş (Çamkiriş) köyüne kadar uzanır. Burası bir bakıma Şalpazarı ile Beşikdüzü'nü birbirinden ayıran sınır durumundadır. Akçiriş'in bağlı bulunduğu Şalpazarı'na uzaklığı 7 km kadardır. Hemen yakınındaki Çarlaklı köyü ise 6 km mesafededir.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Bkz. Alemdar Yalçın, Başak Uysal, Güzzade Dikeroğlu "Karadeniz Çepnileri 2: Eski Köy", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no 38, (2005), 43.

¹⁰⁵ Bkz. Feridun M. Emecen, *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpazarı Beşikdüzü*, (Trabzon, Serander Yayıncılık, 2010), 27.

Bölge Ağasar ismini vadinin içerisinde geçen dereden almaktadır. Bu ismin halk dilindeki “Akhisar” kelimesinden türetilerek halk dilinde Ağasar’a dönüştüğü ileri sürülmektedir. Ancak bu isimle alakalı halk arasında birtakım şifâhi rivayetler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi şu şekildedir: Çelebi Türklerinin (Çelebi: Çepni anlamına geldiği düşünülmektedir) genç bir ağası bulunmaktaydı. Bu genç ağa yörenin en güzel kızına sevdalanmış ve bununla evlenmiştir. Bu kız da sürekli ağaya beni sar, bana sarıl manasında “ağa sar” diye seslenmiş ve bu şekilde vadiye bu isim verilmiştir. Bir başka anlatıya göre ise bölgede bulunan bir ağanın ayağında aksaklık olduğu söylenmektedir. İnsanlar da ağaya, “ağa aksak” dediklerinden zamanla Ağasar haline dönüşmüştür. Diğer bir rivayet ise şöyledir: Bu vadide zalim bir ağa varlığından söz edilip köy halkına zulmettiği ve karşıt tepki olarak köy ahalisinin ayaklandıkları ve ağayı asarak öldürdükleri söylenmektedir. Bu sebepten dolayı bu söyleniş “ağa asan” şeklinde kulaktan kulağa geçerek “Ağasar” şekline dönüşmüştür.¹⁰⁶ Yöre de yapılan mülakatlar sırasında eskiden Şalpazarı’nda alışverişe gidenler dükkân sahiplerine aldıkları malzemeleri sarmaları hususunda “ağa sar ağa sar” şeklinde talepte buldukları bunun da zamanla “Ağasar” ismine dönüştüğüne dair birtakım söylentiler de mevcuttur.¹⁰⁷

2.3. Çepnilerin Karadeniz’deki Faaliyetleri

2.3.1. Çepnilerin Anadolu’ya Gelişi ve Karadeniz’deki Faaliyetleri

Oğuzlar Anadolu’ya gelmeden önce Asya’da, Seyhun topraklarında hayatlarını idame ettirmekteydiler.¹⁰⁸ Kınık boyuna mensup bir devlet olarak Horasan Selçukluları kurulmuş ve Sultan Alp Arslan’ın 1071 tarihli Malazgirt savaşından muzaffer çıkmasıyla Anadolu’ya göçler başlamıştır.¹⁰⁹ Anadolu’ya kalıcı olarak gelen bu Türkmenler Kınık, Bayındır, Kayı ve Çepni boylarından müteşekkil olup Anadolu Selçuklu devletinin de aslını teşkil etmekteydi. Türkler Anadolu’da hâkimiyet kurmak için fetihlere başlamış, Karadeniz sahillerine kadar ilerlemiş, Türkleştirme politikası gereği Çepniler de Karadeniz bölgesine yerleştirilmiştir. O zamanlarda patlak veren

¹⁰⁶ Bkz. Emecen, *Doğu Karadeniz’de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü*, 25.

¹⁰⁷ Bkz. Hüseyin Demirci, *Simenli Köyü*, Yaş: 83, İlkokul Mezunlu.

¹⁰⁸ Bkz. Kaçar, “*Çepnilerde Din ve Sosyal Kültürel Hayat*”, 20.

¹⁰⁹ Bkz. Sümer, *Çepniler*, 9.

Cimri isyanından faydalanmak isteyen Trabzon devleti Sinop'a saldırmak istediye de Çepni Türkmenleri tarafından püskürtülmüştür.¹¹⁰

Çepniler, Orta Asya'dan Anadolu'ya İran üzerinden göç etmişlerdir. 100.000 kişilik bu boyun büyük kısmı Giresun, Tirebolu, Görele ve Vakfikebir'de iskân ettirilmiş¹¹¹ olmakla birlikte hangi tarih aralığında Karadeniz'e geldikleri tam olarak bilinmemektedir.¹¹² Hatta Hacı Bektâş-ı Velî'nin ilk müntesiplerinin de Çepniler olduğu iddia edilmektedir.¹¹³

Çepnilerin Anadolu'ya gelişi hakkında verilen kısa bilgiden sonra Karadeniz'deki faaliyetlerini de kısaca belirtmek gerekmektedir. Böylece Sinop merkezli Trabzon Komnenos İmparatorluğu ile ciddi ilişkilerde bulunan Çepnilerin Karadeniz'in Türkleşmesindeki etkileri daha iyi kavranabilir.

Çepnilerin Anadolu'da tarih sahnesine çıkmaya başladığı dönemlerde Trabzon ve etrafında Komnenos İmparatorluğu bulunmaktaydı. 13.yy'ın son çeyreğinde Anadolu'da hâkim olan Selçuklu Devleti zayıflamış ve parçalanmasından sonra birçok beylik ortaya çıkmıştır.¹¹⁴ Karadeniz bölgesinin Türkleşmesine ve Müslümanlaşmasına ciddi katkıları olan Hacı Emiroğulları beyliği Çepni Türkleri tarafından kurulmuştur. Beyliğin kurucusu ile ilgili net bilgiler bulunmamakla birlikte¹¹⁵ Faruk Sümer'e göre Bayram Bey, Yaşar Yücel'e göre ise Bayram Bey'in oğlu Hacı Emir'dir. ¹¹⁶ Bu beyliğin sınırları içerisinde Ordu ilinin tamamı, Giresun'un kuzey tarafları, Samsun'un doğu kısımları, Tokat'ın kuzeyi ve Trabzon'un batısı girmektedir. O dönemki Bizanslı tarihçilerden Halkokondil, Trabzon'un doğusundaki yörelerden Amasra'ya kadar uzanan tüm Karadeniz sahil şeridinde Çepnilerin ikamet ettiğini belirtmektedir.¹¹⁷

¹¹⁰ Bkz. Kaçar, "Çepnilerde Din ve Sosyal Kültürel Hayat", 21.

¹¹¹ Bkz. M. Hanefi Bostan, *XIV-XVI Yılları Arasında Giresun ve Çevresinde Çepniler*, (İzmir: Beta Yayınları,1999), 3.

¹¹² Bkz. Mustafa Aça, "Trabzon Şalpazarı Çepnileri ile Çuvaş Türklerinin Doğum Sonrası Etrafındaki İnanış ve Uygulamaları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi", *Karadeniz Uluslararası Dergisi*, no 1 (2009): 3.

¹¹³ Bkz. Sümer, "Çepniler", 269.

¹¹⁴ Bkz. Akat, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepniler ve Çepni Müziği", 30.

¹¹⁵ Bkz. Kaçar, "Çepnilerde Din ve Sosyal Kültürel Hayat", 4-5.

¹¹⁶ Bkz. Necati Demir, "Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepni Türkmenleri ile Güvenç Abdal Ocağının Kuruluşu", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no 63 (2012): 83-84.

¹¹⁷ Bkz. Sümer, *Çepniler*, 15.

Çepniler ileriki zamanlarda bu coğrafyanın iktisadi, siyasî ve askeri faaliyetlerinde söz sahibi olmuşlardır.¹¹⁸

Kommenler'in Trabzon'u fethetmeleri, Selçuklu devletinin de Danişmentleri topraklarına katmaları ile iki devlet komşu olmuş ve zamanla birbirleriyle mücadeleye başlamışlardır. Buna göre 1214 yılında Selçuklular Sinop'u ele geçirmiş, bir sonraki Selçuklu sultanı Kılıçaslan'ın oğlu Tuğrul Şah'ta Trabzon'a seferler düzenlemiştir.¹¹⁹ Çepni Türklerinin Trabzon hükümdarını yenmesi, bu grubun kalabalık ve sistemli bir orduya sahip olduğunu göstermektedir. Trabzon hükümdarını yenen bu Çepni grubunun Sinop'a yerleşip yerleşmediği hususunda net bir bilgi bulunmamakla birlikte Karadeniz'in doğusuna Ordu'ya doğru giderek Bayram Bey idaresinde bir beylik kurdukları söylenmektedir. Zaten Trabzon İmparatorluğunun başında II. Yuannis'in bulunduğu dönemde Türkmenler Ünye (Ordu) bölgesini fethetmişlerdir. Yuannisten sonra başa geçen Aleksios bu ilerlemeyi Türkleri Giresun'da karşılayarak durdurmuştur.¹²⁰ Çepnilerin Trabzon Kommenoslarının sınır boylarına doğru itilmiş oldukları, hatta Orta Karadeniz'in sahil kesimlerine doğru inerek ön plana geçtikleri anlaşılmaktadır. Çepni topluluklarının Trabzon sınır hattında bilhassa Ordu yöresinde yeni siyasî birliklerin teşekkülünü sağladıkları da açıktır.¹²¹ Hacı Emir Oğulları beyliğinin Karadeniz bölgesinin Türkleşmesinde, Hristiyanların aleyhine sonuçlanacak nüfus boşlukları oluşturmak, boşalan bu topraklara da başta Çepniler olmak üzere Türkmen nüfusunu yerleştirmek gibi birtakım görevleri üstlendikleri görünmektedir.¹²²

1313 yılında Bayram Bey'in bir Pazar yerini ve hayvan saklı olduğu bilinen bir araziye yağmaladığından söz edilmektedir.¹²³ 1319 yılının Haziran ayında da Trabzon'a saldırarak büyük bir yangın çıkartmıştır. Bayram Bey 1332 yılında da beraberindeki çok sayıda askerlerle birlikte Hamsi Köye kadar gelmiş ancak bir sonuç elde edemediği ağır kayıplar vererek geri çekilmiştir. Tüm bu saldırılar sonucunda Trabzon devleti zayıf düşmüş ve Akkoyunlu ve Taceddinoğulları

¹¹⁸ Bkz. Mehmet Fatsa, Mehmet Özmenli, *Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür)*, (Giresun: Dokap Bölge İdaresi Başkanlığı, 2017). 89.

¹¹⁹ Bkz. Kenan İnan, "Giresun ve Havalisinde Türkmenler (XIII. ve XV. Yüzyıllar)", *Giresun Tarihi Sempozyumu*, (24- 25 Mayıs 1996): 67.

¹²⁰ Bkz. Sümer, *Çepniler*, 13.

¹²¹ Feridun Emecen, *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpaazarı-Beşikdüzü*, 38.

¹²² Bkz. Akat, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepniler ve Çepni Müziği", 34.

¹²³ Bkz. Sümer, *Çepniler*, 14.

beyliklerinin saldırılarına maruz kalmıştır.¹²⁴ Her ne kadar Trabzon Devleti Türkmenlere karşılık vermeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Bunun üzerine III. Aleksious hısımlık yoluyla Çepniler ile anlaşma sağlamaya çalışmıştır.¹²⁵ Buna göre Komnenoslar 1352'de prenses Maria'yı, Kutlu Bey'e gelin vererek hısımlık bağı oluşturmuşlardır. İki taraf arasındaki iyi ilişkiler prenses Theodora'nın gelin verilmesiyle Uzun Hasan döneminde de devam ettirilmiştir.¹²⁶ 1358 yılında Maria Trabzon'a bir ziyaret gerçekleştirmiş, 1363 yılında Trabzon devleti Kutluk Bey'e yardım etmiş, 1365'de de Emir Trabzon'u ziyaret etmiştir. İmparatorada iadeyi ziyaret gerçekleştirmiştir. Hısımlık yoluyla kurulan bu ittifak, Trabzon Devleti ile Türkmenlerin arasında farklı sonuçlar doğurmuştur. Örneğin; Yeşilirmak deltası çeyiz olarak Tacettinoğullarına verilmiş, Ünye'nin de Hacı Emir tarafından İmparatora terk edildiği görülmektedir. Uzun Hasan'ın Theodora ile evlenmesi Uzun Hasan'ın Osmanlılara karşı korunmasını hedeflemektedir.¹²⁷

Hacı Emir Oğulları Beyliği'nin başına Süleyman Bey'in geçişi alışlagelmişin dışında cereyan etmiştir. Hacı Emir İbrahim hastalandığı vakit yönetimi oğlu Süleyman Bey'e bırakmış ve diğer beylerin de oğluna biat etmesini sağlamıştır. Ancak Hacı Emir İbrahim Bey sıhhatine kavuştuğunda beyliği tekrar geri almak istemesiyle iç karışıklıklar baş göstermiştir. Bu siyâsî düzensizlikten faydalanmak isteyen Tacettin Bey de bu toprakları kendi devletine katmak üzere çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmaların ciddi boyutlara ulaştığını gören Süleyman Bey, Kadı Burhanettin'den yardım istemiştir. Bu çağrı kabul edilmiş ve Tacettin Bey'in faaliyetlerini kesmesi hususunda bir ferman gönderilmiştir. Elçiler vazifesini tamamlayıp dönmeden Emir Tacettin, Hacı Emiroğullarına saldırmış ve bunun sonucunda Süleyman Bey tarafından yakalanarak öldürülmüştür.¹²⁸

Çepni Türkmenlerinin kurmuş olduğu Hacı Emiroğulları Beyliği'nin en parlak döneminin Süleyman Bey zamanında olduğu düşünülmektedir. Ordu, Giresun ve Vakfikebir'in bir kısmının fethedilmesi onun zamanında olmuştur. Bu alınan olumlu sonuçlar civardaki Türkler arasında sempati uyandırmıştır. Neticede Ordu, Giresun ve Vakfikebir'in batı bölümü Türk vatani haline gelmiştir. Fetihlerin akabinde beyliğin

¹²⁴ Bkz. Akat, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepniler ve Çepni Müziği", 31-32.

¹²⁵ Bkz. Akat, *a.g.e.*, 32.

¹²⁶ Bkz. İbrahim Tellioglu, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, no 2 (2007): 660.

¹²⁷ Bkz. İnan, "Giresun ve Havalisinde Türkmenler (XIII. ve XV. Yüzyıllar)", 70.

¹²⁸ Bkz. İnan, *a.g.e.*, 65.

başkenti Süleyman Bey tarafından Ordu iline bağlı Eskipazar'a taşınmıştır. Başkent anlamında "Ordu" adı verilmiştir. Bu ilin adı da buradan gelmektedir.¹²⁹

Çepni Türkleri; Şalpaazarı, Vakfıkebir, Beşikdüzü, Eynesil, Görele ve Çanakçıyı Hacımiroğulları Beyliği'nin sınırlarına katmışlardır. 29 Haziran 1348'de de Trabzon'u fetih girişiminde bulunmuşlardır. Çepni Türkleri, Erzincan Valisi Gıyasettin Ahi Ayna Bey, Bayburt Valisi Mehmet Rikabdâr, Akkoyunlu Beyi Turali Bey ve Suriye'deki Türkmen beylerinden Bozdoğan Bey ile ittifak oluşturmuşlar, fakat yine de Trabzon'u alamamışlardır.¹³⁰ "Çepnilerin XIV. yüzyılın ikinci yarısının ortalarında Tirebolu çevresi ve güneyindeki yerler ile Harşid çayı, Ağasar ve Fol dereleri vadilerinin üst alanlarındaki yerleri ve Tonya'yı ellerinde bulundurdukları anlaşılmaktadır."¹³¹ Zamanla Doğu Karadeniz bölgesinde bulunan yayla ve geçitleri kullanarak Harşit vadisine geçen Çepni grupları Samsundan başlayarak tüm sahil kesimini Türkleştirmişlerdir. 1302 yılında Giresun ve havalisine kadar ilerlemiş ve küçük beylikler şeklinde örgütlenmiştir.¹³²

2.3.2. Karadeniz Çepnilerinin Dinî Anlayışları

Trabzon bölgesindeki Çepniler yaşadıkları bölge olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Şalpaazarı, Çepnilerin yoğun olarak yaşadıkları muhittir. Akçaabat ve Çarşıbaşı ilçelerinde ikamet etmekte olanların da Şalpaazarı'ndan göç ettikleri bilinmektedir. Yapılan mülakatlar sonucu Şalpaazarı bölgesindeki Çepnilerin Sünnî anlayışı diğer bölgedekilerin ise Alevî anlayışı benimsedikleri görülmektedir. Aynı bölgeden göç ettikleri bilinen Çepni grubunun iki ayrı mezhebi görüşe ayrılmasının sebebini görmek için genel bir perspektif vermeye çalışılmıştır.

Trabzon bölgesindeki Çepniler içerisinde hem Sünnî hem de Alevî (Kızılbaş) anlayışı benimseyenler bulunmakla birlikte Sünnî olanların sayısı daha fazladır. Alevî olarak bilinenlerin Safevî hizmetinde bulunduktan sonra Anadolu'ya geri dönenlerin akrabaları olabileceği belirtilmektedir. Fakat Orta Asya'dan göç ederken Çepnilerin Alevîliklerini Anadolu'da devam ettirdiği de iddia edilmektedir.¹³³ Oğuzların içerisinde

¹²⁹ Bkz. Demir, "Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepni Türkmenleri ile Güvenç Abdal Ocağının Kuruluşu", 96.

¹³⁰ Bkz. Demir, *a.g.e.*, 90.

¹³¹ Hanefi Bostan, "Giresun Çepnilerinin Dinî Anlayışlarına Dair Değerlendirme", *Geçmişten Günümüze Giresun'da Dinî ve Kültürel Hayat Sempozyumu*, (25-27 Ekim 2013): 42-43.

¹³² Bkz. Aydın Ayhan, *Balıkesir ve Çevresinde Yörükler, Çepniler ve Muhacirler*, (Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Yayınları, 1999), 110.

¹³³ Bkz. Kaçar, "Çepnilerde Din ve Sosyal Kültürel Hayat", 54.

Alevîliğe en çok rağbet gösterenlerin Çepniler olduğu iddia edilmekte, Ege hududu dâhilindeki Çepnilerin dışında diğer bölgelerdeki Çepnilerin tamamının Alevî olduğu fikri de yanlış bulunmaktadır. Sebebi ise İç Anadolu ve Karadeniz bölgesindeki Çepnilerin Sünnî olmasına bağlanmaktadır.¹³⁴

Trabzon bölgesinde bulunan Çepnilerin tümünün “Alevî-Kızılbaş” olduğuna dair herhangi bir bilginin bulunmadığı ifade edilmektedir. Trabzon sancağı içerisindeki Kızılbaşların sayısı 16 olarak ifade edilmiştir. 1515 yılına ait tahrir kayıtlarında bu 16 kişinin Kürtün bölgesinde bulunduğu belirtilmiştir.¹³⁵ Bunda Çepnilerin dînî görüşlerinin yanında Safevîlerle ilişki içerisinde olmaları da etkindir.¹³⁶ Giresun kalesi komutanının kızılbaşlık ithamı ile hapsedilenleri serbest bıraktığı belirtilmektedir. 2 Mart 1550 tarihli bir kayıta da bu kişilerin Alevî değil Sünnî olduğu ifade edilmektedir.¹³⁷

Karadeniz Çepnileri arasında Sünniliğin daha etkin olduğunu şu şekilde izah edebiliriz:

1- Çepnilerin yaygın olarak kullanmış oldukları Ömer, Osman, Bekir gibi isimler Safevîler (Alevî-Kızılbaş) nezdinde rağbet görmemektedir.

2- Yavuz Sultan Selim’in Safevîlerle mücadele amacıyla gittiği Trabzon seferinde birçok Çepni beyinden destek aldığı bilinmektedir.

3- Trabzon’un fethinin akabinde “Vilayet-i Çepni” olarak adlandırılan bölgenin 60 iskân biriminde sekiz adet camii, altı adet zaviye, iki adet de medrese olduğu tespit edilmiştir.¹³⁸ Cami ve medreselerin varlığının yanında herhangi bir cemevinden bahsedilmemesi bölgedeki Çepnilerin dînî temayülleri hakkında az çok fikir edinmemize yardımcı olmaktadır.

4- Çaldıran muharebesi sırasında Trabzon Çepnileri büyük fayda sağlamışlardır.

5- Hobluoğlu Resul adlı Çepni beyinin Kızılbaşlar tarafından öldürüldüğü gerçeğinin üstü örtülmüş, Kızılbaşlara katılmaya gittiği söylenmiş ve mülkünün

¹³⁴ Bkz. Bostan, *XIV-XVI Yılları Arasında Giresun ve Çevresinde Çepniler*, 45-46.

¹³⁵ Bkz. Bostan, *a.g.e.* 46.

¹³⁶ Bkz. Fatsa, *Karadeniz’de Zaviyeler*, 101.

¹³⁷ Bkz. Bostan, *XIV-XVI Yılları Arasında Giresun ve Çevresinde Çepniler*, 47.

¹³⁸ Bkz. Fatsa, *Karadeniz’de Zaviyeler*, 407.

satılmasına karar verilmiştir. Gerçek ortaya çıktığı vakit satılan malları oğullarına iade edilmiştir.¹³⁹

Yörede yapılan mülakatlarda Şalpazarı'nın (Ağasar) Alevî olamayacağı hususu şu şekilde açıklanmıştır: Şalpazarı bölgesinde Geyikli, Kireç ve Alagavur da olmak üzere 4 adet medrese bulunmaktaydı. Sünniliğe ait medreselerin bulunması yörede Alevîliğin olmadığına kanıttır. Bu zamana kadar hiçbir cemevinin varlığına dair kesin bir bilgiye ulaşılmamıştır. Alevîlerle ilgili kadın erkek münasebetleri ve giyim kuşam benzerliği kültür etkileşimi ile açıklanabilir. Şalpazarı yöresinin eskiden Alevî olduğu söylentisinin sebebi ise; birkaç hane Çepni Alevî'sinin yörede yaşamakta olduğu, ancak dînî ve sosyal yaşantılarındaki farklılıklar sebebi ile zamanla bu bölgelerden göç etmiş olmalarındandır.¹⁴⁰ Şalpazarı ve merkeze bağlı diğer köylerde bulunanların tamamının Çepni olduğu ifade edilmekte, Alevî olmadıkları, yaşantıdaki birkaç uygulamanın Alevîlerinki ile benzer olduğu belirtilmektedir.¹⁴¹

Karadeniz'e göç eden Çepnilerin Anadolu'ya geldikleri sırada Sünnî oldukları, bir kısmının ise daha sonra Sünnileştikleri belirtilmiştir.¹⁴² Çepnilerin mezhebî boyutu incelenmeye çalışılsa da diğer Türk boyları gibi Türk- İslâm Kültür ve Medeniyeti içerisinde bulduklarını ve vatanlarını çok seven bir kimlikte olduklarını da belirtmek gerekir.¹⁴³ Karadeniz'e akın düzenleyen Şeyh Cüneyt'in (ö. 864/1460) de Çepnilerle hareket ettiği bilinmektedir. Buna göre; Şeyh Cüneyt Canik'te¹⁴⁴ kendisine ordu kurabilmek ve taraftarlarını artırabilmek maksadıyla bir müddet kalmıştır. Canik halkı da Şeyh Cüneyt'e rağbet göstermiştir. Çünkü Canik valisi Mehmet Bey, Şeyh'in bu planlarını bildiği halde ona karşı çıkmamıştır. Şeyhin planı ise Trabzon İmparatorluğunu yıkarak kendine ait bir devlet kurmaktır.¹⁴⁵

Şeyh Cüneyt ve beraberindeki Çepniler günümüz Ağasar vadisini de içine alan bölgede toplanmışlardır. Dolaştığı yerin bugünkü Eynesil deresiyle Ağasar/Akhisar

¹³⁹ Bkz. Bostan, *XIV-XVI Yılları Arasında Giresun ve Çevresinde Çepniler*, 48.

¹⁴⁰ Ali Çolak, Yaş:58, Kabasakal Köyü, Ön lisans Mezunlu.

¹⁴¹ Bkz. Alemdar Yalçın, Başak Uysal, Güzzade Dikeroğlu, "Karadeniz Çepnileri 3: Şalpazarı ve Gürgentepe", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no 35 (2005): 43.

¹⁴² Bkz. Kaçar, "Çepnilerde Din ve Sosyal Kültürel Hayat", 58.

¹⁴³ Bkz. Mevlüt Kaya, *Bir Çepni Köyü Tarihi ve Kültürü*, (Bursa: Yüksel Ofset Matbaacılık, 2007), 3.

¹⁴⁴ Canik ismi Osmanlı İmparatorluğu döneminde merkezi Samsun olan sancağa verilmiştir. Coğrafi ismi olarak Karadeniz mıntikasının orta bölümüne atfedilen bir tabirdir. Günümüzde ise ilçe ismi olarak kullanılmaktadır.

¹⁴⁵ Bkz. Walter Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyt XV. Yüz Yılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, trc. Tevfik Bıyıklıoğlu, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 19-20.

deresi arasında kalan Akkise, Aksaklı, Seyyit Ahmet bölgesi olduğu belirtilmektedir. Yolculuğun sonunda da Vakfikebir'den kayığına bindiği ifade edilmiştir.¹⁴⁶

Trabzon devletinin iç karışıklıklarla uğraşmasını fırsat bilen Şeyh Cüneyt bu durumu kendi lehine çevirerek 1456 yılında Trabzon topraklarına akın etmiştir. Cüneyt'in bu istilasını öğrenen Kala İoannes ordusunu toparlamış ve Aya Fokas kilisesine kadar ilerlemiştir. Şeyh Cüneyt ve ordusu da Kapanion adlı kıyıya muntazam bir şekilde mevzilenmiştir.¹⁴⁷ Yapılan ilk muharebede; Şeyh ve ordusu fırtınanın Trabzon devletinin donanmasını sahilden uzaklaştırmasını fırsat bilerek saldırıya geçmiş ve ciddi zayıat vermiştir. Ertesi sabah Şeyh Cüneyt ordusu ile kaleyi muhasara altına aldıysa da surların çok güçlü olması ve muhasaranın uzaması sebebiyle başarılı olamamıştır. Ardından Fatih'in Trabzon'a sefer düzenleyeceğini öğrenen Şeyh Cüneyt Trabzon topraklarını terk etmiştir.¹⁴⁸ Fatih'in bu seferi, Şeyh Cüneyt'i Trabzon bölgesinden uzak tutmak için yaptığı belirtilmiştir.¹⁴⁹

Şeyh Cüneyt'in Trabzon bölgesine sefer yapması üzerinden Çepnileri Alevî kimliği ile ilişkilendirmek ihtiyatlı yaklaşılması gereken bir durum olarak görünmektedir. Zira Şeyh Cüneyd'in Karadeniz Bölgesi'ndeki faaliyeti siyâsî bir nitelik taşımakta, bu seferin süresi üç yıl kadar olduğu bilinmektedir (1456-1459). Bu kadar kısa bir zamanda dinî olmayan bir propaganda ile onun mezhebî temâyülünün bölgede etkili olduğu söylenemez. Fatih'in Şeyh Cüneyt'i bölgeden uzak tutmak için düzenlediği sefer, bunun siyâsî bir anlaşmazlık olduğunu göstermektedir.

2.3.3. Şalpazarı (Ağasar) Yöresi Çepnilerinin Dînî Anlayışlarıyla İlgili Mülakat Verileri

Trabzon sınırları içerisindeki Çepni unsurlarından hem Sünnî hem de Alevî olanları bulunmaktadır. Şalpazarı bölgesi Çepnilerinin eski mezhebî görüşlerinin "Alevî" olduğu söylentisinin araştırılması, Akçaabat ve Çarşıbaşı'ndaki Alevîlerin inancı ile mukayese edilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu yüzden saha

¹⁴⁶ Bkz. Emecen, *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü*, 44.

¹⁴⁷ Bkz. Hinz, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyt XV. Yüz Yılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi, 20.

¹⁴⁸ Bkz. Hinz, *a.g.e.*, 21.

¹⁴⁹ Bkz. Kenan İnan, "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no 14 (2003/14): 73.

çalışmasının bu kısmında Ağasar yöresi Çepnileri ile yapılan mülakatlara yer verilmiştir.

-Bu bölge için bir söylenti olarak eskiden “Alevî” olduğu ifade edilmektedir. “Porsuklu” adlı mahallede erk değneği¹⁵⁰ olduğu iddia edilmiş, ancak bu husus hakkında net bir bilgi elde edilememiştir. Eskiden kapıyı çalmadan girme âdeti bulunduğu bunun Alevîlikten gelme olduğu beyan edilmiştir.¹⁵¹ Yine bir söylenti olarak Şalpazarı'nın en az 150-200 sene öncesine kadar Alevî anlayışında bulunduğunu sonradan Hanefî mezhebini tercih ettiği de belirtilmektedir.¹⁵² Buradan anlaşıldığına göre bölgedeki insanların Alevîlik veya kızılbaşlık yahut Hanefilik kavramlarının tam olarak neyi kastettiğini bilmemektedirler. Bir kavram kargaşasının olduğu görülmektedir. Akçiriş köyünde yaptığımız mülakatta ise 150-200 sene öncesine kat'î surette bir bilgiye ulaşılsa da böyle bir durumun varlığından söz edilmektedir.¹⁵³

-Başka bir köyde yapılan mülakatta bu duyumla iletilmiş kendilerine Alevîliğin mazide var olup olmadığı sorulduğunda yöresel kıyafetlere ve kadın erkek karışık horon oynamanın varlığına bakıldığında bunun doğru olduğu kanaatine varılmaktadır.¹⁵⁴ Tabi burada şuna değinilmesi gerekmektedir: Günümüzde birçok düğünde kadın erkek karışı oynamaktadır. Bunun bir Alevîlik göstergesi olarak zikredilmesi olanaksız görünmektedir. Kaldı ki Orta Asya Türk obalarında hatun, hakanın yanında toylara katılmakta, obanın beyi savaşa veya başka bir yere gittiğinde hatun obaya başkanlık edebilmekteydi. Bir başka katılımcı ise bu söylentiye sadece bölgedeki yaşlılardan duyduğunu, başka bir bilgiye sahip olmadığını belirtmiştir.¹⁵⁵

Alevîlerin baskı ve zulümden dolayı yüksek kesimlere çıktıklarına dair iddialarına¹⁵⁶ cevap olabilecek bir görüşe bölgede yapılan mülakatlarda rastlanılmıştır. Eskiden sıtma hastalığının sahil kesimlerinde çok olduğu bu yüzden yüksek yaylalara

¹⁵⁰ Erk Değneği: Dede'nin kayın ağacından yapılmış, cemden önce canların sırtına vurduğu bir nevi kutsamaya yarayan araç.

¹⁵¹ Hasan Komut, Sinlice Köyü, İlkokul Mezunu.

¹⁵² Mehmet Yaşar, Sayvançatak Köyü, Ön Lisans Mezunu.

¹⁵³ Selçuk Usta, Akçiriş Köyü, Ortaokul Mezunu.

¹⁵⁴ Hasan Ali Köse, Gödün Köyü, İlkokul Mezunu.

¹⁵⁵ Bayram Ali Cirit, Gödün Köyü, Emekli İmam.

¹⁵⁶ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlk Okul

çıkıldığı belirtmiştir.¹⁵⁷ Aslında o dönemlerde yüksek yerlerde yaşamının bir sebebi de yaylacılık faaliyetlerini devam ettirmektir.

“Eskiden bu bölgede Alevîliğin olup olmadığına dair bir bilginiz mevcut mu?” sorusuna şöyle cevap vermektedirler:

-Zamanında köye çeşme yapılması için ustalar getirilmişti. Bir zaman sonra ustalar kavga etmeye başladılar. Ustalardan birisi diğerine sen Çepni’sin, Kızılbaz’sın şeklinde söylemlerde bulunmuş. Babam da biz Çepni’yiz Çepni’nin değneği de Çakır oğullarının tavanında duruyor demişti. “Bu Porsuklu mahallesindeki erk değneği midir?” şeklinde soru yöneltildi ancak bu konu hakkında bir bilgisinin olmadığını, Ağasar bölgesinin Çepni olduğunu, ancak Alevîlikle alakasının bulunmadığını ifade etmiştir.¹⁵⁸

Bir mülakatçı, Ağasar bölgesinin Alevî olduğu bilgisine kendisinin milletvekili ile yaptığı görüşme ile ulaştığını belirtmiştir;

-Milletvekili bana nereli olduğumu sordu. Bende Şal pazarlı olduğumu söyledim. Bunun üzerine bana “siz Kızılbaztınız ancak sonradan asimile oldunuz” dedi. Mülakat katılımcısı Sayvançatak’ta bir kızılbaş değneğinin olduğunu bizlere iletmış, ancak onların yaşantı ve inançlarından bir şey kalıp kalmadığını bilmediğini, buraların Alevî olması durumunda bir kalıntının olması gerektiğini, fakat böyle bir şeye rastlanılmadığını bildirmiştir.¹⁵⁹

-Bugün bizim bölge (Ağasar) Sünnîdir. İnsanlar eski kültürlerinden getirdiklerini yeni benimsedikleri dinle karıştırırlar. Çepniler Anadolu’ya geldikleri sırada herhangi bir alt kimliğe sahip değildi. İslâm’ı kendi kültürleri üzerine temellendirmişler, Yesevî ekolü ile müslümanlaşmışlardı ancak ne Sünnî ne de Alevî idiler. Bu tarihlerde Alevîlik-Sünnîlik bulunmamaktadır.¹⁶⁰

Konuyla alakalı diğer bir mülakat katılımcısı ise şunları zikretmiştir:

-Türkiye’de bir tek Karadeniz Çepnileri Sünnî, geri kalanı ise Alevîdir. Biz çocukluğumuzda evliyaya çaput bağlar, okuya okuya 7 kere döner sonra yatardık. Bunlar Şamanizm’le alakalıdır. Ağasar Çepnileri İran taraflarından Anadolu’ya

¹⁵⁷ Süleyman Özdemir, Çetilik Köyü, İlkokul Mezunlu.

¹⁵⁸ Ziya Demirci, Simenli Köyü, İlkokul Mezunlu.

¹⁵⁹ Hasan Erata, Sinlice Köyü, İlkokul Mezunlu.

¹⁶⁰ Veysel Usta, Kızıl Üzüm, Üniversite Mezunlu.

gelmiştir. Kırk bin çadırdan oluşan bu Çepni obasını Selçuklu devleti Sinop'a yerleştirmiştir. Çepni boyları Sinop'tan çıkıp Giresun'u fethederek Trabzon'a kadar gelmişlerdir. Türk dünyası dergisinde Yavuz Sultan Selim zamanındaki tahrir defterlerinden bahsedilmektedir. Orada Alakadir, Kireç, Karaergen, Dereköy isimleri geçmektedir. Dereköyde Bektaşoğulları bulunmaktadır. Burada eskiden tekke de vardı. Sanırım Bektâşî tekkesiydi. Bektaşoğullarının evinde erk değneği bulunduğunu duyduk. Birbirlerine kızdıklarında sizin tavanda halen Alevî değneği var diye laf atıyorlardı. "Elevi" armudu vardır mesela, bu Alevîlikten gelmektedir.¹⁶¹

Kulaktan duyma olarak gelen şifâhi bilgilerin araştırılmasının gerekliliği aşikârdır. Çünkü Ağasar bölgesinde yaptığımız mülakatların birisinde Çepniligi Bektâşî tarikatının bir kolu olarak görenler bulunmaktadır. Aynı katılımcı iki kişinin Çorum'dan geldiğini, Ağasar kadınlarının kıyafetlerinden ve hayvanların püsküllerinden bölgenin Alevî olduğunu beyan etmişlerdir.¹⁶²

Çepnilerin İran taraflarından "Harşit" ırmağı vasıtasıyla bölgeye geldikleri beyan edilmektedir. Bu kafilenin bir kısmı İzmit'e bir kısmı da Balıkesir'e göç etmiştir. Mülakat katılımcısı İzmit'te bulunanların Ağasardaki Çepniligi bıraktığını ifade etmektedir.¹⁶³ Bu tarz düşünce ve söylemler Anadolu üzerindeki tüm Çepnileri Alevî olarak göstermekte, Çepnilik ile Alevîliği birbirinin yerine kullanılan bir kavram kargaşasına dönüştürmektedir.

Çepnilerin Ağasar'a gelişi hakkında farklı bir bilgi daha mevcuttur. Buna göre Çepniler, 480 sene önce Gümüşhane'nin Çeri çukuru köyüne, oradan Giresun Çürük Eynesil'e, oradan da Ağasarda bulunan Dereköy'e gelmişlerdir. Aynı katılımcı babanın kız kardeşine "bibi" denilmesinden yola çıkarak Şalpazarı'nın kökeninin Alevî olduğunu ifade etmiştir. Çepnilerin bir arada bulunmamasını ise Yavuz Sultan Selim'in Çepnilerin güçlenmesinden korktuğu için dağıtmasına bağlanmaktadır.¹⁶⁴

Yörede Çepnilerin savaşı bir toplum olmaları sebebi ile Sis dağı ve çevresine yerleştirildiklerini, Alevîlerin kullandığı eşyalardan yola çıkarak da Ağasar bölgesinin

¹⁶¹ Mehmet Bayraktar, Sütınar Köyü, Ortaokul Mezunu.

¹⁶² Hasan Konak, Pelitçik Köyü, Ortaokul Mezunu.

¹⁶³ Hüseyin Özcan, Arıtış Köyü, İlkokul Mezunu.

¹⁶⁴ Mahmut Çolak, Kabasakal Köyü, Ortaokul Mezunu.

Alevî olduğunu ifade etmektedirler. Yukarıda zikredildiği gibi fistanın Alevî kıyafeti olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁵

Buraya kadar incelenen mülakat verilerinde Alevîlik söylemlerinin tamamen şifâhi bilgiye dayandığı görülmektedir. Bu bilgilere sahip olanların çoğunun bilgi ve kültür seviyelerinin İlkokul ve Ortaokul düzeyinde olduğu da açıkça görülmektedir. Yaptığımız mülakatlarda da görüldüğü üzere Alevîliğin kanıtı bölgedeki kültür kalıntılarıdır. Bunlar bir bölgenin inanç unsurunu belirlemede ne derece etkili olabilir? ihtiyatlı yaklaşmak gerekir.

Diğer bir katılımcı ise şunları ifade etmektedir:

-Çepnilerin tarihte genel olarak Alevî olduğuna dair bir tez vardır. Oysa Çepnilerin tamamın Alevî olduğu hususu gerçeği yansıtmamaktadır. Ağasar Çepnilerinin de Alevî olduğu iddia edilmiş ve bu belgelendirilmeye çalışmıştır. Meseleyi tarihi boyutuyla ve Çepnilerin günümüzdeki durumlarıyla değerlendirmek gerekir. Tarihi olarak Çepnilerin Alevî kültürünün beslendiği havzada kalarak etkilendiği bir gerçektir. Fakat bu durum, Çepnilerin tamamının Alevî olduğu manasına gelmez. Orta Asya'dan gelen Gök Tanrı inancı Türkler arasında İslâm ile birleşmiş, şaman yerine dede gelmiştir. Yani bu İslâm kaynaklı değil kültür kaynaklı bir yapıdır. Bu anlayış Çepnilerin bulunduğu bölgelerde bu kültürün etkisinde kalmıştır. Mesela kadın erkek ilişkilerinin karışık olması üzerinden Alevîlik söylemleri yapılmaktadır. Bu zaten Orta Asya kültüründe vardır. Kadınlar hakanın sağında oturur. Kadınlar erkeğinin yanında savaşırlar. Bu bir Alevîlik ölçütü olarak nasıl değerlendirilebilir? Tunceli bölgesindeki renklerle Ağasar bölgesindeki renklerle benzerdir. Bu din ve mezhep ortaklığı değil aynı kültürün simgesidir. Ağasar'a baktığımızda cemevi bulunmamaktadır. Daha öncesinde de olduğuna dair bir bilginiz yoktur. Cami ve medrese ise vardı. Faruk Sümer yer yer Çepnilerin Alevîliği kabul ettiğini belirtmiş, ancak Trabzon'daki Çepnilerin Alevî olmadığını söylemiştir. Sünnî ve Alevîler arasında hiçbir fark yoktur, hepsi Müslümandır. Ayrıştırma yoluna gitmek doğru değildir. Ağasarda Ömer, Osman, Bekir isimleri çoktur. Bu da Sünnî olduğuna delil olarak görülmektedir.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Hasan Erata, Doğanlı Köyü, Üniversite Mezunu.

¹⁶⁶ Abdullah Gülay, Geyikli Mahallesi, Üniversite Mezunu, Okul Müdürü.

-Kadınların giysileri Orta Asya gelenekleri ile alakalıdır. Alevîlikle alakalı değildir. Çepniler Türkistan'dan İran'a oradan da Anadolu'ya geliyor. Bu da geleneklerine İran kültürünün izini katmış olabilir. Elevi armudu Tirebolu'daki evlere verilen isimdir. Bizanslılara ait olduğu için "el evi" yani elin evi manasında kullanılmıştır. Aslında Alevîlikle alakası yoktur. Buranın insanının âdeti Orta Asya "Gök Tanrı" inancı ile benzerlik taşımaktadır. Şunu da ifade etmek gerekir ki Osmanlı zamanında Çepnilere herhangi bir yardım yapılmamıştır. Çünkü zaten onlara Sünnî Müslüman gözüyle bakıyor. İnsanlar bölgedekilerin davranışlarının Alevîlerinki ile benzer olmasından dolayı Aleviymişiz diyebilirler. Bu yüzden dolayı Alevî'den dönmeyiz diyemeyiz. Önemli olan Müslüman olmaktır. Sünnîlikteki gibi namazlarını kılan da var kılmayan da. Önemli olan ayrışmaya fırsat vermemektir.¹⁶⁷

Kültür benzeşmesi bir yörede dînî veya mezhebî olarak aynı olmayı gerektirmez. Aksine gruplar arasında kültür alışverişinin yaşandığını gösterir. Ağasar yöresi Çepnilerinin dînî inançsal yönlerinin Hanefî mezhebininki ile benzerlik gösterdiği mülakatlarda görülmektedir. Şimdi ise Ağasardan göç etmiş oldukları iddia edilen Akçaabat ve Çarşıbaşı'nın köylerindeki Alevîliği benimsemiş olan Çepnilerin, dînî inançsal yönleri inceleyecektir.

¹⁶⁷ Hasan Yılmaz, Kireç, Üniversite Mezunlu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİKÖY, KARPINAR VE TAŞLITEPE MAHALLELERİNDEKİ ÇEPNİLERİN DİNİ İNANÇ VE İBADETLERİ

3.1. İnanç Esasları ile İlgili Kabulleri

3.1.1. Tevhit Nübüvvet ve Mead, (Hak-Muhammed-Ali İnanıcı)

“Hak-Muhammed-Ali” tabirinin ilk olarak ne zaman kullanıldığı bilinmemekle beraber, XV. yüzyıldan itibaren yaygın bir kullanıma sahip olduğu görülmektedir. Alevî-Bektâşî geleneğinde “Hak-Muhammed-Ali” inancı Allah, Hz. Peygamber ve Ehli-beyt sevgisini gösterir. Bu üç esasın birbirinden ayrı tutulması mümkün değildir. “Hak” kelimesi tevhidin kaynağı olan Allah Teâlâ’yı, “Muhammed” dinin tebliğcisi ve uygulayıcısını, “Ali” ise bu inancı asırlar ve mekânlar ötesine taşıyan velâyeti ifade etmektedir. Bu anlayış ile müminler Hz. Peygamber’i ve onun Ehl-i beyt’ini birbirinden ayırmamışlardır.¹⁶⁸

Alevîlerin temel kaynaklarından sayılan *Buyruk*’ta ise bu inanış şu ayetlerle desteklenmiştir: “*Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah’a biat etmektedirler. Allah’ın eli onların eli üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.*”¹⁶⁹ Alevîlere göre bu ayet, erkâna girmek isteyen yol talibi tarafından Allah’a ikrar vermek maksadını taşımaktadır. Allah’ın varlığının ve birliğinin tâlip tarafından kabul edilip, onun yola bağlanmasının yemini olarak değerlendirilmektedir. *Buyruklarda*, “her akıl ve baliğ olan kişinin Allah’ın varlığı, birliği ve Hz. Muhammed’in peygamberliğine inanmasının farz-ı ayın olduğu; bir başka ifadeyle ise kelime-i şehadetin Allah’tan başka tapılacak olmadığına, Hz. Muhammed’in Allah’ın elçisi olduğuna ve Hz. Ali’nin de Allah’ın velisi olduğuna inanmayı” ikrar etmesi gerektiğine işaret edilir.¹⁷⁰

Alevîler, “Hak-Muhammed-Ali” inancındaki bu üç hususun bir bütün olduğunu, bunların ayrı ayrı zikredilmesinin yanlış olabileceğini ifade etmektedirler.¹⁷¹ Bazı batılı ve yerli yazarlar Alevîlikteki bu üçlü inanç esasını Hristiyanlıktaki teslise

¹⁶⁸ Bkz. Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, 85.

¹⁶⁹ Fetih, 48/10.

¹⁷⁰ Bkz. Kadir Bulut, “*Alevîlikte Tanrı Anlayışı*”, (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2011), 66-67.

¹⁷¹ Bkz. Rençber, “*Adıyaman’da Alevîlik*”, 45.

benzetmektedirler. Hatta bu görüşün Hıristiyanlıktan geçtiğini iddia edenler bile bulunmaktadır. Örneğin Lütfi Kaleli Alevîlerin “Hak-Muhammed-Ali” anlayışının teslis inancına benzediğini ısrarla dile getirdiği ifade edilmektedir.¹⁷² Fığlalının bu görüşü tasavvuf geleneğindeki “nübüvvet ve velayet” anlayışına benzettiği ifade edilmektedir. Alevî kültüründe nübüvvet Hz. Muhammed’e, velâyet ise Hz. Ali ve evlatlarına tahsis edilmiştir. Nübüvvet dinin zahirini, velayet ise batınını öğretmektedir.¹⁷³ “Hak-Muhammed-Ali” anlayışı ile ilgili bir diğer görüşe göre: Hak, Allah’ın kendisidir, Muhammed ve Ali’nin ise bedeni ve ruhu birbirinden ayrıdır. Ancak nitelik ve özellikleri birbirinden farklıdır.¹⁷⁴

Alevî-Bektâşî anlayışına göre Allah, kendi mutlak güzelliğini tanıtmak için varlık âlemini yaratmıştır. Bu husus bir hadiste şöyle zikredilmiştir: “*Bilinmeyen gizli bir hazîne idim, bilinmek istedim, bilineyim diye âlemi yarattım.*”¹⁷⁵ Alevîlikteki Allah inancı tasavvufî unsurlar da taşımaktadır. Hatta vahdet-i vücûd inancının bir yansıması olarak da görülmektedir. Fakat bu inanç, Alevî ileri gelenleri ve halk tarafından zaman zaman birbirleriyle uyuşmayan farklı yorumlara da sebebiyet vermektedir. Bazen de bu toplum içerisinde Marksizm, Materyalizm ve Ateizm arasında bir bağ kurmaya çalışanlar da olmuştur. Ancak bu ve benzeri düşünceler Alevî toplumu içerisinde çok fazla taraftar bulmamış ve Alevî önderleri tarafından da reddedilmiştir.¹⁷⁶

Günümüz Alevî toplumunun yaşadığı en büyük karmaşa Allah inancı hususundadır. Bu inanç müphem ve birbiriyle çelişkili ifadelerle açıklanmış olup, sistemleştirilip anlatılamamıştır.¹⁷⁷ “Ey Muhammed de ki, Allah’ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin ve günahınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder”.¹⁷⁸ Ayetini okuyup, “gülbank eyleyip o niyâzı hakladı. Kıyamet gününe değin muhabbeti kulların halveti hası edip o niyâzı konukluk etmesi gerekir.”¹⁷⁹ Alevî

¹⁷² Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 229.

¹⁷³ Bkz. İbrahim Arslanoğlu, “Alevîlikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, no. 20 (2001): 1.

¹⁷⁴ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 231.

¹⁷⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ'*, 2, 156.

¹⁷⁶ Bkz. Sayın Dalkıran, “Alevî Kimliği ve Anadolu Alevîliği Üzerine Bir Deneme”, *Ekev Akademi Dergisi*, no. 6 (2002): 112.

¹⁷⁷ Bkz. İlyas Üzüm, “Geleneksel İnançları Bağlamında Türkiye’de Gayr-ı Sünni Kesimlerin İnanç Problemleri”, *İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu*, (7-9 Eylül 2001): 303.

¹⁷⁸ Saf, 61/13.

¹⁷⁹ Bkz. İmam Câfer-i Sâdık, Hazırlayan: Fuat Bozkurt, *Buyruk* (Antalya: Kapı Yayınları, 2011), 146.

eserlerinden *Buyruk* incelendiği zaman mealleri verilen bir kısım ayetlerin Allah'ın varlığından ve birliğinden bahsettiği görülmektedir.¹⁸⁰

Alevîler, Allah'a iman etmektedirler. Ancak Allah'ı tanıma ve yorumlama biçimleri, Sünnî kesime nazaran farklılık göstermektedir. Farklılığın temel sebebi ise Alevîlikte tasavvufî anlayışın bîatını yorumlardan etkilenmiş olmasıdır.¹⁸¹ Bîatını yorumların sebebi ise eski Türk inanışlarından gelen Şamanist kalıntılar, yeni eflatuncuların görüşlerinin, Manihaizm ve Buda'nın öğretilerinin tasavvuf yolu ile aktarılması¹⁸² ve bu inancın bilgiye dönüşmesi sırasında, Allah'ı tanımlama ve yorumlama biçiminde, bir takım farklı anlayışlar ortaya çıkmasıdır.¹⁸³

Kelime-i şehâdet ve kelime-i tevhitte Allah'ın varlığı ve birliği telaffuz edildikten sonra Hz. Muhammed'in Allah'ın resulü olduğu belirtilmekte, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin aynı nurdan yaratılmış olduğu anlayışı devam etmektedir.¹⁸⁴ Alevîlikte Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den önce gelmektedir. Bu husus Alevîlerin çokça zikrettikleri “Lâ İlâhe İllallah, Muhammed Resulallah, Aliyyün Veliyullah” şeklindeki kelime-i tevhitlerinde görülebilmektedir. Ayrıca Alevîlerin referans kaynaklarındaki eserlerin başlarında hamdele ve salve bulunması da bu anlayışı kuvvetlendirmektedir.¹⁸⁵ Örneğin; *Makâlât* isimli eser; “Tanrı tebâreke ve Te'âlâ Hazretlerine sonsuz şükür, nimet ve senâlar olsun ki bizi zayıf, çaresiz kulları, yoktan var eyledi ve bizlere iman ve islâmı nasip etti. Bütün yaratılmışların rızıklarını tespit ve taksim kıldı. Selâm ve selâvât o peygamberler serverine, resuller ulusuna ve enbiya ve evliyaların büyüğüne olsun ki bütün âlemi onun dostluğu için yarattı.”¹⁸⁶ şeklinde başlamaktadır.

Ne var ki bu kavramın bütün Alevîler tarafından her zaman aynı biçimde algılandığını, Alevî dede ve babaların bu kavramı çok açık bir şekilde işlediklerini ifade edebilmek güçtür. Bundan dolayıdır ki bu üçlünün kimi zaman “tek bir

¹⁸⁰ Bkz. Mustafa Ekinci, “Alevîliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruğun İman ve İslâm Esasları Açısından Bir Değerlendirmesi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no 13 (2004): 16.

¹⁸¹ Bkz. Ahmet Turan, Metin Bozkuş, “Günümüzde Sivas ve Çevresinde Yaşayan Alevîlerde İnanç Esasları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no 24-25 (2007): 16.

¹⁸² Bkz. Yıldırım, “*Tunceli Alevîliği*”, 133.

¹⁸³ Bkz. Sümeyra Yakar, “*Alevîlikte Hak, Muhammed, Ali İnanıcı*”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011), 16.

¹⁸⁴ Bkz. Çalışkan, “*Alevîlikte Dört Kapı Kırk Makam*”, 49.

¹⁸⁵ Bkz. Yakar, “*Alevîlikte Hak, Muhammed, Ali İnanıcı*”, 20.

¹⁸⁶ Hacı Bektâş Veli, Sadeleştiren: Hüseyin Özbay, “*Makâlât*”, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), s.1

hakikat”in ayrı bir gerçeklik, ancak Muhammed ile Ali’nin aynı hakikat olduğu; kimi zamanda her bir terimin müstakil birer hakikat olduğu düşünülmüştür.¹⁸⁷

Geleneksel Alevîlikteki Allah telakkisi günümüzde de varlığını büyük ölçüde devam ettirmektedir. Ancak yeni kuşağın geleneksel Alevîlik hakkında yeteri kadar bilgi edinmemesi, Alevî ileri gelenlerinin Allah inancı hakkındaki fikirlerinin muğlak olması, pozitivist ve materyalist felsefenin etkileri sebebiyle birtakım kimselerin tevhit inançlarının zayıflamasına sebep olduğu görülmektedir.¹⁸⁸

Allah’ın varlığına ve birliğine inanıyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	144	98.6	99.3
Fikrim yok	1	.7	.7
Toplam	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 3: “Allah’ın varlığına ve birliğine inanıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Allah’ın varlığına ve birliğine inanıyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %99,3 (n=144), fikrim yok %0,7 (n=1), cevap yok %0,7 (n=1). Yapılan anketin verilerine bakıldığı zaman yörede Allah inancı konusunda birtakım muğlak görüşler varsa da genel anlamda Allah inancının bulunduğu görülmektedir.

Yöredeki Alevîlere “Hak-Muhammed-Ali inancı hakkında ne söyleyebilirsiniz?” şeklinde bir soru yönelttik. Bu inancın Teslis gibi üçleme şeklinde düşünülmesi doğru bulunmamaktadır. Haktan kastın Allah olduğu, Hz. Muhammed ise kendisine melekler vasıtasıyla Allah’ın kural ve kaidelerini insanlara ulaştıran en yüce insan olarak görülmektedir. Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’in etrafındaki sahabeden olduğu onun yanında yetişmesinden dolayı da sahabenin en faziletlisi olduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁹

Buna ilaveten de “Hak-Muhammed-Ali’ insanlığın özü olarak da görülmektedir. Muhammed-Ali’siz Hakka ulaşamayacağı ve bu görüşün

¹⁸⁷ Bkz. Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, 87.

¹⁸⁸ Bkz. Çalışkan, “*Alevîlikte Dört Kapı Kırk Makam*”, 48-49.

¹⁸⁹ İsmi Veremeyen Katılımcı, Karpınar.

dışındakilerin de sapkın bulunduğu gözlemlenmiştir.¹⁹⁰ Yöre halkından bir kısmı bu inancı başkan, başkan yardımcısı ve sekretere benzetmektedir.¹⁹¹ Mülakatlarda Allah'ın sıfatlarına da inandıklarını da belirtmektedirler.¹⁹²

Hz. Ali'nin Tanrı olduğu görüşünü benimseyen bir takım Alevî grupların varlığından bahsedildi. Bu konu hakkında ne düşündükleri soruldu. Verilen cevap hayli dikkat çekici görünmektedir. Evrenin boşluk kabul etmediği belirtilerek Hz. Ali kavramının düzgün şekilde anlatılmadığı için ortaya çıkan bu boşluğun farklı şekillerde doldurulduğu ifade edilmektedir. Bu türden düşüncelere Alevîlerin referans olarak kabul ettikleri eserlerde rastlanılmadığı da belirtilmektedir.¹⁹³ Bir başka katılımcı da bu düşüncenin Gulat-ı Şia'da bulunduğunu belirterek, Hz. Ali'yi tanrı olarak kabul etmenin kişiyi şirke sürükleyeceğini belirtmiştir.¹⁹⁴ Buradan da anlaşılmaktadır ki Alevîler kendilerini Şia'dan farklı görmekteler ve kedilerinde bulunan Allah inancının sünni anlayıştaki Allah inancı ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

3.1.2. Meleklerle İman

Sözlükte “haberci ve kuvvet” manalarına gelmekle birlikte çoğulu “Melâike”dir.¹⁹⁵ Nurdan yaratılmış,¹⁹⁶ yemesi, içmesi olmayan,¹⁹⁷ günahı sevabı, erkeği ve dişisi bulunmayan gözle de görülemeyen varlıktır. Meleklerle inanç, İslâm'ın temel şartlarından olmakla birlikte onlara inanmak, aynı zamanda gayba da iman etmek anlamına gelmektedir.

Allah maddesel boyutla doğrudan ilişkiye girdiğinde tecelli anında maddi âlem bunu kaldırmaya güç yetiremediği için melekleri tayin etmiştir. Alevîlikte de melek inancı birtakım esnek ve kapalı kalıplar içerisinde kabul edildiği görülmektedir.¹⁹⁸ *Makâlât* adlı eserde meleklerle iman edilmesinin gerekliliği, şu ifadelerle açıklanmıştır: “Tanrının meleklerine inanmak imandır. Şimdi azizim! Her bir kişiyi üç yüz altmış melek korur. Bunca melekler arasında edepsizlik edersin de sen, senin gibi kişi

¹⁹⁰ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunu.

¹⁹¹ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunu.

¹⁹² İsmi Veremeyen Katılımcı, Karpınar Köyü, İlkokul Mezunu.

¹⁹³ İsmi Veremeyen Katılımcı, Eskiköy, Lise Mezunu.

¹⁹⁴ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunu.

¹⁹⁵ Bkz. Ali Erbaş, “Melek”, *DİA*, (2004), XXIX, 40.

¹⁹⁶ Müslim, *Zühd*, 60.

¹⁹⁷ Hud, 11/60.

¹⁹⁸ Bkz. Yıldırım, “*Tunceli Aleviliği*”, 142.

yanında edepsizlik etmezsin. Hani nerde meleklerle inanmış olduğun?”¹⁹⁹ Bu bakımdan da Alevî kesimin meleklerle iman anlayışı Sünnî inançla benzerlik göstermektedir.²⁰⁰

Buyruk'ta Cebrâil'in bir melek olduğu peygamberimiz tarafından kendisine bildirilmiştir.²⁰¹ Nitekim *Buyruk* incelendiği vakit Kırklar Cemi, Cebrâil'in Tariklenmesi, Musahiplik vs. diğer bölümlerde Cebrâil'in sıkça geçtiği görülmektedir. Örneğin; “O anda Tanrı Cebrâil'e: Sevgili Muhammed zorda kaldı, tez yetiş, Cennet'ten bir nur tabak al, ilet. O üzümü bu tabak içinde ezip şerbet eylesin, kırklara verip içirsin... Kırklar, Pirimiz Şah-ı Merdan Ali'dir kuşkusuz, tartışmasız. Rehberimiz Cebrâil aleyhisselamdır. Bu sırada Cebrâil geldi. Cebrâil: Ey Muhammed! Tanrı, Ali'yi vasiyet etmeni buyurdu.”²⁰²

Meleklerle inaniyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 4: “Meleklerle inaniyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Meleklerle inaniyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet % 100 (n=145), cevap yok %0,7 (n=1). Anket verilerinde görüldüğü üzere melek inancı konusunda herhangi bir kapalılığa rastlanılmamaktadır. Yörede yapılan mülakatlarda ise Alevîlerde melek inancının bulunduğunu görmekteyiz. Amentü duasında meleklerle de iman edilmesinin gerekliliğinden söz edilmektedir. Bu duada Allah inancından sonra melek inancının sıralanması meleğin, peygamberle Allah arasında bir bağ olmasına bağlanmaktadır.²⁰³ Nefsi olmayan temiz ruhani varlık olan²⁰⁴ melek, Allah'ın emirlerini yerine getirmekle yükümlü olan varlık olarak tanımlanmaktadır. İnanılmaması halinde kişiyi imansızlığa sürükleyeceği de açıkça ifade edilmektedir.²⁰⁵

¹⁹⁹ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Makâlat*, Sadeleştiren: Hüseyin Özbay, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 11.

²⁰⁰ Bkz. Cenksu Üçer, “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, no. 2 (2005): 266.

²⁰¹ Bkz. İmam Câfer-i Sâdık, *Buyruk*, 129.

²⁰² İmam Câfer-i Sadık, age., 20.

²⁰³ İsmi Veremeyen Katılımcı, Eskiköy, Lise Mezunu.

²⁰⁴ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunu.

²⁰⁵ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunu.

3.1.3. Kitaplara İman

Genel İslâmî anlayış incelendiği vakit, Allah tarafından indirilen Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân'a ayırt etmeksizin iman edilmesinin gerekli olduğu görülecektir.²⁰⁶ Alevî inancına bakıldığında dört büyük kitap'a iman hususu Sünnî kesimin görüşleri ile benzerlik gösterir.²⁰⁷ Fakat Kur'ân-ı Kerîm'in yorumlanması konusunda aralarında birtakım farklılıklar vardır.²⁰⁸

“Hak Süphane ve Teâlâ Hazretleri, ne kadar sırrı ve gizemi varsa dört kitapta bildirmişti. (Bu dört kitabın) birincisi Tevrat, ikincisi Zebur, üçüncüsü İncil, dördüncüsü Ku'rân-ı Azimüşşân'dır. Bu dört kitap içindeki esrarını Fatihâ-i Şerifte bildirdi. Fatihâ-i Şerifte her ne esrarı var ise “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” içine koydu. “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” içinde ne kadar esrarı var ise Yâsin-i Şerifte (gizledi). Yasin-i Şerifte (ne sırrı) varsa o bâ'nın altındaki noktada sakladı.”²⁰⁹

Makâlât'teki bu ifadeler *Buyruk*'taki ifadeleri destekler niteliktedir:

“Allah'ın Kur'ân'ına ve diğer kitaplarına inanmak da imandandır. Şimdi için; kibir, haset, cimrilik, tamah, öfke, gıybet, kahkaha, şamata ve maskaralıklarla doludur. Şimdi azizim! Hangi kitapta bunlardan birisinin iman ehlinin içinde olacağı buyrulur? Nerde kaldı Allah'ın kitaplarına ve tebliğlerine inandığın?”²¹⁰

Makâlât'ta ve *Buyruk*'ta Kur'ân haricinde diğer üç semavi kitabın zikredilmesi, Alevîler tarafından bu kitaplara da iman edildiğini göstermektedir.²¹¹ Kur'ân'ın Alevî kesimlerince dînî ve sosyal alanda işlerlik gördüğü, ikamet ettikleri evlerde ve ibadet yerleri olan cem evlerinde hürmet gösterip korunduğu bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla Alevîler başta cem törenleri olmak üzere, doğum, düğün, nikâh, ölüm, gibi sosyal olaylarda Kur'ân-ı Kerîm'i okumaktadırlar.²¹² Kaygusuz Abdal'ın kırk dervişiyle gittiği birçok yerde Kur'ân-ı Kerîm'i hatmettiği ve sevabını peygamberlere, velilere, şehitlere ve müminlere bağışladığı anlatılır.²¹³

Alevîler arasında, Kur'ân'ın tahrif edildiğine dair birtakım görüşler de bulunmaktadır. Ancak bu ifadeler Alevî anlayışını yansıtmamaktadır. “Kur'ân'a el katılması” şeklindeki görüşlerine göre, Mushaftaki bazı ifadeler ya eklenmiş ya da çıkartılmıştır.²¹⁴ Bir diğer görüşte “Kur'ân-ı Kerîm'deki “على القوم الكافرين”, “على القوم

²⁰⁶ Bkz. Ebû Hanîfe, “Fıkh'ul-Ekber” 39.

²⁰⁷ Bkz. Çetin, “Alevîlerin Dînî İnanç ve Yaşantıları (Gölyaka Örneği)”, 31.

²⁰⁸ Bkz. Rençber, “Adıyaman'da Alevîlik”, 54.

²⁰⁹ İmam Câfer-i Sadık, *Buyruk*, 135.

²¹⁰ Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 11-12.

²¹¹ Bkz. İkinci, “Alevîliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruğun İman ve İslâm Esasları Açısından Bir Değerlendirmesi”, 20.

²¹² Bkz. Bilgin, “*Tercan Yöresi Alevîliği*”, 52.

²¹³ Bkz. Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, 134.

²¹⁴ Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 270.

الظالمين” türü ifadelerin Hz. Ali ve takipçilerinin yerilmesi için Yezit tarafından Kur’ân-ı Kerîm’e sonradan eklenmiş²¹⁵ olduğudur.

Kur’an okumayı biliyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	73	50.0	50.0
Hayır	20	13.7	13.7
Kısmen	53	36.3	36.3
Toplam	146	100.0	100.0

Tablo 5: “Kur’ân okumayı biliyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Kur’ân okumayı biliyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları; evet %50 (n=73), hayır %13,7 (n=20), kısmen %36,3 (n=53) şeklindedir. Görüldüğü üzere anket katılımcılarının yarısı Kur’ân-ı Kerîm okumayı bilmekte, hiç bilmeyenlerin sayısı ise azınlıkta kalmaktadır. Bu da Alevî kesiminin Kur’ân öğrenimine verdikleri değeri göstermesi açısından önemlidir.

Çocuklarınızın Kur’an okumayı öğrenmesini ister misiniz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	143	97.9	98.6
Hayır	1	.7	.7
İsterim. Ancak Tepki Görmekten Korkuyorum.	1	.7	.7
Toplam	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 6: “Çocuklarınızın Kur’ân okumayı öğrenmesini ister misiniz?” sorusunun frekans dağılımları

“Çocuklarınızın Kur’ân okumayı öğrenmesini ister misiniz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %98,6 (n=143), hayır %0,7 (n=1), isterim, ancak tepki görmekten korkuyorum. %0,7 (n=1), cevap yok %0,7 (n=1). Görüldüğü üzere yöredeki Alevî kesiminin çoğunluğu Kur’ân-ı Kerîm’in öğrenilmesi ve öğretilmesine önem vermektedir.

²¹⁵ Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 271.

Okula giden çocuklarınızın dinî bilgi ihtiyaçlarının nasıl karşılanması gerektiğini düşünüyorsunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Din Kültürü Kitaplarından	58	39.7	40.8
Yaz tatilinde gerçekleştirilen Yaz Kurslarından	57	39.0	40.1
Dedelerden	25	17.1	17.6
Bunun bir ihtiyaç olduğunu düşünmüyorum.	2	1.4	1.4
Toplam	142	97.3	100.0
Cevap yok	4	2.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 7: “Okula giden çocuklarınızın dinî bilgi ihtiyaçlarının nasıl karşılanması gerektiğini düşünüyorsunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Okula giden çocuklarınızın dinî bilgi ihtiyaçlarının nasıl karşılanması gerektiğini düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; din kültürü kitaplarından %40,8 (n=58), yaz tatilinde gerçekleştirilen yaz kurslarından %40,1 (n=57), dedelerden %17,6 (n=25), bunun bir ihtiyaç olduğunu düşünmüyorum. %1,4 (n=2), cevap yok %2,7 (n=4). Yörede yapılan anket verilerine göre dinî bilgilerin Din Kültürü kitapları ve yaz tatilinde gerçekleşen Kur’ân kurslarından öğrenilmesinin oranları toplamı %80,7'dir. Buna göre devletin resmî kurumlarına rağbet çoğunlukta görülmektedir. Bu da Alevîliğin temel içe kapanık yapısının değişmeye başladığının göstergesidir.

Evinizde bulunan dinî kitapları işaretler misiniz?	Frekans(N)	Yüzde (%)	
Kur’an’ı Kerim	138	94.5%	
İmam Cafer Buyruğu	88	60.3%	
Hiz. Muhammed ile ilgili Kitaplar	108	74.0%	
Nehcü'l-Belâğa	53	36.3%	
Hüsniye	3	2.1%	
Hacı Bektâşî Veli Makâlâtı veya Velayetnamesi	110	75.3%	
Diğer	Alevîlikle ilgili kitaplar	1	0.7%
	Tefsirler ve Hadisler	1	0.7%

Tablo 8: “Evinizde bulunan dinî kitapları işaretler misiniz?” sorusunun frekans dağılımları.

“Evinizde bulunan dîni kitapları işaretler misiniz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; Kur’ân-ı Kerîm %94,5 (n=138), İmam Cafer Buyruğu %60,3 (n=88), Hz. Muhammed ile ilgili Kitaplar %74 (n=108), Nehcü’l-Belâğa %36,3 (n=53), Hüsniye %2,1 (n=3), Hacı Bektâşî Veli *Makâlâtı* veya Velayetnamesi %75,3 (n=110), Alevîlikle İlgili Kitaplar %0,7 (n=1), Tefsirler ve Hadisler %0,7 (n=1). Anket ve mülakat çalışmamız sırasında gitmiş olduğumuz köy derneği ve Alevî kimliğe sahip esnafların dükkânlarında Kur’ân-ı Kerim bulunmaktadır. Bunun yanında Güvenç Abdal Ocaklıları ve birtakım ilmihal kitapları ve tefsirlerin bulunduğunu belirtmek gerekir.

Kur’an’ın bugünkü Şekliyle eksik olduğu düşüncesine katılıyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	12	8.2	8.3
Hayır	114	78.1	78.6
Fikrim yok	19	13.0	13.1
Toplam	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 9: “Kur’an’ın bugünkü şekliyle eksik olduğu düşüncesine katılıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Kur’ân’ın bugünkü şekliyle eksik olduğu düşüncesine katılıyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %8,3 (n=12), hayır %78,6 (n=114), fikrim yok %13,1 (n=19), cevap yok %0,7 (n=1). Kur’ân-ı Kerîm’deki bu eksiklik düşüncesi ehl-i beyt ile ilgili ayetlerin çıkarıldığı düşüncesi ile ortaya çıkmaktadır. Mülakatlarda bu düşüncenin sebebi de görülmektedir.

Yörede yapılan mülakatlarda; Kur’ân’ın Allah kelâmı olduğu, insanın Kur’ân olmadan Allah’ı bulamayacağını ve ona inanılmaması halinde kâfir olunacağına kanaat getirildiği görülmektedir.²¹⁶ Fakat son dönemlerde yeni neslin Kur’ân okuma bakımından eksik olduğunu, bunun sebebini de bir grup insanın Kur’ân’a karşı isteksizliklerinden ve bu bağlamda oluşan boşluğun başka şekillerde dolduruluyor olmasından kaynaklanmaktadır. “Ali’siz Alevîlik” gibi çalışmaların da bu bağlamda değerlendirileceği²¹⁷ söylenmektedir. Ayrıca yöre halkı konuştukları her şeyin Kur’ân’a

²¹⁶ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunlu.

²¹⁷ İsmi Veremeyen Katılımcı, Eskiköy, Lise Mezunlu.

veya Sünnet'e dayandığını ifade ederek Kur'an'ın hayatlarının bir parçası olduğunu söylemektedirler.²¹⁸

Yöre Alevîlerinde Kur'an'ın eksik olduğu tartışmasına dair düşünceler istisnalar bulunmakla birlikte reddedilmektedir. Buna inanan kişinin kâfir olduğu ve Allah'ın Kur'an'ı kendisinin koruyacağını²¹⁹ belirttiği ifade edilmektedir.²²⁰ Bu konuda farklı düşünceler de bulunmaktadır. Şöyle ki; “Sünnî kesimin Alevîlerin mum söndürme olayının yanlış anlaşılmaya sebebiyet veren yorumlar çıkartması, gusül abdesti olmadan dolaştıkları” şeklindeki düşünceleri sebebi ile Sünnîlere karşı güvensiz bir ortam oluşturduğu, bundan ötürü de Kur'an'daki Ehl-i beyt ile ilgili ayetlerin çıkarıldığına inanılmaktadır.²²¹

3.1.4. Peygamberlere İman

Nübüvvet genel olarak Alevî kesimi içerisinde de Sünnîlikteki gibi kabul görmektedir.²²² Ehl-i Sünnet kelim geleneğinde “ulûhiyet, nübüvvet, mead” şeklinde formüle edilen iman esaslarından nübüvvet, kendisine kitap gönderilmiş veya gönderilmemiş olsun tüm peygamberlere inanmaktır.²²³

Peygamberlere iman bahsi *Buyruk*'ta hiçbir kapalılığa yer vermeyecek şekilde açıklanmıştır. Allah'ın göndermiş olduğu kitabı bilmeyen kişinin hakka ulaşamayacağı belirtilmekte, insanların bilgi sahibi olmaları için peygamberler aracılığı ile kitap gönderildiği ifade edilmektedir.²²⁴ *Makâlâtta* peygamberler Allah'ın dostları şeklinden nitelenmiştir. Peygamberlere imanın gerekli olmasının sebebi de peygamberlerin kesreti bırakıp vahdet yoluna girmeleri ile açıklanmıştır.²²⁵

Bütün Peygamberlerin hak olduğuna inanılmakla beraber Alevî akidesinde Hz. Muhammed'in ayrı bir yeri olduğu bilinmektedir. Bu üstünlüğün sebebi “Hak-Muhammed-Ali” çevresinde değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.²²⁶ Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Alevî anlayışında peygamberlere iman bahsine yer verilmiştir. Alevî kesiminin arasında az da olsa Hz. Muhammed'in Hz. Ali'nin yerine

²¹⁸ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunlu.

²¹⁹ Hicr, 15/9.

²²⁰ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunlu.

²²¹ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunlu.

²²² Bkz. Bilgin, “*Tercan Yöresi Alevîliği*”, s. 49.

²²³ Bkz. Ebû Hanife, “*Fıkhul- Ekber*” 39.

²²⁴ Bkz. İmam Câfer-i Sadık, *Buyruk*, 37.

²²⁵ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 12.

²²⁶ Bkz. Yakar, “*Alevîlikte Hak, Muhammed, Ali İnancı*”, 49.

peygamber olduğu iddiaları mevcuttur, ancak bu ve benzeri söylemler Alevîlerin çoğunluğu tarafından kabul görmemektedir.²²⁷

Alevîlikte, nübüvveti dair menfi herhangi bir tartışma mevcut olmamakla birlikte Hz. Muhammed'in Allah tarafından insanlara ilahi tebliği bildirmesi için gönderilmiş olduğu tasdik edilmektedir. Allah'ın İnsanoğlunu elçisiz veya velisiz bırakmadığı bilgisi de Alevîler nezdinde karşılık bulmakta,²²⁸ ayrıca Hz. Peygamber'in hadisleri yazılı ve sözlü kaynaklarda delil olarak kullanılmaktadır.²²⁹ *Velayetnâme*'de Allah'a ve resulüne uyanların dine aykırı işler yapmaması gerektiği vurgulanmak sureti ile hem Hz. Peygamber'e iman edilmesi gerekliliğinden hem de işlenebilecek olan dine aykırı fiillerden vazgeçilmesinden bahsedilmektedir.²³⁰

Peygamberlere inanıyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 10: “Peygamberlere inanıyor musunuz?” sorusu frekansların dağılımları

“Peygamberlere inanıyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %100 (n=145), cevap yok %0,7 (n=1). Yöredeki anket verilerine göre peygamberlere iman edildiği anlaşılmaktadır.

Ay'ın Hz. Ali'yi, Güneş'in Hz. Muhammed'i temsil ettiği görüşüne inanıyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	103	70.5	70.5
Hayır	13	8.9	8.9
Fikrim yok	30	20.5	20.5
Toplam	146	100.0	100.0

Tablo 11: “Ay'ın Hz. Ali'yi, Güneş'in Hz. Muhammed'i temsil ettiği görüşüne inanıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları.

“Ay'ın Hz. Ali'yi, Güneş'in Hz. Muhammed'i temsil ettiği görüşüne inanıyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %70,5

²²⁷Bkz. Talip Tuğrul, “*Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)*”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 69-70.

²²⁸Bkz. Yıldırım, “*Tunceli Aleviliği*”, 152

²²⁹Bkz. Rençber, “*Adıyaman'da Alevilik*”, 50.

²³⁰Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Velayetnâme*, 513.

(n=103), hayır %8,9 (n=13), fikrim yok %20,5 (n=30). Katılımcılar bu sorunun ne olduğu hususunda bize farklı soru yönelttiler ve bir müddet sonra buna cevap verdiler. Aslında bu görüş hakkında tam bir bilgilerinin olmadığı evet diyen kısmın ise tarafımızdan yapılan benzetmeler ile cevap verdiğini belirtmek gerekmektedir.

3.1.5. Ahiret Gününe İman

Ahiret inancı, İslâm'ın temel prensiplerinden biridir ve Kur'an'da ahiret inancı ile ilgili birçok ayet bulunmaktadır.²³¹ Öldükten sonra insanlar dünyada yapmış olduklarının hesaplarını verirler ve amellerine göre muamele görürler.²³² Alevî kesiminin de buna iman ettiğini ancak Gök tanrı inancının etkilerinin olduğunu belirtmek gerekir.²³³ Bu bağlamda bazı İslâmî fırkaların tenâsüh²³⁴ veya tekammüs²³⁵ gibi farklı görüşlere düştükleri ya da tenasüh inancını çağırıştırabilecek bir takım yorumlara girdikleri görülmektedir.²³⁶ Alevîliği oluşturan bu temel inanç biçimlerine ruhun yeniden bedenleşmesi manasına gelen don değiştirme denmektedir. Bu inanışta, ruh ölmeyip bedenden bedene geçerek varlığını sürdürmekte, Alevî kesiminin şiirlerinde de bu inanış çokça tekrarlanmaktadır.²³⁷

Ahiret anlayışı hususunda Alevîlerden bazıları şu görüştedirler:

Birinci görüşe göre, ahiretin mevcudiyetine inanılmaktadır. Alevîlerin çoğu da bunu benimsemektedir. İkinci görüşe göre ise, Ahiret ve tenasühe birlikte inananlar mevcuttur.²³⁸ Diğer bir açıdan bakıldığında günümüz Alevî toplumu ölüm sonrası hayatla ilgili bir takım belirsizlik ve karışıklık içerisindedir. Bu belirsizlik içinde yer alan tenasüh anlayışının İran dininin etkilerini bağdaştırması ile açıklanabilir. Bu

²³¹ Bakara, 2/4; İsrâ, 17/1; Furkan, 25/11; Duhan, 44/40; Zâriyât, 51/12.

²³² Zümer, 39/48; Kâria, 101/ 6-9.

²³³ Bkz. Bilgin, “*Tercan Yöresi Alevîliği*”, 52.

²³⁴ Tenâsüh: Sözlükte “gidermek, bir şeyi silip yok etmek” anlamındaki nesh kökünden türeyen tenâsüh “bir şeyi olduğu gibi başka bir yere nakletmek veya kopyalamak, bir şeyi iptal ederek başka bir şeyi onun yerine koymak” gibi manalara gelir. Terim olarak insan şahsiyetinin bir bölümünü oluşturduğu kabul edilen ve gözle görülmeyen mânevî unsurun ölümden sonra bu âlemde başka bir bedene geçmesi şeklinde tanımlanır. Türkçe’de ruh göçü, yeniden doğuş ve batı dillerinden geçen reenkarnasyon terimleriyle ifade edilir. Geniş bilgi için bkz. Ali İhsan Yitik, “*Tenâsüh*”, *DİA*, (2011): XL, 443; Mehmet Bulğen, Adnan Bülent Baloğlu, “*Tenâsüh*”, *DİA*, (2011): XL, 443.

²³⁵ Tekammüs: Dürzîlerin Tenasüh inancını belirtmek için kullandıkları “gölek değiştirme” anlamına gelen bir kavramdır. Kutsal risalelerde tekammüsün insan ruhları için dâimî bir ameliye olduğu belirtilir. Bu anlayışa bağlı olarak her türlü belâ ve musibet ancak insanların gömleği durumundaki cesedi etkiler. Dürzî akîdesini kabul edenler ve geçmişte hakikate yönelenler daima doğarlar. Tekammüs ruhun değişimi olmayıp yükselmek için çeşitli hallere intikaldir. Geniş bili için bkz. Mustafa Öz, “*Dürzilik*”, *DİA*, (1994): X, 41.

²³⁶ Çetin, “*Alevîlerin Dinî İnanç ve Yaşantıları (Gölyaka Örneği)*”, 37.

²³⁷ Bkz. Bilgin, “*Tercan Yöresi Alevîliği*”, 54.

²³⁸ Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 295.

şekilde birtakım kapalılıklar olsa da hem ahiret hem de tenasüh inancına dair kayıtlara rastlanılmaktadır.²³⁹

Alevî halkının büyük bir kısmı, ölüm ve sonrası hayat ile ilgili dedelerin kendilerini yeterince aydınlatamadığından şikâyetçidir. Aslında Alevî halkı İslâm'ın özü ile uyuşmayan kapalı söylemlerin, anlaşılır hale gelmesini ve İslâm ile örtüşen ahiret anlayışını tercih etmektedir.²⁴⁰ Ölümünden sonraki hayat bazen “ahiret” olarak bazen de “rûz-ı mahşer” veya Türkçe olarak “mahşer günü” şeklinde ifade edilmekte,²⁴¹ “Cennet ve Cehennem dünyadaki iyi ve kötü oluşlar biçiminde yorumlanmaktadır.”²⁴²

Velâyetnâme incelendiği vakit birtakım bölümler de ahiret, mahşer, öbür dünya, cennet ve cehennemden bahsedilmek sureti ile ölüm sonrası hayata dair açıklamalar yapıldığı görülmektedir.²⁴³ *Makâlâtta* imanın şartları içerisinde ahirete inanmak da geçmektedir. Kıyamete inanmanın avam kısmındaki insanların gibi olmadığı şu ifadeler ile açıklanmaktadır: "Ey Müminler! Kıyamete inanmak, böyle sizin gibi inanmak değildir. Zira siz harâm ve helâl ne bulunursanız giyinir, donanır; haksız yere nimetler yiyip beslenirsiniz. İşte bu inanmak mıdır ki inanmış olacaksınız."²⁴⁴ Hacı Bektâş Velî Dünyanın fâni, cismânî olduğunu vurgulamakta asıl bâkî olanın ahiret yurdu olduğunu belirtmektedir.²⁴⁵

Öldükten sonra dirilmek var mıdır?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	138	94.5	95.2
Hayır	6	4.1	4.1
Fikrim yok	1	.7	.7
Toplam	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 12: “Öldükten sonra dirilmek var mıdır?” sorusunun frekans dağılımları

²³⁹ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 143.

²⁴⁰ Bkz. İlyas Üzüm, “Geleneksel İnançları Bağlamında Türkiye’de Gayr-ı Sünni Kesimlerin İnanç Problemleri”, 304.

²⁴¹ Bkz. Ekinci, “Aleviliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruğun İman ve İslâm Esasları Açısından Bir Değerlendirmesi”, 21.

²⁴² Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 256.

²⁴³ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Velâyetnâme*, 617.

²⁴⁴ Hacı Bektâş Velî, *Makâlat*, 12.

²⁴⁵ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Velâyetnâme*, 617.

“Öldükten sonra dirilmek var mıdır?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %95,2 (n=138), hayır %4,1 (n=6), fikrim yok %0,7 (n=1), cevap yok %0,7 (n=1). Yörede yapmış olduğumuz mülakatlarda da öldükten sonra insanların tekrardan dirileceğine, mizan kurulup hesap verileceğine dair inançlar, genel İslâmi görüşlerle paralellik göstermektedir.²⁴⁶

Cennet ve Cehennem var mıdır?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	144	98.6	99.3
Fikrim yok	1	.7	.7
Toplam	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 13: “Cennet ve Cehennem var mıdır?” sorusunun frekans dağılımları

“Cennet ve Cehennem var mıdır?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %99,3 (n=144), fikrim yok %0,7 (n=1), cevap yok %0,7 (n=1). Yörede de insanların yaptıkları işlere göre ahirette ödüllendirileceğine veya cezalandırılacağına inanç tamdır.²⁴⁷

Ruh göçüne yani ölen insanın ruhunun başka bir insanın bedenine geçtiğine inanıyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	20	13.7	13.7
Hayır	117	80.1	80.1
Fikrim yok	9	6.2	6.2
Toplam	146	100.0	100.0

Tablo 14: “Ruh göçüne yani ölen insanın ruhunun başka bir insanın bedenine geçtiğine inanıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Ruh göçüne yani ölen insanın ruhunun başka bir insanın bedenine geçtiğine inanıyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %13,7 (n=20), evet %13,7 (n=20), fikrim yok %6,2 (n=9). Görüldüğü üzere tenasüh

²⁴⁶ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunlu.

²⁴⁷ İsmi Veremeyen Katılımcı, Eskiköy, Lise Mezunlu.

inancını benimseyenler azınlıkta kalmakta, geri kalan kısmın ise genel İslâmi anlayışla örtüştüğü görülmektedir. Hz. Ali'nin aslında Hz. Âdem'den beri yaşamakta olduğu ile ilgili bir takım rivayetler vardır.²⁴⁸ Bu tenâsüh inancı kapsamında değerlendirilebilir. Yöreden bir katılımcı menkıbeyi kısaca şu şekilde anlatılmaktadır; Hz. Peygamber gayri Müslimleri İslâm'a davet ettiği sırada, Her peygamberin bir koruması var senin koruman nerde? Şeklinde bir soru yönelttiler, Hz. Peygamber de: benim korumam Ali'dir cevabını vermiştir. Hz. Musa'nın yanına gelen Hızır da Ali'dir. Ancak katılımcı bu görüşün sadece bir menkıbe olduğunu bunun herhangi bir ayet veya hadis ile ilişkilendiremediğini, herhangi bir dayanağının da bulamadığını belirtmiştir. Bunun sadece Hz. Ali'nin üstün kişiliğini ortaya çıkarmak için anlatıldığını belirtmiştir.²⁴⁹

Hacı Bektâş Veli donunda (bedeninde) gelenin Ali'nin kendisi olduğu inancına, yani Hacı Bektâş Veli'nin ruhu ile Hz. Ali'nin ruhunun aynı olduğu inancına katılıyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	102	69.9	69.9
Hayır	9	6.2	6.2
Fikrim yok	35	24.0	24.0
Toplam	146	100.0	100.0

Tablo 15: “Hacı Bektâş Velî donunda (bedeninde) gelenin Ali'nin kendisi olduğu inancına, yani Hacı Bektâş Velî'nin ruhu ile Hz. Ali'nin ruhunun aynı olduğu inancına katılıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Hacı Bektâş Velî donunda (bedeninde) gelenin Ali'nin kendisi olduğu inancına, yani Hacı Bektâş Velî'nin ruhu ile Hz. Ali'nin ruhunun aynı olduğu inancına katılıyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları; evet %69,9 (n=102), hayır %6,2 (n=9), fikrim yok %24 (n=35) şeklindedir. Görüldüğü üzere yörede Hacı Bektâş Velî'nin aslında Hz. Ali olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Bu hususla ilgili bilgisi olmayanlar da bulunmaktadır.

²⁴⁸ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunu

²⁴⁹ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunu

Ruh göçü sadece özel insanlar için mi geçerlidir. Yoksa tüm insanlar ruh göçüne tabi midir?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Sadece erenlerin ve gerçek insanların ruhları öldükten sonra başka bedenlerde Dünya'ya yeniden gelirler.	15	10.3	88.2
Tüm insanların ruhları öldükten sonra başka bedenlerde Dünya'ya yeniden gelir.	1	.7	5.9
Fikrim yok	1	.7	5.9
Toplam	17	11.6	100.0
Cevap yok	129	88.4	
Toplam	146	100.0	

Tablo 16: “Ruh göçü sadece özel insanlar için mi geçerlidir. Yoksa tüm insanlar ruh göçüne tabi midir?” sorusunun frekans dağılımları

“Ruh göçü sadece özel insanlar için mi geçerlidir. Yoksa tüm insanlar ruh göçüne tabi midir?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; sadece erenlerin ve gerçek insanların ruhları öldükten sonra başka bedenlerde Dünya'ya yeniden gelirler. %88,2 (n=15), tüm insanların ruhları öldükten sonra başka bedenlerde Dünya'ya yeniden gelir. %5,9 (n=1), fikrim yok %5,9 (n=1), cevap yok %88,4 (n=129).

3.1.6. Kaza ve Kader Anlayışı

Allah'ın yaratmış olduğu varlıklara dair plan ve tabiat bilgisi kader ve kaza terimleri ile ifade edilmektedir. Kader teriminin sözlük anlamı, güç yetirmek, planlama yapmak, ölçüye göre yapmak, bir şeyin şekil ve niteliğini belirlemek, vb. anlamlara gelmektedir. Terim anlamı ise Allah'ın ezeli ilmi dâhilinde yaşanacak olayları bilmesi ve ona göre takdir etmesidir.²⁵⁰ Kaza ise ezelde takdir edilmiş olan olayların yeri zamanı geldiği zaman gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.²⁵¹

Kaza ve kader konusu, birçok dinî inanç sistemi ve felsefî akımlarda tartışılmış doğal olarak İslâm düşünce sisteminde kendisine yer bulmuş, birtakım mezheplerin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur.²⁵² Örneğin Cebriye mezhebinde kulun fiillerinin önceden belirlenmesi üzerine bir zorlama bulunmaktadır. Mesela; şeytan, isyan etmeden evvel de kâfirdi. Hz. Ebubekir ve Ömer, Müslüman olmadan önce de mü'min

²⁵⁰ Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *DİA*, (2001), XXIV, 58.

²⁵¹ Bkz. Edt: Şaban Ali Düzgün, Çağfer Karadaş, “*Kelam*”, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 414.

²⁵² Bkz. Çetin, “*Alevîlerin Dinî İnanç ve Yaşantıları (Gölyaka Örneği)*”, 42.

idiler. Yani kâfirler inkâra, Müslümanlar ise kulluk etmeye mecburdurlar. Ancak Maturîdîlik de kul günah veya sevap işleme hususunda muhayyer bırakılmaktadır. Başarı veya başarısızlık, iyi ve kötü durumlarının meydana gelmesi Allah'ın çizmiş olduğu kader planı dâhilindedir.²⁵³ Ehl-i Sünnet kelam geleneğine göre yaratılmış olanların fiilleri, durumları ve sarf ettikleri sözlerinin tümü Allah'ın kazâ ve kaderi ile gerçekleşmektedir.²⁵⁴

Alevîlerde kaderle ilgili birbirinden farklı anlayışlar mevcuttur. *Buyruk*'ta kader konusu hakkında net ifadeler bulunmasa da fertlerin yapmış oldukları işlerde özgür oldukları ve bu fiillerinden sorumlu oldukları açıkça belirtilmektedir. Bu da Alevîlerde cebr görüşüne itibar edilmediğinin göstergesidir.²⁵⁵ Alevîlerin bu konu hakkındaki düşüncelerinin Mutezile mezhebinin fikirleri ile benzer²⁵⁶ olduğu da ifade edilmektedir. Kimi bölgelerdeki Alevîlere göre ise de kader Levh-i Mahfûz'a yazılıdır ve alın yazısı anlamına gelmektedir. Görgü Cemlerinde dede taliplere on iki imam soyuna iman ve ikrar, tevellâ-teberrâ gibi hususların yanında kaza ve kader konuları hakkında da sorular sormaktadır. Bu da Alevîlerde kaza ve kader inancının açık bir göstergesidir.²⁵⁷

İnsanların kaderlerinin Allah tarafından önceden bilindiğine inanıyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	101	69.2	69.7
Hayır	6	4.1	4.1
Fikrim yok	38	26.0	26.2
Toplam	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 17: “İnsanların kaderlerinin Allah tarafından önceden bilindiğine inanıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“İnsanların kaderlerinin Allah tarafından önceden bilindiğine inanıyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %69,7 (n=101), hayır %4,1 (n=6), fikrim yok %26,2 (n=38), cevap yok %0,7 (n=1).

²⁵³ Bkz. Ebu'l- Muin en-Nesefî, *Bahrü'l- Kelam*, çeviren Ramazan Biçer, (İstanbul, Gelenek Yayıncılık,2010), 27.

²⁵⁴ Bkz. Nûrettin es-Sâbûnî, *el- Kifâye fi'l- Hidâye*, tahkik. Muhammed Aruci, (Beyrut: Dar İbn-i Hazm, 2014),318.

²⁵⁵ Bkz. İkinci, “Alevîliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruğun İman ve İslâm Esasları Açısından Bir Değerlendirmesi”, 24.

²⁵⁶ Bkz. Rençber, “*Adıyaman'da Alevîlik*”, 61.

²⁵⁷ Bkz. Bilgin, “*Tercan Yöresi Alevîliği*”, 55.

Yörede yapılan mülakatlarda kaza ve kadere inanıldığı görülmektedir. Bu hususunda amentü duasında geçtiği belirtilmektedir.²⁵⁸ Tenâsüh inancı hakkında bazı belirsizliklerin bulunduğunu, fakat hesap ve mizana inandıkları da gözlemlenmektedir. Allah'ın insana akıl ve irade verdiğini ve kişinin kendi seçimlerine göre hayatını yönlendirdiği ifade edilmektedir.²⁵⁹

3.1.7. Hz. Ali, On İki İmam ve Ehl-İ Beyt Anlayışı

Ehl-i beyt, ev halkı anlamına gelmekle birlikte, ev sahibi, kişinin eşi, çocukları, torunları ve yakın akrabaları bu kavram içinde değerlendirilir. Cahiliye dönemi Arap toplumunda kabilenin en güçlü ailesini ifade etmekteydi. İslâmiyet'in başlangıcı ve yerleşmesiyle birlikte Hz. Peygamber'in hanesini ve soyunu ifade eden bir anlam kazanmıştır.²⁶⁰ Alevî anlayışının merkez noktası da Hz. Ali ve Ehl-i beyt'tir.²⁶¹ Kur'ân-ı Kerîm incelendiği vakit ehl ve beyt kelimelerinin bir kısım ayetlerde geçtiği görülecektir. Bu ayetler ışığında ehl kelimesi; sahip, yandaş vb. sözlük anlamının dışında; aynı mekânda bulunanları veya aynı dine veya peygambere inananları da kast etmektedir. Beyt ise; Allah'ın evi ve aileyi kast etmek amacıyla kullanılmıştır.²⁶² Ehl-i beyt kavramı Şii kaynaklarında ise "ıtra" şeklinde ifade edilmiştir.²⁶³

Sünnîler ile Alevîler arasında Ehl-i beyte kimlerin dâhil olduğu hususunda farklılıklar mevcuttur. Farklı deliller referans alınarak çeşitli Ehl-i beyt tanımları yapılmıştır.²⁶⁴ Bunlar:

- a. "Hz. Peygamber'in hanımlarını,
- b. Ev halkı, aile ya da evde bulunan insanları,
- c. Hz. Peygamber'in yakın akrabalarını
- d. Ehl-i beyt olduğu iddia edilen kişiler olmak üzere dört farklı grupta değerlendirilebilir."²⁶⁵

²⁵⁸ İsmi Belirtmek İstemeyen Katılımcı, Eskiköy, Lise Mezun.

²⁵⁹ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezun.

²⁶⁰ Bkz. Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", *DİA*, (1994), X, 498.

²⁶¹ Bkz. Bozkuş, *Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevîlik*, 151.

²⁶² Bkz. Öz, "Ehl-i Beyt", 498.

²⁶³ Bkz. Rençber, "*Adıyaman'da Alevîlik*", 69.

²⁶⁴ Bkz. Gülgün Uyar, *Ehl-i Beyt İslâm Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2008), 33.

²⁶⁵ Öz, "Ehl-i Beyt", 499

Bir görüşe göre Ehl-i beyt'in "Ev Halkı" manasına geldiğini belirterek Hz. Peygamber'in hanımlarını, Hz. Ali'yi, Fatıma'yı ve Hz. Hasan ve Hüseyin'i kastettiği belirtilmektedir. Ehl-i beyt, Şii müfessirlere göre ise Hz. Ali, Fatıma, Hz. Hasan ve Hüseyin'den müteşekkildir.²⁶⁶Alevî klasiklerinden *Erkânnâme* adlı eserde Ehl-i beyt'in önemi ve bu sınıfa giren kişilerin kim olduğu şu şekilde açıklanmaktadır:

"Muhammed Mustafa'nın ve Ali el- Murteza'nın evlatlarını bilmeyen kişinin ibadetleri kabul olmaz. Bu kişiler; Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hatice, on iki imam ve on dört masumlar. Allah en doğrusunu bilir. Evliya tarikatına talip olanlara on iki imamı ve on dört masumu iyi bir şekilde bilmeleri vaciptir."²⁶⁷

Alevî inancında Ehl-i beyt'e mensup olanlar ve onun yolundan gidenler kurtuluşa ermiş topluluklardır. Bu düşünce Hz. Muhammed tarafından söylendiği rivayet edilen 73 Fırka hadisine dayandırılmaktadır.²⁶⁸ Bu hadise göre, İslâm ümmeti 73 fırkaya ayrılacak ve bu fırkalardan sadece birisi cennete girecektir. Cennete gidecek olan da cemaattir.²⁶⁹

Hız. Ali ve Hız. Fatıma'nın çocuklarından Hız. Hasan'ın nesli için Şerîf, Hız. Hüseyin'in nesli için Seyyid unvanları kullanılsa da bu ayırım net değildir. Çünkü bu terimler yeri geldiğinde birbirlerinin yerine de kullanılmıştır. Fatimî devleti sey-yid unvanını Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin evladına tahsis etmiştir. Şerîf unvanı da sey-yid ünvanıyla beraber kullanılmıştır. Bu unvanlar Hız. Ali'nin Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin dışındaki evlatlarına da verilmektedir.²⁷⁰ Osmanlı devletinde ehl-i beyt'in yeri ayrıdır. Kendilerine büyük bir sevgi ve ihtiram gösterilmiş, sosyo-kültürel işlerini çözüme kavuşturabilmeleri için de "Nakîbu'l-Eşrâflık"²⁷¹ müessesesi tertip edilmiştir.²⁷² Bu birimin nübüvvetten bu yana Müslümanlar tarafından kurulmuş devletlerdeki birçok uygulamanın akabinde Osmanlı Devleti'nde kemâle ermiştir. Bu müessese, sey-yid ve

²⁶⁶ Bkz. Ayhan Işık, "*Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi*", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013): 34-35.

²⁶⁷ Hazırlayan: Doğan Kaplan, *Erkânnâme*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 2007), 130.

²⁶⁸ Bkz. Mevlüt Öz, *Yetmiş Üç Fırka Hadisi*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 20.

²⁶⁹ Bkz. İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *es-Sünen*, naşir M. Fuat Abdalbâki, (Kahire:1993) Fiten, 17.

²⁷⁰ Bkz. Ayhan Işık, "*Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi*", 24-25.

²⁷¹ Nakîbü'l-eşrâf: Hız. Peygamberin nesebinden gelenlerin her türlü maddî-manevî ihtiyaçlarının giderilmesi için tesis edilmiş bir kurumdur. Bu kurum ile hem Hız. Peygamber neslinin korunması hedeflenmiş hem de sahte nesepler sunmak suretiyle (Müteseyyid) bu kurumun ayrıcalıklarından faydalanmak isteyenlerin önüne geçilmek istenmiştir. Bkz. Ayhan Işık, "Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesi ve Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, sayı: 10, (2015): 185-228

²⁷² Bkz. Ayhan Işık, "Osmanlı'da Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesi ve Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, sayı:1, (2007): 85

şeriflerin neseplerinin kaydedilmesi, bir kusur işledikleri vakit cezalarının tatbik edilmesi gibi işlemler için Yıldırım Bâyezid zamanında “Nâzır-ı Sâdât” ismiyle tesis edilmiştir.²⁷³

Alevîlik tarihi içerisinde iki tane Ali şahsiyeti karşımıza çıkmaktadır. Birisi Hz. Peygamber’in amcaoğlu, damadı, peygamber ile savaflara katılmış tarihi bir kişiliktir. Alevîlik açısından sembol olan asıl Ali bu tarihi şahsiyete sahip olan Ali’dir. Çünkü bu Ali kendisini hiçbir zaman Alevî olarak nitelememiş, Alevî kültürüne göre yaşamamıştır. Sadece Peygamber’in sünnet-i seniyyesi’ne bağlı kalmıştır. Diğer Ali ise tarihi kişiliği dışına çıkartılmış, Alevîliği tâyin eden, Alevî düşüncesine göre uyarlanmış ve yüceltilmiş olan Ali’dir.²⁷⁴ Asırlar öncesinde Arabistan sınırları içerisinde ortaya çıkan ve Alevîliğin oluşmasına sebebiyet verdiği düşünülen olaylar bu konu için bir belirleyici sayılmamalıdır. Çünkü Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Kerbela vakaları meydana gelmemiş olsaydı da Alevîlik tarih sahnesine çıkacaktı. İsmi farklı, oluşturulan kahramanlar farklı olacak ancak Alevîlik olgusu biçim değiştirmiş şekilde varlık sahnesine çıkacaktı. Çünkü içeriğinin oluşmasında Orta Asya ve Mezopotamya’da yeşeren kültürel etkenler Anadolu’ya göçle birlikte bu coğrafyaya ait bir niteliğe bürünmüştür. Anadolu’da bulunan Alevîler kendilerini İslâm dairesi içinde görmekte, oluşturmuş olduğu her kimliğe, şahsiyete İslâm içerisinde bir karşılık bulmaya çalışmış ve yaptığı her faaliyete İslâm inancında bir yorum getirme çabası gütmüştür.²⁷⁵

İslâm tarihi bilgileriyle örtüşecek şekilde Hz. Ali’nin kişiliği hakkında diyebiliriz ki; Hz. Peygamber Allah’tan gelen emir üzere İslâm’ı açıktan tebliğ etmeye başladığı vakit Hz. Ali Hz. Peygamber’e maddi ve manevi olarak yardımcı olmuş, sâlih bir Müslüman, samimiyet dolu bir destekçi, savaflarda da cesur bir savaşçı, sahâbedir.²⁷⁶

²⁷³ Ayhan Işık, “Osmanlı Devleti’nde Nakîbü’l-Eşrâflık Müessesesi ve Trabzon Seyyidleri”, *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon’da Dîni Hayat Sempozyumu*, (2016): 971-997

²⁷⁴ Bkz. Piri Er, *Geleneksel Anadolu Alevîliği*, (Ankara: Evrak Yayınları, 1998), 25.

²⁷⁵ Bkz. Bozkuş, *Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevîlik*, 152.

²⁷⁶ Bkz. Çetin, “Alevîlerin Dîni İnanç ve Yaşantıları (Gölyaka Örneği)”, 44.

Size göre Alevîliğin temel prensipleri nelerdir?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye bağlılık	130	89.0	90.3
Hz. Ali'ye bağlılık	13	8.9	9.0
Fikrim yok	1	.7	.7
Toplam	144	98.6	100.0
Cevap yok	2	1.4	
Toplam	146	100.0	

Tablo 18: “Size göre Alevîliğin temel prensipleri nelerdir?” sorusunun frekans dağılımları.

“Size göre Alevîliğin temel prensipleri nelerdir?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye bağlılık %90,3 (n=130), Hz. Ali'ye bağlılık %9 (n=13), fikrim yok %0,7 (n=1), cevap yok % (n=2). Görüldüğü üzere Alevîliğin temel prensipleri arasında hem Hz. Muhammed (sav)'e hem de Hz. Ali'ye bağlılık esastır. Ancak Hz. Ali'ye olan aşırı bir sevgi ve hürmetin bulunduğunu da belirtmek gerekir.

Hz. Ali hakkındaki düşünceniz nedir?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Hz. Ali Tanrıdır.	2	1.4	1.4
Hz. Ali tanrı değildir ama tanrısal bir yönü vardır	19	13.0	13.6
Hz. Ali Allah'ın değerli bir kuludur. Tanrısallıkla ilgisi yoktur.	119	81.5	85.0
Toplam	140	95.9	100.0
Cevap yok	6	4.1	
Toplam	146	100.0	

Tablo 19: “Hz. Ali hakkındaki düşünceniz nedir?” sorusunun frekans dağılımları

“Hz. Ali hakkındaki düşünceniz nedir?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; Hz. Ali tanrıdır. %1,4 (n=2), Hz. Ali tanrı değildir ama tanrısal bir yönü vardır. %13,6 (n=19), Hz. Ali Allah'ın değerli bir kuludur, Tanrısallıkla ilgisi yoktur. %85 (n=119), cevap yok %4,1 (n=6). Hz. Ali'nin tanrısal yönünün bulunduğunu iddia edenlerden bir katılımcıya bu kaniye nereden geldiği sorulduğunda “Hz. Ali'nin bir kuyuya tek başına inmiş ve günlerce orada aç olarak kalmıştır, bunu da ancak tanrısal yönü olan birisi yapabilir” şeklinde cevap

vermiştir.²⁷⁷ Yörede bulunan Alevîlere Ehl-i beyt hakkında ne düşündüklerini sorduğumuzda; Arapça bir tabir olduğunu ifade etmektedirler. Rivayetlere göre Hz. Peygamber bir cübbe almıştır. Bir tarafına Hz. Fâtıma'yı diğer tarafına da Hz. Ali'yi, önlerine de Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i oturtmuştur. Ehl-i beyt'in de bu kişilerden oluştuğunu, Peygamber'in diğer eşlerinin de müminlerin anneleri olduğunu vurgulamakta ancak Ehl-i beyt kavramı içine girmediklerini belirtmektedirler.²⁷⁸ Diğer katılımcılar da aynı görüşleri beyan etmiştir.

Kıyamete yakın bir zamanda Mehdi'nin geri döneceğine inanıyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	139	95.2	95.2
Hayır	2	1.4	1.4
Fikrim yok	5	3.4	3.4
Toplam	146	100.0	100.0

Tablo 20: “Kıyamete yakın bir zamanda Mehdi'nin geri döneceğine inanıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Kıyamete yakın bir zamanda Mehdi'nin geri döneceğine inanıyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları; evet %95,2 (n=139), hayır %1,4 (n=2), fikrim yok %3,4 (n=5) şeklindedir. Mehdi, bir kurtarıcı beklentilerindeki sebep, kapalı yaşamdan kurtulup istedikleri şekilde yaşayabilecekleri bir ortam beklentilerinden, doğru mezhebî görüşün kendilerinin olduğunu düşünmeleri ve mehdinin kendilerini kurtuluşa götüreceğine inanmalarından kaynaklanmaktadır.

3.2. İbadet Anlayışları

3.2.1. Gusül ve Abdest

İslâm dini, temizlik üzerine bina edilmiş, ayet ve hadislerle de bu husus desteklenmiştir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerimde, ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve dirseklerle beraber kollarınızı yıkayınız. Başınızı mesh edin ve ayaklarınızı da topuklarınıza kadar yıkayınız. Şayet cünüp olursanız temizlenin²⁷⁹ buyurmaktadır. Hz. Peygamber ise “Temizlik imanın yarısıdır”²⁸⁰ “Allah Temizliği

²⁷⁷ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunlu

²⁷⁸ İsmi Veremeyen Katılımcı, Eskiköy, Lise Mezunlu.

²⁷⁹ Mâide, 5/6.

²⁸⁰ Müslim, *Taharet*, 1.

sever”²⁸¹ buyurmuş, değişik vesilelerle de Müslüman’ın temiz olması gerektiğini vurgulamıştır.

Gusül sözlükte yıkamak, temizlemek manasında kullanılmıştır. Terim anlamı ise cünüplük, nifas ve hayız gibi hükmi kirlilikleri barındıran kimselerin bu kirlilikten kurtulmak amacıyla tüm vücudunu su ile yıkamasıdır. Gusül Türkçe de boy abdesti olarak kullanılmaktadır.²⁸² Abdest ise, Arapça da “güzellik ve temizlik” manasına gelen vudû’ (وضوء) kelimesiyle ifade edilir. Bu dinî temizliği anlatmak için Türkçede kullanılan abdest kelimesi, Farsça âb (su) ve dest (el) kelimelerinden oluşan ve “el suyu” manasına gelen birleşik bir kelimedir.²⁸³ Abdest, ibadete hazırlık ve giriş özelliği taşıması sebebiyle manevi bir niteliğe sahiptir. Buna ilaveten insanın fiziksel olarak temiz olmasını da sağlamaktadır. Tüm bu özellikleri barındırmasından dolayı Müslüman bir birey için vazgeçilmez bir ibadettir.²⁸⁴

Alevîlerin temel kaynaklarında abdestten “şeriat abdesti” olarak bahsedilmektedir.²⁸⁵ *Velayetnamede* de Hacı Bektâş Velî’nin abdest aldığı ve yanındaki erenlere de abdest aldirdığı menkıbevi olarak anlatılmaktadır.²⁸⁶

Alevîlerin yıkanmadıkları, eşlerine yaklaştıktan sonra temizlenmedikleri, gusle ihtiyaç duymadıkları, bedenî ve manevî temizliklerini yapmadıklarına dair iddialar aslı olmayan, gerçekten uzak ifadelerdir. Çünkü *Makâlâtta* dört kapı kırk makam anlatırken, şeriatın üçüncü makamında şu ifadelere yer verilmektedir: üçüncü makam; “namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, gücü yetene hacca gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp düşmana karşı gelmek ve cünüplükten temizlenmektir.”²⁸⁷ Şeriatın dokuzuncu makamı açıklanırken de kişinin temiz yemesi ve temiz giyinmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁸⁸

²⁸¹ Tirmizi, *Edep*, 41.

²⁸² Bkz. Mehmet Şener, “Gusül”, *DİA*, (1996): XIV, 213.

²⁸³ Bkz. Abdülkadir Şener, “Abdest”, *DİA*, (1988): I, 68.

²⁸⁴ Bkz. Harun Yıldız, “Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi İnançları ve Örfleri”, (Doktora Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2003), 111.

²⁸⁵ Bkz. Üçer, “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımı”, 172-173.

²⁸⁶ Hz. Hünkâr Hacı Bektâş Velî hazretleri Sarı İsmail’e “İsmail’im Said’e bizim ibriğimizi ver abdest alsın” dedi. Sarı İsmail, Hünkâr varlığının işaretiyle pınardan Hz. Hünkâr’ın ibriğini doldurup Said’in önüne koydu. Molla erenlerin ibriğiyle abdest alıp Hz. Hünkârı namaza davet etti. Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Velayetnâme*, 461.

²⁸⁷ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Makâlat*, 13.

²⁸⁸ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Makâlat*, 14.

Gusül abdesti hakkındaki durumunuz aşağıdakilerden hangisidir?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Gusül abdesti hakkında bilgim yok.	1	.7	.7
Gusül abdesti almam	2	1.4	1.4
Gerektirdiğinde gusül abdestini mutlaka alırım	141	96.6	97.9
Toplam	144	98.6	100.0
Cevap yok	2	1.4	
Toplam	146	100.0	

Tablo 21: “Gusül abdesti hakkındaki durumunuz aşağıdakilerden hangisidir?” sorusunun frekans dağılımları

“Gusül abdesti hakkındaki durumunuz aşağıdakilerden hangisidir?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; gusül abdesti hakkında bilgim yok. %0,7 (n=1), gusül abdesti almam %1,4 (n=2), gerektirdiğinde gusül abdestini mutlaka alırım %97,9 (n=141), cevap yok %1,4 (n=2). Yöre halkının gusül hakkındaki görüşleri Sünnîlikten farklı olmadığı görülmektedir. Hanefî fıkhındaki gibi bir uygulama söz konusu olduğunu belirtmişlerdir.²⁸⁹ Gusül abdesti almanın gerekli olduğu durumlar: kişinin cinsel ilişkiye girmesi, kadınların hayız ve nifas hallerinden temizlenmesi olarak sıralanmaktadır.²⁹⁰ Alevîler, özel olarak tarikat abdestinden de bahsetmişlerdir. Tarikat abdestini imanlı olmak, kalbi temizlemek²⁹¹ şeklinde ifade edenler bulunmakla birlikte, bir yola çıkıldığı için temiz olmak manasında cemdeki on iki hizmeti kastedenler de vardır.²⁹²

3.2.2. Namaz

Farsça’ da yüceltmek için saygı göstergesi olarak eğilmek, kulluk ve ibadet manalarına gelen namaz; Arapçada kullanıla gelen salât kelimesinin karşılığı olarak Türkçeye geçmiştir. Terim anlamı ise iftitah tekbiri ile başlayıp belli şartları yerine getirip selam ile sona erdirilen, beden ile yapılan bir ibadettir. Namaz ibadetindeki rükünlerin aynı zamanda fiilî ve sözlü bir duayı andırması bu kelimenin terim ve sözlük anlamları arasındaki ilişkiyi onayladığını göstermektedir.²⁹³

²⁸⁹ İsmi Veremeyen Katılımcı, Eskiköy, Lise Mezunlu.

²⁹⁰ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunlu.

²⁹¹ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunlu.

²⁹² Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunlu.

²⁹³ Bkz. M. Kâmil Yaşaroğlu, “Namaz”, *DİA*, (2006): XXXIII, 350.

Alevîlik, namaz ibadetine karşı menfi bir tutum sergilememekle beraber; ilgisiz ya da daha az ilgili olabilecek söz ve eylemleri takınmaktadırlar.²⁹⁴ Ancak Alevîliğin temel kaynaklarından birisini teşkil eden *Makâlâtta* namazla ilgili yukarıda bahsedilenin aksine bilgiler bulunmaktadır. Örneğin: Âbidlerin ibadetleri sıralanırken namaz kılmak da zikredilmiştir. Ayrıca şeriat'ın üçüncü makamında da namaz kılmaktan bahsedilmektedir.²⁹⁵ *Erkânnâme*de tâlibin gönlünün temiz olması, helal yemek, niyâz etmek, yalan söylememek gibi hususların yanında namaz kılmak da zikredilmiştir.²⁹⁶

Namaz vakitleri insan hayatının belli dönemleri ile kıyaslanmıştır. Buna göre sabah namazı çocukluk, öğlen namazı ergenlik, ikindi namazı cengâverlik, akşam namazı olgunluk, yatsı namazı ise ihtiyarlık dönemlerine benzetilmiştir.²⁹⁷ Namaza, Sünnî kesim hangi manayı yüklüyorsa *Buyruk'ta* da bu mananın kast edildiği belirtilmektedir. Bazı Alevîler namazı dua ederek yerine getirdiklerini, bazıları da namazın şeriat kapısında kalan kişilere has olduğunu belirtmektedirler ancak buyruklarda, böyle bir bilgiye rastlanılmadığı zikredilmektedir.²⁹⁸

Rıza Zelyut, Muaviye ile Hz. Ali'nin düşman olduğunu, hilafetinin merkezi konumunda bulunan Şam'daki camilerde, özellikle Cuma namazlarında lanet ettirdiğini, Hz. Hasan'ın, hilafeti bu kötü uygulamanın kaldırılması şartı ile Muaviye'ye bıraktığını, ancak uygulamaya konmadığını belirtmektedir. Yapılan bu saldırı ve hakaretlerin sonucunda Alevî kesimin camiden ve namazdan soğuduğunu iddia etmektedir.²⁹⁹ Ancak şunu belirtmek gerekir ki Alevîlik, Muaviye döneminden seneler sonra Osmanlı İmparatorluğu zamanında yaşanan birtakım olaylara binaen ortaya çıkmıştır. Bu da ortaya atılan iddiaların tutarsızlığını göstermektedir.

Bir kısım Alevîler namaza karşı çıkararak, abdestin de namazın da doğruluk olduğunu, Namazın dua manasına geldiğini bunun da cemlerde semah sırasında yerine getirildiğini zikretmektedir. Kur'an'da vakit sayısının tayin edilmediği, bunun daha

²⁹⁴ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, 166.

²⁹⁵ Bkz. Hacı Bektâş Velî, "*Makâlât*", 13.

²⁹⁶ Bkz. *Erkânnâme*, 29.

²⁹⁷ Bkz. Üçer, "Geleneksel Alevîlikte İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımı", 174.

²⁹⁸ Bkz. İkinci, "Alevîliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruğun İman ve İslâm Esasları Açısından Bir Değerlendirmesi", 26.

²⁹⁹ Bkz. Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, 67.

sonra uydurulduğu, kıbleden kastın insanın kalbi olduğu görüşü de savunulmaktadır.³⁰⁰ Bazıları Kur’ân’da sadece sabah, öğle ve akşam namazlarının mevcut olduğunu, ikindi ve yatsı namazlarının ise halife Hz. Ömer tarafından ilave edildiğini ileri sürmüşlerdir.³⁰¹

Camiye gidip namaz kılanın Alevîlikten çıktığı görüşüne katılıyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	2	1.4	1.4
Hayır	136	93.2	93.8
Fikrim yok	7	4.8	4.8
Toplam	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 22: “Camiye gidip namaz kılanın Alevîlikten çıktığı görüşüne katılıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Camiye gidip namaz kılanın Alevîlikten çıktığı görüşüne katılıyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları; evet %1,4 (n=2), hayır %93,8 (n=136), fikrim yok %4,8 (n=7), cevap yok %0,7 (n=1) şeklindedir. Verilere göre yöredeki Alevîler camiye gidilmesinde bir sakınca görmemektedirler. Mülakat için Alevî köylerine gittiğimiz vakit köylerde camilerin olduğunu ve namaz kılmak için camiye gidenlerinde bulunduğunu da belirtmek gerekir. Hatta Eskiköy’de namaz imamlığını Alevî dedesinin yaptığını da gözlemledik. Alevî köylerinin hepsinde bir cami bulunmakta olduğu iletilmiş her camide de diyanetten atanmış bir imam hatip bulunmaktadır sadece Eskiköy adlı mahallede ki imam başka bir köye geçmiştir.

Namaz hakkındaki düşünceniz nedir?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Biz namaz kılmayız. Gerçek namaz bizim yaptığımız niyazdır	3	2.1	2.1
Cem (Halka namazı) bizim namazımızdır. Başka namaza gerek yoktur	22	15.1	15.2
Beş vakit namaz kılınması gerektiğine inanıyoruz	112	76.7	77.2
Diğer	8	5.5	5.5
Toplam	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 23: “Namaz hakkındaki düşünceniz nedir?” sorusunun frekans dağılımları

³⁰⁰ Bkz. Çalışkan, “Alevîlikte Dört Kapı Kırk Makam”, 54.

³⁰¹ Bkz. Yıldırım, “Tunceli Aleviliği”, 184.

“Namaz hakkındaki düşünceniz nedir?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; biz namaz kılmayız, gerçek namaz bizim yaptığımız niyazdır %2,1 (n=3), cem (halka namazı) bizim namazımızdır, başka namaza gerek yoktur %15,2 (n=22), beş vakit namaz kılınması gerektiğine inanıyoruz %77,2 (n=112), diğer %5,5 (n=8), cevap yok %0,7 (n=1).

Yörede beş vakit namazın var olduğuna ve kılınması gerektiğine inanılmakla birlikte, halka namazının ne olduğunu bilmeyenler de bulunmaktadır.³⁰² Beş vakit namazın kılınamama gerekçesi olarak, her türlü günah işleyen kişinin de yaptığı bir ibadet olması, cem de böyle bir şeyin olmadığı ileri sürülmesi ve Hz. Peygamber’in ve Hz. Ali’nin bu namazı kılmadığının iddia edilmesi gibi sebepler ileri sürülmektedir.³⁰³ Halka namazının ise cemlerde dönülen semah olduğunu, isteyenin sırayla yaptığını, yapmak istemeyenler için de herhangi bir zorunluluğun bulunmadığı belirtmiştir.³⁰⁴ Cem ile ilgili detaylı bilgi istediğimizde, bunun bir sır olduğu ifade edilmektedir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber namazı dinin direği³⁰⁵ olarak nitelemiş ve secdeyi Allah’a en yakın zaman dilimi³⁰⁶ olarak belirtmiştir. O, hadisleri ve uygulamaları ile günlük namazların beş vakit olduğunu belirtip nasıl kılınacağını, namazda hangi sure ve duaların okunacağını, Müslümanlara ayrıntılı biçimde göstererek öğretmiştir. Doğal olarak, başta Hz. Ali olmak üzere, bütün Ehl-i beyt mensupları da bu ibadeti yerine getirmişlerdir.³⁰⁷

3.2.3. Oruç

Oruç kişinin herhangi bir şeyden uzak durması, kendisini tutması manasına gelir, Terim olarak oruç, tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar şeran belirlenmiş ibadeti yerine getirmek niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı ifade eder.³⁰⁸ Alevîler arasında orucun uygulanması hususunda birtakım farklılıklar mevcuttur. Bütün Alevîlerin ortak tuttıkları tek oruç Muharrem orucudur. Bunun dışında birtakım Alevîler, Muharremden önce 3, bir bölümü de 2 gün oruç

³⁰² İsmi Veremeyen Katılımcı, Eskiköy, Lise Mezunlu.

³⁰³ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunlu.

³⁰⁴ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunlu.

³⁰⁵ Bkz. Tirmizî, el-Câmi’u’s-sahîh, “İman”, 8.

³⁰⁶ Bkz. Müslim, *Salât*, 215.

³⁰⁷ Bkz. Rençber, “Adıyaman’da Alevîlik”, 82.

³⁰⁸ Bkz. Ali İhsan Yitik, “Oruç”, *DİA*, (2007): XXXIII, 416.

tutarken; bu farklılık Hızır orucu için de geçerliliğini korumaktadır. Alevîlerde birbirinden ayrı uygulamalar olmakla birlikte, Muharrem, Medet-Mürüvvet, Hızır, 48 Perşembe vb. adak oruçları da tutulmaktadır.³⁰⁹ Alevîler nezdinde Ramazan orucunun tutulması gerektiği hususunda herhangi bir farklılık görülmemektedir, farklılık oruç ibadetinin mahiyeti ve uygulanışından kaynaklanmaktadır.³¹⁰

Muharrem orucuna önem verilmesi noktasında ilgili ayetlerin Ramazan ayında tutulan oruç için bir ayet, Muharrem’de tutulan için iki ayetin indiği belirtilmektedir. Hatta tüm peygamberlerin Muharrem orucunu tuttuğunu, fakat Sünnî âlimlerin bu orucun üstünü kapatarak unutturulmasına ve tutulmamasına sebep olduklarını iddia etmektedirler. Alevîlerin de bu duruma kayıtsız kalmayıp Muharrem orucuna önem verdikleri düşünülmektedir. Alevîlerin Ramazan orucu tutmamaları, Hz. Ali’nin Ramazan ayında şehit edilmesine, Muharrem orucunun daha kutsal olduğuna ve haram aylardan sayıldığına, buna karşın Ramazan ayının haram ay olarak zikredilmediğine, Alevîlerin yoksul kimseler olması hasebiyle çalışmak zorunda kalmalarına bağlanmaktadır.³¹¹ Rıza Zelyut ise Alevîlerin Ramazan ayında sadece üç gün oruç tuttıklarını ifade etmekte, bunun delillerini tarihsel bilgilere, Arap geleneklerine ve Kur’ân’daki bilgilere dayandırdığını iddia etmektedir.³¹² Ancak Alevîlerin kendi referans kaynaklarından birisi olan *Buyruk* incelendiği zaman zaman oruçla ilgili bölümlere yer verildiği görülecektir.³¹³ Hacı Bektâş Velî, oruç ibadetine Kur’an-ı Kerîm’den deliller getirmiş ve şeriat’ın üçüncü makamında zikretmiştir.³¹⁴

Oruçla ilgili tutum ve davranışlarınız aşağıdakilerden hangisine uygundur?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Yalnız Ramazan orucunu tutuyorum	5	3.4	3.4
Yalnız Hızır ve Muharrem orucunu tutarım	8	5.5	5.5
Her ikisini de tutuyorum	132	90.4	91.0
Toplam	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 24: “Oruçla ilgili tutum ve davranışlarınız aşağıdakilerden hangisine uygundur?” sorusunun frekans dağılımları

³⁰⁹ Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 319.

³¹⁰ Bkz. Çetin, “*Alevîlerin Dîni İnanç ve Yaşantıları (Gölyaka Örneği)*”, 58.

³¹¹ Bkz. Çetin, *a.g.e.*, s. 58.

³¹² Bkz. Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 246.

³¹³ Bkz. İmam Câfer-i Sâdık, *Buyruk*, 33.

³¹⁴ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 13

“Oruçla ilgili tutum ve davranışlarınız aşağıdakilerden hangisine uygundur?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; yalnız Ramazan orucunu tutuyorum %3,4 (n=5), yalnız Hızır ve Muharrem orucunu tutarım %5,5 (n=8), her ikisini de tutuyorum %91 (n=132) (Ramazan Orucu ve Muharrem orucu), cevap yok %0,7 (n=1). Verilere göre Alevî kesimi Ramazan orucuna inanmakta ve bu oruca rağbet edilmektedir. Bunun yanında Alevî kesiminde önemli bir yeri olan Muharrem orucu da tutulmaktadır. Bu bakımdan yöredeki Alevî anlayışının sünnî anlayışa göre pek de farklı olmadığını söylenebilir.

Yörede yapılan mülakatların birinde Oruçla ilgili şunlar dile getirilmiştir: Kur’ân da felaha kavuşmak için öncekilerin yaptığı gibi siz de yapın denilmekte ve devamında *“Ramazan ayı ki onda Kur’ân, insanlara yol gösterici ve doğruyu yanlıştan ayırıcı belgeler olarak indirildi. Sizden bu ayı idrak eden, onda oruç tutsun; hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun. Allah size kolaylık ister, zorluk istemez. Bu kolaylıkları, sayıyı tamamlamanız ve size yol gösterdiğine karşılık O’nu ululamanız için meşru kılmıştır; ola ki şükredersiniz”*³¹⁵ ayeti gelmektedir. Bu şekilde oruçtan bahsedildiği halde oruç nasıl reddedilir. Dört tane haram ay bulunmakta ve Muharrem ayı da bunlardan birisi olarak sayılmaktadır. Hz. Peygamber’in de Muharrem ayını övdüğü bilinmekte, Fecr suresindeki aşır kelimesinin Muharrem orucuna delil gösterilmesinde de bir beis bulunmamaktadır.³¹⁶

Yörede Ramazan orucuna karşı her ne kadar ilgisiz tutumlar takınılsa da varlığına inanılmakta fakat süresinin bir ay olduğu hususunda şüpheler bulunmaktadır.³¹⁷ Pazartesi ve Perşembe oruçları tutulduğu da belirtilmektedir.³¹⁸ Sonuç olarak şunları diyebiliriz ki; oruç ibadeti yörede Sünnî anlayışa göre farklılık gösterse de ramazan orucunun varlığına inanılmakta fakat muharrem orucu daha ön planda tutulmaktadır.

3.2.4. Hac

Hac bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak anlamlarına geldiği gibi bayram manası da taşımaktadır. Bayram manasını daha sonra kazandığı ifade edilmektedir.

³¹⁵ Bakara, 2/185.

³¹⁶ İsmi Veremeyen Katılımcı, Eskiköy, Lise Mezunu.

³¹⁷ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunu. İsmi Veremeyen Katılımcı, Karpınar, Lise Mezunu

³¹⁸ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunu.

Arapçada “gitmek, yönelmek; ziyaret etmek” anlamlarına gelen hac, fikhî olarak imkânı olan her Müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâbe, Arafat, Müzdelife ve Mina’yı ziyaret etmek ve belli bazı dinî görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadeti ifade etmektedir.³¹⁹ Hac hususuna Allah teâla Kur’ân’ı Kerîm’de çeşitli ayetlerle vurgu yapmıştır: “Yoluna gücü yetenlerin evi hac ve ziyaret etmeleri, insanlar üzerinde Allah’ın bir hakkıdır.”³²⁰ “İnsanlar arasında haccı ilan et. Yürüyerek ve yorulmuş binekler üzerinde uzak yollardan sana gelsinler.”³²¹ Hz. Peygamber de hadislerinde gerek haccın nasıl yapılması gerektiği olsun gerek haccın fazileti ile ilgili olsun çeşitli hadisler rivayet etmiştir.³²²

Haccın diğer ibadetlere nazaran ömürde bir defa olması, maddi ve manevi, kişinin her yönden gücü yetiyor olması gibi birtakım farkları bulunmaktadır. Dolayısıyla da maddi imkânı kısıtlı bulunan Müslümanlar hac ibadetinden muaf tutulmaktadır. Müslümanlar bu dinî vecibeyi, İslâmiyet’in doğuşundan itibaren ihrama girip Ravza-i Mutahharayı ve Kâbe’yi ziyaret etmek sureti ile yerine getirmektedirler. Alevîlerde hac ibadetini yerine getirmekteler ve bu hususla ilgili olarak da bir kısım farklılıkların bulunduğu görülmektedir.³²³

Alevîlere ait kaynaklarda Hac ibadeti üç şekilde geçmektedir: gerçek anlamda kast edilen Hac ibadeti, tasavvufî mana yüklenerek yapılan gönül haccı, batını anlam yüklenerek yapılan tarikat ziyaretleri.³²⁴ *Makâlâtta* şeriat kapısının makamlarından birisi olarak hac ibadeti de zikredilmekte ve bu ibadet ayetler ile de açıklanmaktadır.³²⁵ *Velâyetnâme* de Hacı Bektâş Velî’nin Kâbe’ye gidip tavaf ettiği menkıbevi bir şekilde anlatılmaktadır.³²⁶ Bir başka bölümde de Arafat dağında çile çıkardığı anlatılmaktadır.³²⁷ Bunların yanında asıl hac edilmesi gereken yerin Kâbe olmadığı, önemli olanın insanın gönül dünyası olduğu az da olsa dile getirilmekte ve bu görüş Hacı Bektâş Velî’nin “benim Kâbe’im insandır” sözü ile desteklenmektedir.³²⁸

³¹⁹ Bkz. Ömer Faruk Kahraman, “Hac”, *DİA*, (1996): XIV, 413.

³²⁰ Âl-i İmrân, 3/97.

³²¹ Hac, 22/26.

³²² Müslim, “Hac”, 438, Müslim, “Hac”, 310.

³²³ Bkz. Yıldız, “*Amasya Yöresi Alevileri Tarihçesi İnançları ve Örfleri*”, 124.

³²⁴ Bkz. Üçer, “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımı”, 180.

³²⁵ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 13.

³²⁶ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Velâyetnâme*, 305.

³²⁷ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Velâyetnâme*, 221.

³²⁸ Bkz. Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 177.

Haccı gereksiz görenlerin yanı sıra sosyal ve ekonomik nedenler dolayısıyla gidemediklerini ifade edenler bulunmakla birlikte³²⁹ Hac ibadetinin aslında İslâm'da ortaya çıkmadığını sonradan devşirildiğini³³⁰ söyleyenler de bulunmaktadır.

“*Oruç, namaz, hac, zekât, kelime-i şehadet, dünyalık fitresinin tümü Muhammed-Ali'nin buyruğudur. Bunların tümü Muhammed-Ali'den kalmadır.*”³³¹ *Buyruk*'taki bu ifadeler Alevî yorumundaki hac ile ilgili tüm tartışmaları bitirecek nitelikte görünmektedir. Fiiliyattaki durum her ne olursa olsun *Buyruk*'ta, İslâm'ın diğer şartlarında olduğu gibi haccın da yerine getirilmesi gereken bir ibadet olduğu sarih bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel süreçte Alevîlerin hacca gittikleri bilinmektedir. Ancak hac konusunda bir takım batını unsurların etkili olduğu görülmektedir. Bu unsur Alevîliğin görüşlerini önemli derecede etkilemiştir. Batın ile zahir arasındaki ilişki ibadatlere farklı bir görünüm kazandırmıştır. Tarihi seyir içerisinde “Gönül Hacı” batını etkenlerle Alevî yorumuna dâhil olmuştur. Hac da diğer ibadetler gibi bu sebepten ötürü özünü kaybetmiştir.³³²

Alevîlerin hac görevini yerine getirmeyip Kerbela' ya daha önceleri de Erdebil'e gittikleri bilinmektedir. Aynı zamanda Anadolu'nun belli başlı yerlerine de hac niyeti ile gitmektedirler. Hacı Bektaş Tekkesi bunlardan sadece birisidir. Burada bir taraftan toplantılar düzenleyip bir taraftan da Alevî inancına göre kurbanlar kesilir semah yapılır.³³³

İmkânınız olsa ilk önce nereyi ziyaret ederiniz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Mekke (Kâbe), Medine (Mescid-i Nebevi)	43	29.5	29.9
Kerbela	86	58.9	59.7
Nevşehir (Hacı Bektâş Veli Türbesi)	14	9.6	9.7
Diğer	1	.7	.7
Toplam	144	98.6	100.0
Cevap yok	2	1.4	
Toplam	146	100.0	

Tablo 25: “İmkânınız olsa ilk önce nereyi ziyaret ederiniz?” sorusunun frekans dağılımları

³²⁹ Bkz. Çalışkan, “*Alevilikte Dört Kapı Kırk Makam*”, 56-57

³³⁰ Bkz. Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 248.

³³¹ İmam Câfer-i Sâdık, *Buyruk*, 33.

³³² Bkz. Rençber, “*Adıyaman'da Alevilik*”, 98.

³³³ Bkz. Arslanoğlu, “*Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler*”, 53.

“İmkânınız olsa ilk önce nereyi ziyaret ederdiniz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; Mekke (Kâbe), Medine (Mescid-i nebevi) %29,9 (n=43), Kerbela %59,7 (n=86), Nevşehir (Hacı Bektâş Veli Türbesi) %9,7 (n=14), diğer %0,7 (n=1), cevap yok %1,4 (n=2). Yörede yapılan mülakatlarda katılımcılardan birisi Alevîlerin Kürtün Taşlıca’ya Güvenç Abdal Türbesine gittiklerini ancak orada göstermelik bir türbe olduğunu ifade etmekte bunun kendisine göre itimat edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Hacı Bektâş gibi yerlere Hac niyeti ile gidilmesini şirk olarak değerlendirmektedir.³³⁴ Haccın farz olduğu hususunu hiçbir Alevînin reddetmediğini, Hac olarak görmemek kaydı ile saygı ve niyaz almak şartı ile abdestli bir şekilde Hacı Bektâş’a ziyaret edildiğini de ifade etmektedirler.³³⁵ Diğer bir katılımcı ise Sünnîlerin gittiği niyetle hac yaptıklarını belirtmektedir.³³⁶

2.2.5. Zekât/Hakkullah

Zekât; artma, arıtma, övgü ve bereket manalarına gelmektedir. Zekâtın fikhî anlamı ise Kur’ân da sıralanan yedi sınıfa verilmesi üzere zengin sayılan Müslüman kimselerin malından alınan paydır. Elden çıkan bu paya da zekât denilmektedir. Maverdî zekâtın sadaka ile eş anlamlı olduğunu belirtmektedir.³³⁷ Zekât İslâmiyet’in temel ibadet esaslarından birini teşkil etmektedir. Toplum içinde yaşayan fakir, miskin ve kimsesizleri gözetme amacı bulunmaktadır. Toplumsal yardımlaşmayı sağlamakta sosyal eşitsizliği de ortadan kaldırmaktadır. Sermayenin belli bir kesimin elinde toplanmasını engellemekle de sosyal adaleti sağlamakta bu bakımdan işlev yönü ile diğer ibadet türlerinden ayrılmaktadır.³³⁸ Kur’ân’ı Kerîm’de sadakanın bu sosyal yönü şu şekilde açıklanmıştır: “Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³³⁹ Zekâtın verilmesi gerekliliği de şu ayetler belirtilmiştir: “Allah uğrunda gereği gibi cihat edin... Artık namaz kılın, zekât verin, Allah’a sarılın. O sizin sahibinizdir. Ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır.”³⁴⁰

³³⁴ İsmi Vermek İstemeyen Katılımcı, Eskiköy.

³³⁵ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunlu.

³³⁶ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunlu.

³³⁷ Bkz. Mehmet Erkal, “Zekât”, *DİA*, (2013): XLIV, 207.

³³⁸ Bkz. Yıldız, “*Amasya Yöresi Alevileri Tarihçesi İnançları ve Örfleri*”, 126-127.

³³⁹ Tevbe Suresi, 9/60.

³⁴⁰ Hac Suresi, 22/88.

Zekât konusunda Alevîlerin anlayışı Sünnî anlayışa göre biraz farklı yorumlamalara tabi tutulmuş olsa da Alevîlerin ana kaynaklarından *Makâlât*'ta Şeriatın üçüncü makamında Zekât verilmesinin gerekliliği ayetler ışığında zikredilmiştir.³⁴¹ *Buyruk*'ta ise zekât ibadeti şu ifadeler ile izah edilmiştir: “*Oruç, namaz, hac, zekât, kelime-i şehadet, dünyalık fitresinin tümü Muhammed-Ali'nin buyruğudur. Bunların tümünü yerine getirmek gerekir.*”³⁴² Zekât, namaz, oruç vb. ibadetlerin *Buyruk*'ta ayrıntısıyla açıklanmaması, buyruğun tam bir ilmihal kitabı olmamasına ve bu ibadetlerin hangi manaya geldiğinin Alevîler tarafından zaten biliniyor olmasına bağlanmaktadır.³⁴³ Görüldüğü üzere Alevî klasiklerinde zekât konusuna da ağırlık verilmiş ve zekâtın İslâm dairesi içinde bulunan her Müslüman tarafından verilmesi gerektiği, maddi bir ibadet olduğu belirtilmektedir. Fakat bir kısım Alevî toplumlarında zekâta dair İslâmî anlayışın bozulduğu dikkat çekmektedir.³⁴⁴

Alevîlerin mali ibadetler konusunda göstermiş oldukları bu tavırda şeriat makamının ibadetleri olarak gördükleri temel İslâmî ibadetlere getirdikleri bâtını yorumların etkisi bulunmaktadır.³⁴⁵ Alevî inancında hem ekonomik yardım gütmek hem de dînî bakımdan sorumluluğu yerine getirmek sadece zekât ile olmamakta, kişilerin gelirlerinden bir kısmını yardım amaçlı ayırdıkları bazı uygulamalar bulunmaktadır. Bunlara kimi bölgede “Hakkullah” kimi bölgede de “Lokma” adı verilmektedir.³⁴⁶ Bazı bölgeler ise zekâtın yerine Enfal suresinin anlamına binaen ganimeti has kılmakta, dergâhın gider ihtiyaçları için kara kazan hakkı, mürşid ve pirlere için mürşid hakkı, darda kalmış olan canlar için de çerağ hakkı vermektedirler.³⁴⁷

Çıralık (Hakkullah) verir misiniz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	68	46.6	51.5
Hayır	20	13.7	15.2
Bazen	44	30.1	33.3
Toplam	132	90.4	100.0
Cevap yok	14	9.6	
Toplam	146	100.0	

Tablo 26: “Çıralık (Hakkullah) verir misiniz?” sorusunun frekans dağılımları

³⁴¹ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 13.

³⁴² İmam Câfer-i Sâdık, *Buyruk*, 33.

³⁴³ Bkz. İkinci, “Alevîliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruğun İman ve İslâm Esasları Açısından Bir Değerlendirmesi”, 30.

³⁴⁴ Bkz. Rençber, “*Adıyaman'da Alevîlik*”, 101-102.

³⁴⁵ Bkz. Üçer, “*Geleneksel Alevîlikte İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımı*”, 182-183.

³⁴⁶ Bkz. Yıldırım, “*Tunceli Alevîliği*”, 197.

³⁴⁷ Bkz. Çalışkan, “*Alevîlikte Dört Kapı Kırk Makam*”, 56.

“Çıralık (Hakkullah) verir misiniz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları; evet %51,5 (n=68), hayır %15,2 (n=20), bazen %33,3 (n=44), cevap yok %9,6 (n=14) şeklindedir. Anket verilerine göre çıralık hakkında mutabakat sağlanamamaktadır.

Yaptığınız hayır işleri nelerdir?	Frekans(n)	Yüzde (%)
Zekât	39	26.7%
Sadaka	82	56.2%
Fakirlere yardım	86	58.9%
Aşure yapıp dağıtmak	74	50.7%
Ziyaret yerlerine yardım	31	21.2%
Hepsi	50	34.2%

Tablo 27: “Yaptığınız hayır işleri nelerdir?” sorusunun frekans dağılımları

“Yaptığınız hayır işleri nelerdir?” sorusuna verilen cevapların frekans dağılımları şu şekildedir; Zekât %26,7 (n=39), sadaka %56,2 (n=82), fakirlere yardım %58,9 (n=86), aşure yapıp dağıtmak %50,7 (n=74), ziyaret yerlerine yardım %21,2 (n=31), hepsi %34,2 (n=50).

3.2.6. Kurban

Arapçada yakın olmak manasına gelen kurban; Allah’a yaklaşmayı ifade eden ona yakınlık sağlamak amacı ile yapılan ibadete verilen isimdir. Fıkhi terminolojide kurban belli vakitlerde belirlenmiş türden hayvanları boğazlamayı ve bu amaçla kesilen hayvana verilen isimdir.³⁴⁸ Kur’ân’ı Kerîm’de kurban ile ilgili ayetler de bulunmaktadır. Örneğin: “kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belirli günlerde Allah’ın adını anırlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire yedinin,”³⁴⁹ “Her ümmet için, Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine ismini anırlar diye kurban kesmeyi meşru kıldık.”³⁵⁰

Alevîler arasında en yaygın ibadet türü kurbandır. Canlı, cansız kurbanlar, içeri, dışarı kurbanlar şeklinde farklı isimlere sahip olan çeşitli kurbanlar, Alevîlerde yaygındır.³⁵¹ Alevîler ceme giderken yanlarında yiyecek birtakım şeyler getirirler ve buna da “lokma” veya “saçı” demektedirler. İşte bunlar cansız kurban olarak nitelendirilirler. Canlı kurban ise cemlerin sonunda kesilen kurbanı verilen isimdir.³⁵²

³⁴⁸ Bkz. Ahmet Güç, “Kurban”, *DİA*, (2002): XXVI, 436.

³⁴⁹ Hac, 22/28.

³⁵⁰ Hac, 22/34.

³⁵¹ Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 331.

³⁵² Bkz. Bilgin, “*Tercan Yöresi Aleviliği*”, s. 72-73.

Geleneksel Alevîlikte, Kurban Bayramının dışında çeşitli alanlarda uygulana gelen kurban çeşitleri bulunmaktadır:

İkrar Kurbanı: Kişinin Alevî yoluna girebilmesi için yapılan, cemin sonunda kesilen kurbandır.³⁵³

Görgü Kurbanı: Yıllık görgüsünden geçen kişi günahlarına tövbe ederek hatalarından arındırılır, küstüğü kimse varsa arası düzeltilir. Görgünün sonunda da arındırılan Alevîler kurban keser ve herkes rahatlıkla bu kurbandan yer.³⁵⁴

Musahip Kurbanı: Musahiplik Ahiret kardeşliği bağlamında değerlendirilmektedir. Bu bağın kurulmasından sonra kurban kesilir.³⁵⁵

Abdal Musa Kurbanı: Kış aylarında gelebilecek afet ve kazaların önlenmesi amacıyla dua niteliğinde düzenlenen erkânın sonunda kesilen kurbandır. Bu erkânda eğer canlar arasında bir problem varsa çözüme gidilmektedir.³⁵⁶

Hızır Kurbanı: Hızır günlerinde adak adamak amacıyla kesilen kurban çeşididir.³⁵⁷

Dar Kurbanı: Ölen bir kişinin arkasından onu yâd etmek, helallik dilemek amacıyla yapılan törenlerden sonra kesilen kurbandır.³⁵⁸

Muharrem Kurbanı: Alevîlerin en önemli ibadetlerinden birisini teşkil etmektedir. Muharrem ayının orucuna binaen 12. Gününde kesilmektedir.³⁵⁹

Düşkün Kaldırma Kurbanı: Kişi düşkün olmasına sebep veren bir suç işledikten sonra af dileyip Alevî cemaatinden bağışlama diler ve yargılanır. Eğer affedilirse kurban keser, işte bu kurbanı düşkün kaldırma kurbanı adı verilir.³⁶⁰

³⁵³ Bkz. Üçer, “Geleneksel Alevîlikte İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımı”, 168.

³⁵⁴ Bkz. Hamza Karaoğlan, “Anadolu Türklerinde Kurban Alevîler Örneği”, *Dîni Araştırmalar Dergisi*, no: 27 (2007): 138.

³⁵⁵ Bkz. Mehmet Dönmez, Serkan Balcı, Hasan Çelik, “Alevîlikte Musahiplik Erkânı ve Bu Erkânın Uygulamasındaki Yaş İle İlgili Genel Değerlendirmeler”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no 1 (2019): 257.

³⁵⁶ Bkz. Rençber, “*Adıyaman’da Alevîlik*”, 108.

³⁵⁷ Bkz. Doğan Türkdöğen, “Alevî İslâm İnancı İçerisinde Hz. Hızır”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no 29 (2004): 3.

³⁵⁸ Bkz. Dönmez, Balcı, Çelik, “Alevîlikte Musahiplik Erkânı ve Bu Erkânın Uygulamasındaki Yaş İle İlgili Genel Değerlendirmeler”, 190.

³⁵⁹ Bkz. Cenksu Üçer, “Alevîliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no 74 (2015): 54.

³⁶⁰ Bkz. Yıldırım, “*Tunceli Alevîliği*”, 199-200.

Hızır kurbanı keser misiniz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	94	64.4	72.3
Hayır	20	13.7	15.4
Bazı Yıllar	16	11.0	12.3
Toplam	130	89.0	100.0
Cevap yok	16	11.0	
Toplam	146	100.0	

Tablo 28: “Hızır kurbanı keser misiniz?” sorusunun frekans dağılımları

“Hızır kurbanı keser misiniz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları; evet %72,3 (n=94), hayır %15,4 (n=20), bazı yıllar %12,3 (n=16), cevap yok %11n=16 şeklindedir.

Muharrem’de kurban keser misiniz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	133	91.1	95.7
Hayır	5	3.4	3.6
Bazı Yıllar	1	.7	.7
Toplam	139	95.2	100.0
Cevap yok	7	4.8	
Toplam	146	100.0	

Tablo 29: “Muharrem’de kurban keser misiniz?” sorusunun frekans dağılımları

“Muharrem’de kurban keser misiniz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları; evet %95,7 (n=133), hayır %3,6 (n=5), bazı yıllar %0,7 (n=1), cevap yok %4,8 (n=7) şeklindedir.

Kurban Bayramı’nda kurban keser misiniz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	140	95.9	97.9
Hayır	1	.7	.7
Bazı Yıllar	2	1.4	1.4
Toplam	143	97.9	100.0
Cevap yok	3	2.1	
Toplam	146	100.0	

Tablo 30: “Kurban Bayramı’nda kurban keser misiniz?” sorusu frekans dağılımları

“Kurban Bayramı’nda kurban keser misiniz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %97,9 (n=140), hayır %0,7 (n=1), bazı yıllar %1,4 (n=2), cevap yok %2,1 (n=3). Kurban ibadeti konusunda da Alevîler ile Sünnîler arasında fark görülmemektedir.

3.2.7. Dua ve Niyaz

Dua, çağırma, seslenme, istemek, yardım istemek anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, Allah'tan istenilen şeylerin dile getirilmesi, kişinin Allah'ın azâmeti karşısında kendi aciziyetini itiraf ederek Allah'tan inayetini istemesidir. Herhangi bir kimse için hayır duada veya bedduada bulunmayı da ifade etmektedir.³⁶¹ Niyâz kavramı ise, sözlükte ihtiyacı olma, dostluk kazanma, selâm, saygı, hediye şeklinde geçmektedir. Tasavvufî manada ise kulun ihtiyacı olduğu anlarda çaresiz olduğunu hissetmesi ile Mevlâsına yalvarıp yakarması, dua etmesi manasında naz kelimesi ile kullanılan bir kavramdır. Çoğu tarikat mensupları arasında kullanılan Niyâz ve naz kavramları Mevlevîlerde ve Bektâşîlerde yaygın olarak kullanılmaktadır.³⁶²

Alevî zümresi içerisinde gülbank adı verilen dua çok önemli bir konuma sahiptir. Hem dînî hayatta hem de gündelik yaşantıda dua edilmektedir. Cemlerin başlangıcı, ortası ve bitişinde dua yapılması bu uygulamanın ne kadar mühim olduğunu göstermektedir. *Makâlât*'ta dua ile ilgili birtakım göndermeler bulunmaktadır. Anlatılan bir hikâyede Hz. İsa'nın çıkmış olduğu bir dağ gezisinden, dağda bulunan bir suyun acılığında söz edilmektedir. Dağın dile gelip Hz. İsa'dan yardım istemesi üzerine dua etmiş ve o suyla birlikte tüm suların tatlı olduğundan bahsedilmiştir. Bir başka bölümde ise Hz. Nûh'un yapmış olduğu bir duanın kabul edilmesinden, eğer bu dua kabul olmasaydı tüm duaların kabul edilmeyeceğinden bahsedilmektedir.³⁶³ Bölgeden bölgeye ismi değişen bu uygulama bir kısım Alevî gruplarında dua, bir kısmında ise gülbank olarak adlandırılmaktadır. Mahiyeti dededen dedeye de değişebilmektedir. Genellikle cemlerde Ehl-i beyt'e ait olduğu varsayılan bazı ayetler törenin uygun yerlerinde kullanılmaktadır. Bunun dışındaki diğer tüm dualar eski Türkçe bile olsa dedeler tarafından sadeleştirilerek okunmaktadır. Bu duaların biçimi değişmekte, içerik ve nitelik fonksiyonları ise aynı kalmaktadır.³⁶⁴

Yöre halkı arasında niyaz yapılmasını doğru bulmayanlar bulunmakla birlikte,³⁶⁵ niyaza inanlar da mevcuttur. Niyazı duadan ayırmışlar ve Allaha söz vermek şeklinde yorumlamışlardır. Niyaz yaparken başparmağı iki dudağa götürerek niyazım hakka özüm dergâha denildiği ifade edilmektedir. Başparmağın Hz. Muhammed'i

³⁶¹ Bkz. Osman Cilacı, "Dua", *DİA*, (1994): IX, 536.

³⁶² Bkz. Süleyman Uludağ, "Niyaz", *DİA*, (2007): XXXIII, 165.

³⁶³ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 4-16.

³⁶⁴ Bkz. Zelyut. *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 185.

³⁶⁵ İsmi vermek istemeyen Katılımcı, Eskiköy, Lise Mezunları.

temsil ettiğine inanılmakta³⁶⁶ dua manasına gelen Gülbank'ın bölgede bulunmadığı da ilave edilmektedir.³⁶⁷

Ay'ı dolunay şeklinde gördüğünüzde niyaz, Güneş'in ilk ışıklarını gördüğünüzde dua eder misiniz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	23	15.8	15.8
Hayır	109	74.7	74.7
Fikrim yok	14	9.6	9.6
Toplam	146	100.0	100.0

Tablo 31: “Ay'ı dolunay şeklinde gördüğünüzde niyaz, Güneş'in ilk ışıklarını gördüğünüzde dua eder misiniz?” sorusunun frekans dağılımları

“Ay'ı dolunay şeklinde gördüğünüzde niyaz, Güneş'in ilk ışıklarını gördüğünüzde dua eder misiniz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları; evet %15,8 (n=23), hayır %74,7 (n=109), fikrim yok %9,6 (n=14) şeklindedir.

3.2.8. Cem Ayini ve Çeşitleri

Cem Farsçada; adet, gelenek, ibadet şekli anlamında, Arapçada ise; toplanmak toplantı yapmak manalarına gelmektedir. Alevîlerde ise temel ibadet yöntemlerine karşılık gelmektedir. Cem'in diğer bir adı ise kırklar meydanıdır. Cemevi de bu ibadetin icra edildiği mekânın ismidir.³⁶⁸ “*Mal ve çocuklar dünya hayatının süsüdür*”³⁶⁹ ayetinin yorumu çerçevesinde, Alevîlerce birkaç dînî uygulamayı bünyesinde toplayarak icra edilen cem, sözlükte bir araya gelme, toplanma anlamlarına karşılık gelmektedir.³⁷⁰ Cem âyini ise, Alevî kesiminin, dedelerin liderliğinde, mahiyetini dînî bir takım duaların oluşturduğu, kadın ve erkeklerin birlikte yapmış oldukları ibadetlerine verilen isimdir.³⁷¹ Cemevine önceden tekke, zaviye ve dergâh isimleri de verilmiştir. Cem töreni buralarda icra edilmiştir. Daha sonraları ise “Kırklar Meydanı” veya “Meydan Evi” olarak zikredilen cem evleri yapılmıştır.³⁷²

İlk dönem tasavvuf ehli kişiler Cem'i tefrika veya fark kelimeleri ile kullanmışlardır. Tefrika (fark); kişinin şeriatın emirlerine uyarak elde ettiği şeyler, cem ise bunun karşılığında Allah'ın vermiş olduğu ihsan, lütuf ve kalbe ilkâ olan

³⁶⁶ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunlu.

³⁶⁷ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunlu.

³⁶⁸ Bkz. Tuğrul, “*Tunceli Alevîliğinde İnanç ve İbadet*”, 132.

³⁶⁹ Kehf Suresi, 18/46.

³⁷⁰ Bkz. Kazım Yetiş, Hulusi Kılıç, “Cem”, *DİA*, (1993): VII, 276.

³⁷¹ Bkz. Çetin, “*Alevîlerin Dînî İnanç ve Yaşantıları (Gölyaka Örneği)*”, 72.

³⁷² Bkz. Gökdemir, “*Divriği İlçesinde Yaşayan Alevîlerde Dînî Hayat ve Yaygın Halk İnanışları*”, 47.

manalardır. Bu sebeple kişi hem cem hem de fark makamında bulunmalıdır. Zira tefrikaya şeriata uymayanın kulluğu cem makamında olmayanın da marifetullah'ı olmaz.³⁷³

Cem Alevîlikte çok önemli bir konuma sahiptir. Cem Alevîliğin çekirdeği, özü olarak nitelendirilmekte, Alevîliğin tasavvufi yansıması şeklinde de görülmektedir.³⁷⁴ Cem, iman ve ibadet olgusunun, tasavvuf ve tarikat hamuru ile şekillendirildiğinin en net delilidir. Aynı zamanda cem, Alevî zümrelerinde dînî hayatın merkezini oluşturmakta, dînî boyutunun yanında eğitim ve hukuk boyutları da bulunmaktadır.³⁷⁵

Karmaşık bir yapıya sahip olan cem, aynı anda birçok görevi yerine getirmektedir. Cem kişilerin manevi hazzını gidermesi, insanın kulluk etme isteğine cevap vermesi ve toplumsal kaynaşmayı sağlaması bakımından da önemli bir noktadadır. Cem'e katılmak isteyen kişilerin insanlara karşı maddi veya manevi herhangi bir borcunun olmaması ve düşkün bulunmamaları gerekmektedir.³⁷⁶

Kimi bölgelerde çocuklar cemlere katılabilmekte, bazı bölgelerde ise ceme alınmamaktadırlar. Dede tarafından yönlendirilen cemde, hazır bulunan kişilere talip adı verilmektedir.³⁷⁷ İlk Cem Ayini, Kırklar Meclisinde yapılmıştır. Bu düşünceye göre, Alevîlerin dünyada yapmış oldukları Cemler, Kırklar Meclisi tarafından yapılan cemin yeryüzündeki tekrarlarıdır.³⁷⁸ Kırk sayısının özelliği ise Hz. Muhammed'e peygamberlik vazifesinin kırk yaşında verilmesi ve ilk iman eden Müslümanların sayısının kırk olmasıyla açıklanmıştır. Ayrıca Mehdinin kırk yaşında zuhur edeceği de söylenmektedir.³⁷⁹

Yöredeki kırklar meclisiyle ilgili anlatılanlar *Buyruktaki* malumatlarla örtüşmekte ve şu şekilde anlatılmaktadır: Hz. Peygamber'in miraca çıktığı gece karşısına bir aslan çıkıyor. Aslandan korunmak için yüzüğünü Aslan'a veriyor. Allahtan aldığı vahiyler sonucunda dönerken bir meclis görüyor. Herkes orada kendisinden geçmiş şekilde zikir çekiyorlar. Hz. Peygamber kapıyı çalıyor içeriden

³⁷³ Bkz. Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010), 260.

³⁷⁴ Bkz. Rençber, "Adıyaman'da Alevilik", 117.

³⁷⁵ Bkz. Bilgin, "Tercan Yöresi Alevîliği", 61.

³⁷⁶ Bkz. Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 182.

³⁷⁷ Bkz. Zelyut, *a.g.e.*, 183.

³⁷⁸ Bkz. Yıldırım, "Tunceli Alevîliği", 199-203-204.

³⁷⁹ Bkz. Armağan Coşkun Elçi, "Alevî Bektâşî Törenleri ve Semahlar", (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1998), 62.

“kimsin?” diye bir soru yöneltiyor. “Ben peygamberim” şeklinde bir cevap gelince “buraya peygamberler giremez” şeklinde karşılık veriliyor. Sonra Hz. Peygamber geri dönerken “tekrar git çal” deniliyor. Tekrar aynı cevabı veriyor. Bu olay üç defa tekrarlanıyor. En sonunda Hz. Peygamber: “ben fakirlerin en fakiriyim” diye cevap veriyor. “Demek rütbinden ayrıldın” denilince içeri alınıyor. Hz. Peygamber “bunlar kimdir” deyince “bunlar kırklardır biri kırk kırkı birdir” şeklinde cevap veriliyor.³⁸⁰ Kırklar meclisini hakkın doğru yolu olarak niteleyenler de bulunmaktadır.³⁸¹ Yöre halkına göre kırklar cemi denmesinin sebebi ana rahmine düşen cenine ruhun kırk gün sonra verilmesine benzetilmesidir ve günahsız olarak toplanmış insanları da temsil etmesidir.³⁸²

İsrâ olayı Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılmakta,³⁸³ Hz. Muhammet’in miraca çıkışı ise hadislerde zikredilmektedir.³⁸⁴ Ancak gerek hadis kitapları gerekse de siyer kitapları olsun bu eserlerde Kırklar cemi ile ilgili herhangi bir olaya rastlanılmamaktadır. Gerek yöre Alevîleri gerekse de Anadolu Alevîleri nezdindeki bu kıssa Türklerin İslâmiyet’ten önceki kıymızlı toplantılarını İslâmiyet’in kabulüyle birlikte yeniden düzenlemesi ve zenginleştirilip sürdürme çabası ile açıklanabilir.³⁸⁵

3.2.8.1. Cem Çeşitleri

1- Görgü Cemi: Alevî cemaati arasındaki beraberliği ve düzeni devam ettirmek için yapılan cemdir.³⁸⁶ Kış aylarında yılda bir kez yapılan bu cem içerisinde canlar arasında dargın olanlar varsa araları düzeltilir. Eğer bir günah işlemişler ise bir daha aynı hataya düşmemek üzere tövbe ederler.³⁸⁷ Bu uygulama dedenin veya pirin karşısında hesap vermekle gerçekleşir. Bununla kişi kul haklarından kurtularak arınmayı hedefler.³⁸⁸ Bu cem bir nevi ölmekten önce ölmek olarak değerlendirilebilir.³⁸⁹

³⁸⁰ İsmi Veremeyen Katılımcı, Eskiköy, Lise Mezunlu.

³⁸¹ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunlu.

³⁸² Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunlu.

³⁸³ İsrâ, 111/1.

³⁸⁴ Buhârî, *El- Câmiu's-sahîh*, Salât, 1.

³⁸⁵ Bkz. Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, 182.

³⁸⁶ Bkz. Nilgün Çıblak Coşkun, “Anadolu Alevîlerinde Cemler ve Bu Cemlerin Sosyo-Kültürel Hayattaki İşlevleri”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, no 78 (2014): 15.

³⁸⁷ Bkz. Ramazan Uçar, “Bir Fenomen Olarak Ayin-İ Cem (Sosyolojik Bir Yaklaşım)”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, no 9 (2004): 77.

³⁸⁸ Bkz. Gülbahar Odabaşı, “*Alevî Geleneğinde Cem İbadeti*”, (Yüksek Lisans Tezi: Adnan Menderes Üniversitesi, 2016), 63.

³⁸⁹ Bkz. Karaoğlan, “Anadolu Türklerinde Kurban Alevîler Örneği”, 137.

2- Musahiplik Cemi: Alevî bir kişi musahip olabilmesi için birtakım şartları yerine getirmesi gerekir. Musahip olabilmek için ergenlik çağı esas olunmakta, evli olma şartı yöreden yöreye farklılık göstermektedir.³⁹⁰

3- İkrar Cemi: İkrar Arapça bir kelime olup karar verme, dil ile söyleme, yemin etme anlamlarına gelmektedir.³⁹¹ Alevî cemaatinden birisinin yola girmek istemesi sonucu yapılır. Bu ceme nasip almak da denir.³⁹²

4- Abdal Musa Cemi: Genellikle kış aylarında düzenlenmektedir.³⁹³ Alevî cemaatinin kaynaşmasını sağlamak ve her türlü kazayı bertaraf etmek için düzenlenir. Dedenin öncülük etmesi sonucu kurulur. Cemin sonunda Abdal Musa kurbanı da kesilmektedir.³⁹⁴

5- Düşkünlük Cemi: Düşkünlük Alevîlerce kabul edilen kurallara uymama sonucu verilen cezadır. Düşkün ilan edilen kişi bu cemle tekrardan yola alınır.³⁹⁵

6- Dardan indirme Cemi: Bu cem ölen Alevî şahıs adına helallik alınmasını temsil etmektedir. Bu cemin sonunda da kurban kesilir. Böylece kul hakkından temizlenmiş olunur.³⁹⁶ Aynı zamanda ölümü hatırlatıcı bir yönü de vardır.³⁹⁷

7- Koldan Kopan Cemi: Bu cem henüz yola girmemiş olan gençlerin Alevîliği öğrenmeleri için düzenlenir. Aynı zamanda gençlerin Alevîliği benimsemelerini ve sevmelerini amaçlamaktadır.³⁹⁸ Diğer cemlere katılmak için evlilik şartı aranmaktadır. Ancak bu ceme bekâr gençler katılır. Bu sayede alışma sürecini tamamlar.³⁹⁹

8- Muharrem Cemi: Muharrem ayında gerçekleştirilen bir cemdir. Muharrem orucunun akabinde aşureler hazırlanılır. Ardından da muharrem cemi tertip edilir. Cemin sonunda da muharrem kurbanı kesilir. Bu kurbanın amacı “Kerbela”

³⁹⁰ Bkz. Halil İbrahim Bulut, “Alevî Bektâşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak Musahiplik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no 65 (2013): 110.

³⁹¹ Bkz. Elçi, “Alevî Bektâşî Törenleri ve Semahlar”, 174.

³⁹² Bkz. Ramazan Altıntaş, “Alevî-Bektâşî Geleneğinde Dedelik Kurumu”, *Uluslararası Bektâşilik ve Alevilik Sempozyumu I*, (28 Eylül 2005): 105.

³⁹³ Bkz. Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, 202.

³⁹⁴ Bkz. Yıldız, “Amasya Yöresi Alevileri Tarihçesi İnançları ve Örfleri”, 140.

³⁹⁵ Bkz. Zülfikar Özbilgin, “Alevilikte Düşkünlük”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no 60 (2011): 412.

³⁹⁶ Bkz. Nilgün Çıblak Coşkun, “Alevî Bektâşî Geleneğinde Dârdan İndirme Cemi ve Bu Cemin Toplum Yaşamındaki Önemi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no 65 (2013): 273.

³⁹⁷ Bkz. Hüseyin Dedegarkınoğlu, “Alevîlerde Dârdan İndirme Cemi (Dâr Erkânı) Dede Garkın Süreği Örneği”, *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektâşilik Sempozyumu*, Ankara, (18-20 Ekim 2018): I, 319.

³⁹⁸ Bkz. Rençber, “Adıyaman’da Alevilik”, 107.

³⁹⁹ Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 224.

vakasından sonra ehli beytin devamlılığını sağlayan Zeynelâbidin'in kurtuluşuna şükretmektir.⁴⁰⁰

9- Nevruz Cemi: Nevruz yeni gün anlamına gelmektedir. Alevîlerin en büyük bayramı olarak kabul görmektedir. Nevruz'un Hz. Ali'nin doğum günü olduğunu düşünenlerde bulunmaktadır.⁴⁰¹

Cemde 12 hizmet şunlardır:

1- Dede: Töreni yönetmekle sorumludur. Eğer problem var ise çözmekle yükümlüdür, hizmet veren kişilerin dualarını da okumaktadır.⁴⁰² Dedeye "Sercem" adı da verilmektedir.⁴⁰³

2- Rehber: Dedenin sağ kolu sayılır. Gerekli olduğu durumlarda dedeye vekâlette bulunmakta⁴⁰⁴ görgüsü yapılan taliplere de rehberlik etmektedir.⁴⁰⁵

3- Gözcü: Cemin düzenini temin etmekle görevlidir.⁴⁰⁶ Gözetleme yapmakla ve Alevî halkını Cem evlerine sokmakla da mükelleftir.⁴⁰⁷ Ayrıca Cemde sessizliği sağlamakla görevli olup sıkıntı çıkartanları dedeye bildirerek ceza almalarını sağlamaktadır.⁴⁰⁸

4- Çerağcı: Cem yapılan mekânın aydınlatma işlemi ile görevlidir. Cemevinin aydınlatılmasını sağlar. Günümüzde varlığını sembolik olarak devam ettirmektedir.⁴⁰⁹

5- Zakir: Sazander ismi de verilmektedir.⁴¹⁰ Saz çalıp, düvaz, deyiş, nefes, mersiye ve semah çalar, söyler.⁴¹¹ Genellikle üç kişiden oluşmaktadırlar.⁴¹²

6- Ferraş: Bazı bölgelerde ferraş carcı da denilmektedir. Cem alanını temizlemekle görevlidir.⁴¹³

7- Saka: Canlara su dağıtmakla hizmetlidir.⁴¹⁴

8- Pervane: Semah yapanlara bu isim verilir⁴¹⁵

⁴⁰⁰ Bkz. Üçer, "Alevîliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği", 54.

⁴⁰¹ Bkz. Arslanoğlu, "Alevîlikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler", 41.

⁴⁰² Bkz. Ali Dinçal, *Alevîlik- Bektâşîlik ve Notaları ile Semahlar*, 191.

⁴⁰³ Bkz. Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, 187.

⁴⁰⁴ Bkz. Dinçal, *Alevîlik-Bektâşîlik ve Notaları ile Semahlar*, 191.

⁴⁰⁵ Bkz. Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, 187.

⁴⁰⁶ Bkz. Zelyut, *a.g.e.*, 187.

⁴⁰⁷ Bkz. Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevîlik*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006), 303.

⁴⁰⁸ Bkz. Dinçal, *Alevîlik-Bektâşîlik ve Notaları ile Semahlar*, 192.

⁴⁰⁹ Bkz. Dinçal, *a.g.e.*, 191.

⁴¹⁰ Bkz. Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevîlik*, 305.

⁴¹¹ Bkz. Dinçal, *Alevîlik-Bektâşîlik ve Notaları ile Semahlar*, 192.

⁴¹² Bkz. Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, 189.

⁴¹³ Bkz. Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevîlik*, 306.

⁴¹⁴ Bkz. Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, 189.

⁴¹⁵ Bkz. Dinçal, *Alevîlik-Bektâşîlik ve Notaları ile Semahlar*, 192.

9- Peyik: Cemi komşulara haber verir.⁴¹⁶

10-İznicçi: Ceme gelen kişilerin ellerini yıkamaları için su dökmekle görevlidir.⁴¹⁷

11- Bekçi: Cemin ve ceme gelenlerin evlerinin güvenliğini sağlar.⁴¹⁸

12- Sofracı: Ceme gelenlere yemek ikramında bulunma ve kurban işlerini yürütmekle görevlidir.⁴¹⁹

Yörede Cem'in toplanmak manasına geldiği, cami ile aynı kökten geldiği ifade edilmektedir. Cem için senenin belli zamanlarında insanlar toplanarak aralarındaki problemlerini hallederler, birbirlerinden razı hale getirilirler. Eğer aralarındaki küslük son bulmaz ise araları düzelene kadar ceme alınmazlar. Cemlerde bu hususları yeterince anlatacak kişilerin bulunmayışını dile getirerek⁴²⁰ dedelerin bu yönünün eksikliğine de işaret edilmektedir. Yörede cemin sayısı hususunda farklılıklar mevcut olduğu görülmektedir. Cemin tek çeşit olduğu⁴²¹ ve bunun adının da Kırklar Cemi olduğu belirtilmektedir.⁴²² Cemde on iki hizmet bulunmaktadır. Dede, sorgucu, kapıcı, süpürgeci, sucu, zâkir, sazıcı gibi görevler bulunmaktadır. Cemde kadın erkek karışık olarak bulunur. Semah dünyanın dönmesini temsil etmektedir. Musahibi olmayan ceme alınmadığı gibi yabancı kişiler de ceme alınmaz.⁴²³ Ceme katılma isteklerimizde bu "bizim namusumuzdur" şeklinde sert bir söylemle reddedilmiştir.

⁴¹⁶ Bkz. Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 188.

⁴¹⁷ Bkz. Dinçal, *Alevilik-Bektâşilik ve Notaları ile Semahlar*, 192.

⁴¹⁸ Bkz. Dinçal, *Alevilik-Bektâşilik ve Notaları ile Semahlar*, 192.

⁴¹⁹ Bkz. Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 188.

⁴²⁰ İsmi Veremeyen, Eskişehir, Lise Mezunudur.

⁴²¹ Yılmaz Uğurlu, Eskişehir, İlkokul Mezunudur.

⁴²² Yaşar Bayır, Eskişehir, Lise Mezunudur.

⁴²³ Yılmaz Uğurlu, Eskişehir, İlkokul Mezunudur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESKİKÖY, KARPINAR VE TAŞLITEPE MAHALLELERİNDEKİ ALEVİLERİN YAŞANTILARIYLA İLGİLİ VERİLER VE DİĞER BULGULAR

4.1. Ahlâkî Kurallar

Ahlak kuralları, inanç ve ibadetlerden sonra üçüncü unsuru teşkil etmektedir. Ahlak kuralları, toplum ve kişilerin hayatlarını düzenlemekte, bireyin iyi olan huy, karakter ve kişiliklerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Diğer bir hedefi ise insanın kendisi ve içinde yaşamış olduğu toplum ile barışık olmasını sağlamaktır.⁴²⁴

4.1.1. Dört Kapı Kırk Makam Öğretisi

Makâlât da “Dört Kapı Kırk Makam” anlayışı Alevî tebâsında bulunan kişilerin Hakka ulaşması için aşması gereken mertebeler şeklinde açıklanmaktadır.⁴²⁵ Erkânâme’de ise bu anlayış hakkında şunlar zikredilmiştir:

“Derviş şeriat ilmini iyice öğrenip, onu kendine elbise/don edinsin ve cümle sırrı onunla sır edip halktan gizlesin. Şeriatını tamam eyledikten sonra tarikata girsin. Eğer tarikat, edep-erkânın tam olarak yerine getirmezse tarikattan marifete ulaşamaz. Marifet bir manadır. Manadan kastedilen maksuttur. Maksut ise yüce Allah’ın cemalini görmektir. Dördüncü makam ise hakikattir. Bir kimse şeriatı, tarikatı, marifeti tamamlasa da hakikatten haberi olmasa amelinin bir faydası olmaz.”⁴²⁶

“Dört Kapı Kırk Makam”, Alevî Bektâşîliğin ana erkânıdır. İslâm dininin temel yapı taşlarını oluşturmakla birlikte daha kolay öğrenilmesi ve kalıcı olması için sistemli bir şekilde düzenlenmiştir. Aynı zamanda “Dört Kapı Kırk Makam”, Alevîliğin dînî alt yapısını İslâm ile birleştirmek gibi önemli bir fonksiyona da sahiptir.⁴²⁷ Orta Asya menşeli tasavvufi bir görüş olan “Dört Kapı Kırk Makam”, Alevî öğretisinin anlaşılmasını kolaylaştıran mihenk taşlarından birisidir. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak ortaya konan bu anlayış kişiyi İnsan-ı kâmile ulaştırmayı amaç edinmiş olan bir yol’dur.⁴²⁸ Yol’un ne olduğu “Dört Kapı Kırk Makam” da gizli olduğu belirtilmektedir. Şeriat kapısı rehber kapısına, Tarikat kapısı pir kapısına, Marifet kapısı mürşid kapısına, Hakikat kapısı ise musahip kapısına denk

⁴²⁴ Bkz. Çetin, “*Alevîlerin Dînî İnanç ve Yaşantıları (Gölyaka Örneği)*”, 83.

⁴²⁵ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 20.

⁴²⁶ *Erkânâme*, 166-173.

⁴²⁷ Bkz. Rençber, “*Adıyaman’da Alevîlik*”, 141.

⁴²⁸ Bkz. Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*, 243.

gelmektedir.⁴²⁹ “Dört Kapı Kırk Makam” anlayışı Hacı Bektâş Velî’den önce tasavvuf geleneği içerisinde mevcuttu. Ancak Hacı Bektâş Velî, bu öğretiyi yeniden ele almış, kendi zihin dünyasına göre tekrardan yorumlamış ve sistemli bir hale getirmiştir. Bu yönü sebebiyle de Alevîliğin alt yapısı olma özelliğini kazanmıştır.⁴³⁰ Ahmet Yesevi, bu anlayışın kaynağı olarak Hz. Ali’yi göstermiş ve kendisi tarikatının erkânlarını “Dört Kapı Kırk Makam” tertibine göre düzenlemiştir. Bu sistemi uygulayan ilk Türk sufisi olmuş, kendisinden sonra da pek çok takipçisi bu sistemi benimsemiştir.⁴³¹

Önceden Alevî kaynaklarında şeriat kapısında bulunan makamlar ve bunların gereklilikleri kabul edilmekteydi ancak zamanla bu makamların terk edildiği görülmektedir. Söz gelimi şeriat kapısında bulunan makamlardan namaz, oruç gibi ibadetlerin yerlerine denk başka uygulamalar bulunduğu görülmektedir.⁴³²

Kendilerinin tarikat makamında bulduklarını düşünen Alevîler, doğal olarak şeriat makamının ibadetleriyle sorumlu olmadıklarını düşünmektedirler. İbadetten uzak kalmalarındaki bir diğer neden Alevîlikteki “teberrâ” anlayışıdır. Bu anlayışın “Hz. Ali’yi sevmeyeni sevmemek” şeklinde genel bir anlamı olmakla birlikte Sünnî kesim ile iletişim kurmayı onlara benzememeyi de ifade eden özel bir anlamı mevcuttur. Sünnîlik ile Müslümanlığın paralel olduğu düşüncesi de bu görüşten kaynaklanmaktadır. Alevîler gerek sosyal gerekse de dinsel görüşleri sebepleri ile ihtiyaç hâsıl olduğu için farklı bir ibadet anlayışı üretmek mecburiyetinde kalmışlardır.⁴³³

Bektâşîlerin gözünde kişi şeriat kapısında eloğludur. Yani anne ile babanın evladıdır. Kişi bu kapıda kendi menfaatlerini düşünür. Birtakım eğitim ve terbiyeden sonra tarikat kapısına geçer. Bu kapıda kendi benliğinden biraz sıyrılır. Yol ehli olur. Burada da gerekli terbiyeyi aldıktan sonra hakikat kapısına geçer. Artık il oğlu olmuş olur. Artık ailenin malı sayılmaz. Cemiyete alınır ve onun için çalışır. Burada gerektiği kadar durup erenlerin eğitiminden geçtikten sonra marifet kapısına geçer. Gelen her türlü musibet ve kötülüğe karşı eyvallah der.⁴³⁴

Dört Kapı ve Makamları şu şekilde tanzim edilmiştir:

⁴²⁹ Bkz. Tuğrul, “*Tunceli Alevîliğinde İnanç ve İbadet*”, 78.

⁴³⁰ Bkz. Rençber, “*Adıyaman’da Alevîlik*”, 142.

⁴³¹ Bkz. Çalışkan, “*Alevîlikte Dört Kapı Kırk Makam*”, 68.

⁴³² Bkz. Bilgin, “*Tercan Yöresi Alevîliği*”, 75.

⁴³³ Bkz. Yıldırım, “*Tunceli Alevîliği*”, 183.

⁴³⁴ Bkz. Rençber, “*Adıyaman’da Alevîlik*”, 143.

A. Şeriat Kapısının Makamları:

1. “İman etmektir.
2. İlim sahibi olmaktır.
3. Namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, gücü yetene hacca gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp düşmana karşı gelmek ve cenabetten temizlenmektir.
4. Helal kazanmak ve faizi haram bilmektir.
5. Nikâh kıymaktır.
6. Hayız ve loğusalıkta cinsî münasebeti haram bilmektir.
7. Sünnet ve cemaat ehlinden olmaktır.
8. Şefkattir.
9. Temiz yemek ve temiz giyinmektir.
10. emr-i bi'l-ma'ruf ve nehyi'ani'l- münkerdir.”⁴³⁵

B. Tarikat Kapısının Makamları:

1. “Pirden el alıp tövbe etmektir.
2. Mürit olmaktır.
3. Saç kesmek ve elbise değiştirmektir.
4. Nefis savaşında olgunlaşmaktır.
5. Hizmet etmektir.
6. Havf'tır.
7. Ümit etmektir.
8. Hırka, zenbil, makas, seccâde, subha,⁴³⁶ ibrat,⁴³⁷ ve asadır.
9. Sahip-i makâm, sahip-i cemiyet, sahip-i nasihat ve sahip-i cemiyet olmaktır.
10. Aşk, şevk ve sefâ ve fakirliktir.”⁴³⁸

C. Marifet Kapısının Makamları:

1. Edep.
2. Korku.
3. Perhizarlık.⁴³⁹
4. Sabır ve Kanaat.
5. Utanmak.
6. Cömertlik.
7. İlim.

⁴³⁵ Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 13-14.

⁴³⁶ Yüz taneli tesbihe verilen isimdir.

⁴³⁷ İğne

⁴³⁸ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 15-16.

⁴³⁹ Perhizarlık: *Aşırı istekleri sınırlamak, nefisine mukayyet olmak.*

8. Tembellikten kaçınmak
9. Marifet.
10. Kendini bilmek.⁴⁴⁰

D. Hakikat Kapısının Makamları:

1. Toprak olmak.
2. Yetmiş iki milleti ayıplamamak.
3. Elinden geleni esirgememek.
4. Tüm yaratılmışların kendisinden emin olması.
5. Mülk sahibine yüzünü sürüp yüz suyunu bulmak.
6. Sohbetinde hakikat sırlarını söylemek.
7. Seyr-i sülûk.
8. Sır.
9. Münacat.
10. Tanrı'ya (Çalap) ulaşmaktır.⁴⁴¹

4.1.2. Üç Sünnet, Yedi Farz

Sünnet, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini,⁴⁴² farz ise Allah'ın kesin olarak yapılmasını emrettiği buyruklarını ifade etmektedir.⁴⁴³ Üç sünnet yedi farz Alevîler nezdinde önemli bir konumda bulunmaktadır. Aynı zamanda bu prensip, Alevîlerin yapılanmasını oluşturmada, adap ve erkânın merkezinde yer almaktadır.⁴⁴⁴ Terkedilmesi halinde cezai yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu cezai yükümlülüğün en hafifi değnek cezası olup, düşkün ilan etmeye kadar devam etmektedir. Ancak günümüzde bu yaptırımlara ve cezalara başvurulmamaktadır.⁴⁴⁵

Bu anlayışın İmam Cafer-i Sadık tarafından düzenlendiğine inanılmakta, Alevîler ve Bektâşîler arasında farklı anlaşıldığı görülmektedir. Birtakım kaynaklarda bu kavramın Üç Sünnet On İki Farz şeklinde isimlendirildiği de bilinmektedir.⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 19.

⁴⁴¹ Hacı Bektâş Velî, *a.g.e.*, 20.

⁴⁴² Bkz. Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967), 15.

⁴⁴³ Bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, "Farz", *DİA*, (1995): XII, 184.

⁴⁴⁴ Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 349.

⁴⁴⁵ Bkz. Bilgin, "*Tercan Yöresi Aleviliği*", 77.

⁴⁴⁶ Bkz. Rençber, "*Adıyaman'da Alevilik*", 146.

Üç Sünnet:

“Kişi sürekli Kuran okumalı, Allah’ı hatırlamalı ve kalbinde kin ve kibre yer vermemeli.

Eski yaşantısına geri dönmeyi asla düşünmemeli.

Yol ehli olmalı, mütevazı olmalı toprak olmalı.”

Yedi Farz:

Musahip edinmek

Her nerde olsa daima özür ve niyaz eyleye. Nedeni, her kötülük Hakkı unutmakla olur. Dünya kendine zerre kader gelmeye. Tac uruna.

Uğrun dirlik etmekten sakına, Mürebbi hakkına kail ola. Halifeden tövbe ala. Sırdar ola.

Musahip hakkını ceme getire. Musahip hakkını yitirmeye. Halifeden musahip hakkını cemiyete yetire. Yâre yar ola ve özü ulu ola.

Halifeden el tutup tövbe kıla. Halifeden hırka giye. Beli berk ola.

Halifeden taç vurunup ustada özünü yetire. Kendi bilisin terk ede. Yol ehline paymal ola. Hakla sohbet kıla.”⁴⁴⁷

Alevî anlayışında “Üç Sünnet Yedi Farz” anlayışındaki öğretileri yerine getirmeyenler için birtakım cezalar da belirlenmiştir. Buna göre; birinci sünneti yerine getirmeyen kişi kendi görgüsüne göre bir hizmet belirlenir. İkinci sünneti terk edenin ise üç akçe vermesi gerekir. Üçüncü sünneti uygulamayan kişi ise ser-deste gerekir. Farzları yerine getirmeyenlere ise kademesine göre ser-deste ve akçe vermesi gerekmektedir.⁴⁴⁸ Yapılan saha çalışması neticesinde yöre halkının “Üç Sünnet Yedi Farz” hakkında herhangi bir bilgilerinin bulunmadığı gözlemlenmiştir. Bu da Alevî anlayışının bölgesel birtakım farklılıkların bulunduğunu göstermektedir.

4.2. Örf ve Adetler

4.2.1. Doğum ve Ad Verme

İnsan dünyaya gözlerini doğum ile açmaktadır. Bu hadise, ebeveyninden başlayıp akrabalara kadar uzanan bir mutluluk zinciri oluşturmaktadır. Anadolu’da doğumla ilgili gelenek ve göreneklere dayalı birtakım uygulamaların olduğu ve bunların özenle

⁴⁴⁷ İmam Câfer-i Sâdık, *Buyruk*, 191-193.

⁴⁴⁸ *Erkânâme*, 85-86.

yerine getirilmeye çalışıldığı bilinmektedir.⁴⁴⁹ Alevî toplumunda da doğum ve çocuğa isim verme konusunda birtakım uygulamalar bulunmaktadır.

Alevî toplumu içerisinde isim verme ailenin imkânları ölçüsünde bir törenle gerçekleştirilmektedir. Verilecek olan isim genel olarak aile büyüklerinin veya Alevîlerin kutsal kabul ettiği kişilerin isimlerinden seçilir.⁴⁵⁰ Ancak “gaip eren” olarak bilinen kişilerin isimlerinin koyulması hoş karşılanmamaktadır. Mesela gaip eren olarak bilinen Hubyar hükümdarının ismi çocuğa verilmemektedir.⁴⁵¹

Çocuğa ismini verecek olan aile büyüğü, dede veya mürşit, çocuğu kucağına alırken, önce “maşallah maşallah, Allah bağışlasın! Allah nazardan saklasın! Analı babalı büyüsün! Hayırlı uğurlu olsun! Sağlıklı büyüsün! Gözünüz aydın olsun, uzun ömürlü olsun! Kısmeti bol olsun!” gibi dileklerde bulunur.⁴⁵² Akabinde çocuğun sağ kulağına ismi seslenilir. Ardından sağ kulağına ezan, sol kulağına da kamet okunur ve isim verme töreni sonlandırılır.⁴⁵³

Yörede bulunan Alevîler arasında Ömer ve Bekir isimlerinin kullanıldığı belirtilmektedir.⁴⁵⁴ Ali Asgar, Kâsım, Ali gibi Ehl-i beyt imamlarının isimlerinin verildiği de ifade edilmektedir. Yörede Ömer isminin sevilmemesi Kırtas olayına, Bekir isminin sevilmemesi, Hz. Fatıma’ya verilmesi gerektiğini düşündükleri Fedek arazisini Hz. Ebubekir’in gasp ettiği iddiasına, Osman isminin sevilmemesini ise, Hz. Osman’ın devlet kademelerine akrabalarını yerleştirmesine bağlanmaktadır.⁴⁵⁵

4.2.2. Sünnet ve Kirvelik

Kirvelik, çocuğun sünnet masraflarının başka bir kişinin üstlenmesiyle iki aile arasında kurulan itibara dayalı akrabalıktır.⁴⁵⁶ Köken itibari ile kavramın nereden geldiği hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Halk arasında “kirva” “kiriv” “kevra” “küvre” gibi değişik adlandırmaları mevcut olup Kazan’daki Türkler arasında sünnet babası şeklinde bir isimlendirmeye tabi tutulmaktadır.⁴⁵⁷ Türklerde sünnet olgusu

⁴⁴⁹ Bkz. Rençber, “Adıyaman’da Alevîlik”, 154.

⁴⁵⁰ Bkz. Bilgin, “Tercan Yöresi Alevîliği”, 87-88.

⁴⁵¹ Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik.*, 375.

⁴⁵² Bkz. Abdülbaki Bakır, “Alevîlikte Erkan ve Düşkünlük”, (Yüksek Lisans Tezi: Marmara Üniversitesi, 2009), 71.

⁴⁵³ Bkz. Bedri Noyan, *Bektâşilik Alevîlik Nedir*, (Ankara: Doğu Matbaacılık, 1985), 84.

⁴⁵⁴ İsmi Veremeyen Katılımcı, Karpınar, Lise Mezunları.

⁴⁵⁵ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunları.

⁴⁵⁶ Bkz. Tuğrul, “Tunceli Alevîliğinde İnanç ve İbadet”, 164.

⁴⁵⁷ Bkz. Bakır, “Alevîlikte Erkan ve Düşkünlük”, 68.

Yahudiliği benimseyen Türk boyları hariç İslâmiyet ile tanışana kadar bulunmamaktaydı. Daha sonraları Türklerin İslâm'ı seçmesiyle birlikte sünnet âdeti benimsenmiş ve dîni bir gereklilik olarak görülmüştür.⁴⁵⁸

Alevîler genel olarak sünnet olmaya ve kirveliğe büyük önem vermişlerdir. Kirvelinin Hz. İbrahim ile ortaya çıktığını düşünenler bulunmakla birlikte bu yorumlardan en çok rağbet göreni, kirvelinin Hz. Peygamber uygulaması olduğudur. Bu görüş doğrultusunda Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'e, Hz. Peygamber'inde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e kirve olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Bu uygulamaya Muhammed dostluğu ismi verilmiş,⁴⁵⁹ erkân haline getirilerek musahiplik kadar önem kazanmıştır.⁴⁶⁰

Sünnet töreni için davetiyeler bir hafta öncesinden dağıtılır. Sünnet olan çocuğun kirvesi var ise bir hafta öncesinden gelerek uygulamanın ait olduğu derneğe yardım eder. Sünnet günü de "izir" adı verilen kurban kesilir. Bu kurbandan sonra da eğlence düzenlenerek çocuk yatağa getirilir ve kirvesinin kucağına yatırılır. Eğer kirvesi bulunmuyorsa bu görevi mürşid yahut rehber yerine getirir. Sünnet eden kişi hazırlığını yaptığı sırada mürşid "gaza" adı verilen duayı okur. Orada bulunanlarda bu duaya hep bir ağızdan eşlik ederler.⁴⁶¹

Yöre Alevîleri Sünnetle ilgili özel herhangi bir uygulamanın bulunmadığını belirtmiştir.⁴⁶² Kirvelik ise çocuğun sünnet olmasına yardım eden kişi olarak tarif edilmiştir.⁴⁶³ Ayrıca kirvelik yapan kişi baba yarısı olarak görülmektedir. Sünnet olan çocuk babasına gösterdiği saygıyı kirvesine de göstermek zorundadır ve hiçbir şekilde de kirvesinin çocuğu ile de evlenemeyeceği belirtilmiştir.⁴⁶⁴

4.2.3. Evlilik ve Düğün

Yörede yapılan mülakatlarda Alevîlerde evliliğe dair özel bir uygulama bulunmamaktadır. Evlilik hayatı ile ilgili kadınlara ait özel bir problem olmadığı müddetçe kuma getirmek hoş görülmemiştir.⁴⁶⁵ Diğer bir katılımcı ise kadının fiziki

⁴⁵⁸ Bkz. Bozkuş, *Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevilik*, 243.

⁴⁵⁹ Bkz. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 375.

⁴⁶⁰ Bkz. Bilgin, "*Tercan Yöresi Aleviliği*", 88.

⁴⁶¹ Bkz. Bozkuş, *Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevilik*, 243-244.

⁴⁶² 1. Yaşar Bayır, 2. İsmi Veremeyen Katılımcı, Eskişehir.

⁴⁶³ Yılmaz Uğurlu, Eskişehir, İlkokul Mezunları.

⁴⁶⁴ Yaşar Bayır, Eskişehir, Lise Mezunları.

⁴⁶⁵ İsmi Veremeyen Katılımcı, Eskişehir.

olarak sağ bulunması, eşine karşı görevlerini yerine getirmesi halinde ikinci eş alamayacağını belirtmiştir.⁴⁶⁶

4.2.4. Ziyaret Yerleri/Güvenç Abdal Ocağı

Hangi ocağın talibisiniz?	Frekans(N)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde
Bektâşî	1	.7	.7
Güvenç	135	92.5	99.3
Toplam	136	93.2	100.0
Cevap yok	10	6.8	
Toplam	146	100.0	

Tablo 32: “Ay’ı dolunay şeklinde gördüğünüzde niyaz, Güneş’in ilk ışıklarını gördüğünüzde dua eder misiniz?” sorusunun frekans dağılımları

“Hangi ocağın talibisiniz?” Sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; Bektâşî %0,7 (n=1), güvenç %99,3 (n=135), cevap yok %6,8 (n=10). Bu başlık altında Güvenç Abdal ve tekkesi hakkında kısa bir bilgi vermemiz gerekmektedir.

Güvenç Abdal, XIII. yüzyıl içerisinde görülen dervişlerden birisidir. Adının Genç Abdal olabileceği gibi Güvenç Abdal olduğu da ifade edilmektedir. Makul olan görüşe göre asıl adı “Güvenç”tir, ancak halk arasında zamanla “Genç” diye anılır olmuştur. Faaliyetlerini Gümüşhane’nin Kürtün ilçesine bağlı Taşlıca köyünden sürdürdüğü bilinmektedir.⁴⁶⁷ Güvenç Abdal’ın adı “*Dünya Güzeli Menkıbesi*” ile zikredilmektedir. Birçok tarihi metinde de Hacı Bektâş Velî’nin en yakın müritlerinden biri olduğu belirtilmektedir. Karadeniz bölgesinin Türkleşme ve İslâmlaşma aşamasında Çepni boyunun manevi rehberi olduğu iddia edilmektedir.⁴⁶⁸ *Velayetnâme* adlı eserde de Güvenç Abdal’ın başından geçen birtakım hadiseler menkıbevi olarak anlatılmış, Hacı Bektâş Velî ile arasındaki diyaloglara yer verilmiştir.⁴⁶⁹ Yunus Efendi köyü; Kandıra ilçesine bağlı Ballar köyü, Trabzon ili Akçaabat ilçesi Eskiköy Karpınar ile Çarşıbaşı ilçesine bağlı Taşlıtepe, Kürtün ilçesine bağlı Taşlıca köyü ve Düzce ili

⁴⁶⁶ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunlu.

⁴⁶⁷ Bkz. Tolga Volkan Aslan, “*Ordu-Gürgentepe Güvenç Abdal Ocağında Müzik ve Semah Kültürü*”, (Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, 2012), 12.

⁴⁶⁸ Bkz. Coşkun Kökel, “Güvenç Abdal Ocağı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, no: 35 (2005): 50.

⁴⁶⁹ Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Velayetnâme*, 309.

Gölyaka ilçesi sınırları içerisindeki Gölyaka mahalleleri, Alevî Çepnilerin Güvenç Abdal Ocağı ile ilişkilendirildiği bölgelerdendir.⁴⁷⁰

Karadeniz bölgesindeki Çepnilerin yerleşimine yardımcı olmak ve İslâmî konularda bilgilendirmek amacıyla Hacı Bektâş Velî tarafından Güvenç Abdal adlı kişinin günümüzdeki Gümüşhane sınırları içerisinde bulunan Kürtün ilçesinin Taşlıca köyüne gönderildiği iddia edilmektedir.⁴⁷¹ Güvenç Abdal adlı kişinin gerçekten Hacı Bektâş Velî'nin bahsedilen kişiyi Karadeniz bölgesine gönderip göndermediği hususu tartışmalı bir konu olarak görülmektedir. Birtakım araştırmacılara göre Gümüşhane ili Kürtün ilçesine bağlı Taşlıca köyünde imar edilmiş olan zaviyeyi Güvenç Abdal ile ilişkilendirerek bölgedeki batını tesirler ile Alevîliğin oluştuğunu ileri sürenler bulunmaktadır.⁴⁷² Ancak bu hususu kabul etmeyenlerde bulunmaktadır. XVI ve XVII. yüzyıl arşiv belgelerinde bahsedilen şahıs ile ilgili bir kayda rastlanmadığını ifade etmektedirler. Bu konu ile ilgili delil Hüseyin Güvendi'nin elinde bulunan ve sonradan çoğaltılmış olan 1526 tarihli bir icazetname ve tarihi belirli olmayan bir şeceredir. 1515-1532 yılları arasındaki tımar, vakıf ve zaviye kayıtlarında Güvenç Abdal ocağı veya zaviyesi ile ilgili bir bilgiye rastlanılmadığı belirtilmektedir.⁴⁷³

Kürtünde bulunan zaviyenin aslında Güvenç Abdala ait bir zâviye değil, Çağırğan Baba zaviyesi olduğu belirtilmektedir. Bu şahsın adı da aynı zamanda Pir Gaiptir. Bu zaviyenin hangi tarihlerde ve kim tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Bunun delili olarak da arşiv dosyalarındaki 1893 tarihli bir belgede “*Kürtün nahiyesinin Taşlıca karyesinde medfûn eizze-i kiramdan Çağırğan Baba tekkesi*” ibaresi gösterilmektedir.⁴⁷⁴

Şayet iddia edildiği gibi manevi tasarrufu ile tüm bölgeyi etkisi altına alabilmiş, Güvenç Abdal adlı ulu bir derviş/mutasavvıf bu coğrafyada yaşamış olsaydı arşivlerde ve eserlerde mutlaka bundan bahsedilecekti. Buna karşın Kürtün Taşlıca köyündeki zaviyenin Çağırğanlu cemaatine mensup dervişlerce kurulduğu; zaviyenin tarihi süreç içinde bazen burada görev yapan şeyhlerin adıyla anıldığı da bilinmektedir. Bu durum

⁴⁷⁰ Bkz. Kökel, “Güvenç Abdal Ocağı Üzerine Bir Değerlendirme”, 55.

⁴⁷¹ Bkz. Demir, “Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepni Türkmenleri ile Güvenç Abdal Ocağının Kuruluşu”, 77.

⁴⁷² Bkz. Demir, *a.g.e.*, 89. Geniş bilgi için bkz. Coşkun Kökel, *Güvenç Abdal Ocaklıları*, I, İstanbul 2013, 31-36, Coşkun Kökal, “Güvenç Abdal Ocağı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, Ankara 2005, Alemdar Yalçın-Hacı Yılmaz, “Güvenç Abdal Ocağı” *Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, Ankara 2005.

⁴⁷³ Bkz. Bostan, *XIV-XVI Yılları Arasında Giresun ve Çevresinde Çepniler*, 47-48.

⁴⁷⁴ Bkz. Fatsa, *Karadeniz'de Zaviyeler*, 74.

tarihi belgelerde “zâviye-i Çağırğan Baba”, “zâviye-i Pir Gâib”, zâviye-i Şeyh Halil” ve “zâviye-i Şeyh İlyas” şeklindeki ifadelerden anlaşılmaktadır.⁴⁷⁵

Selçukluların, Babaî isyanına katılmış olan Hacı Bektâş Velî'den Karadeniz bölgesini Müslümanlaştırmak amacıyla yardım istemesi biraz garip karşılanmaktadır. II. Mahmut zamanında Bektâşî ocaklarının kapatılması ile sürgünler başlamıştır. Söz gelimi Ordu Gürgentepe bölgesinde Alevîlerin varlığı arşiv kayıtlarına göre 1800'lü yıllara tekabül etmektedir. Bu da sürgünün hemen akabine denk gelmektedir. Taşlıca köyünde de “Güvendi” soy ismine mensup olanların gelişi de o yıllara tekabül etmektedir. Çünkü öncesindeki mühimme defterleri ve arşiv kayıtlarında daha öncesinde bu soyada ait bir kişiye rastlanmamıştır.⁴⁷⁶

4.2.5. Gündelik Yaşamla İlgili Birtakım Düşünceler

Makâlât'ta içkinin pis bir madde olduğu vurgulanmaktadır. Örnek olarak da şu pasaj verilmiştir: “Bir kuyuya bir damla içki damlasa o kuyunun suyunu bir kere boşaltsalar, dışarı dökseler, o suyun döküldüğü yerde ot bitse de o otu koyun yese, takva ehli kavlince o koyunun eti haramdır.”⁴⁷⁷ Yöre Alevîleri ile yapılan mülakatlarda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir kısmı alkolü “*şeytan işi birer pisliktir*”⁴⁷⁸ ayeti bağlamında değerlendirerek bunun haram olduğunu aksi halde ayetin yok sayıldığını belirtmiştir.⁴⁷⁹ Bunu destekler mahiyette içkinin ibadet malzemesi yapılmasının doğru olmadığını “cem”le herhangi bir bağlantısının bulunmadığı ifade edilmektedir.⁴⁸⁰ Çevreye zarar verilmediği sürece kişinin kendi kazandığı parasıyla içki içmesinde bir sakınca olmadığı da tarafımıza iletilmiştir.⁴⁸¹ İçki içmek Allah ile aralarındaki bir durum olarak değerlendirilir.⁴⁸²

⁴⁷⁵ Fatsa, *Karadeniz'de Zaviyeler*, 416.

⁴⁷⁶ Bkz. Fatsa, Mülakat, Öğretim Üyesi, Giresun Üniversitesi Dokümantasyon Daire Başkanı.

⁴⁷⁷ Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 6.

⁴⁷⁸ Mâide Suresi, 5/90.

⁴⁷⁹ İsmi vermek istemeyen Katılımcı, Eşiköy.

⁴⁸⁰ Yaşar Bayır, Eşiköy, Lise Mezunı.

⁴⁸¹ Yılmaz Uğurlu, Eşiköy, İlkokul Mezunı.

⁴⁸² Kişisel Görüşme.

Ne kadar sıklıkla alkol alırsınız?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Ayda bir kez	20	13.7	13.8
Haftada Bir Kez	3	2.1	2.1
Her gün	3	2.1	2.1
Bayram, düğün, sünnet vb. Eğlencelerde	22	15.1	15.2
Alkol Kullanmam	97	66.4	66.9
Toplam	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 33: “Ne kadar sıklıkla alkol alırsınız?” sorusunun frekans dağılımları

“Ne kadar sıklıkla alkol alırsınız?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları; ayda bir kez %13,8 (n=20), haftada bir kez %2,1 (n=3), her gün %2,1 (n=3), bayram, düğün, sünnet vb. eğlencelerde %15,2 (n=22), alkol kullanmam %66,9 (n=97), cevap yok %0,7 (n=1). Alkol tüketimi dînî uygulamalar ile bağdaştırılmamaktadır. Sünnî anlayışa sahip olup alkol tüketenlerin olduğu gibi Alevî anlayışına sahip kişilerden de alkol tüketenler bulunmaktadır. Anket ve mülakat verileri bu hususu ortaya çıkarmaktadır.

Tavşan eti yeme hususunda ortak bir kanı olduğu görülmektedir. Tavşanın ay hali geçirdiği⁴⁸³ eşeğe ve fareye benzediği, tiksindirici görüntüsü sebebiyle de yenilmediği belirtilmektedir.⁴⁸⁴

Yörede ölüm sonrasına dair bir uygulama olarak dedenin belli bir süre boyunca vefat eden kişinin kabrine gidip ağıt yaktığı gözlemlendi. Ağıtta ölen kişinin günahlarının affedilmesi için dualar edilmektedir. Ayrıca Hz. Ali'nin ve Ehli beytin nurunun vefat eden kişinin kabrini aydınlatması için temennilerde bulunmakta ve ölen şahsın hayattayken yaptığı birtakım güzel işler de anlatılmaktadır. Bu ağıtın “Yâsin” suresinin okunmasından ve yapılan duadan sonra yakıldığı görülmektedir. Yörede Sünnîlerle aralarında bir sıkıntının olmadığı hatta “Yâsin” suresini dedenin bize okuttuğunu da belirtmek gerekir. Yapılan gözlemler sonucunda kabirlerin üzerinde vefat eden kişinin boyu uzunluğunca bir çubuk bulunmaktadır. Var olan bu çubuğun kabrin üzerine bırakılmasının sebebi sorulduğunda kabri ölçmek için olduğu söylenmiştir. Fakat bu inandırıcı bulunmamaktadır. Zira dede mülakat yapmaktan çekinmiş herhangi bir bilgi vermek istememiştir.

⁴⁸³ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunlu.

⁴⁸⁴ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunlu.

4.3. Dînî ve Sosyal Kurumlar

3.3.1. Dedelik

Alevî geleneğinde mürşitlik seviyesinde olan kişiye dede denilmektedir.⁴⁸⁵ Dedeler az da olsa kutsal bir nitelik taşımakta, karizmatik bir kişiliğe sahip görünmektedir.⁴⁸⁶ Dînî önderliklerinin yanı sıra sosyal hayatta da birtakım sorumluluklar taşımaktadır. Taliplerini Alevî yoluna ve öğretilerine göre eğitir, yol gösterirler.⁴⁸⁷

Dede kelimesi, Orta Asya'daki Türk toplumlarında rehberlik eden, bilgin kişi manasında kullanılan "ata", "baba" kavramlarına denk gelmektedir. Türk dervişlerin topluma hem sosyal yönden hem de dînî yönden önderlik yaptığı bilinmektedir. Bu ikili önderliğin kaynağı olarak Orta Asya'da henüz Müslüman olmamış Türkler gösterilmektedir. Bilindiği gibi Kamlar dedelerle aynı görevi yürütmekteydiler. Alevî dedeleri de Kamların bu çifte önderliğini devam ettirmişlerdir.⁴⁸⁸

Normalde dede ocağın her erkek üyesine verilen isimdir. Aralarında en yetenekli olanı, töreni yöneten asıl dede tarafından yetiştirilir, ardından bu durumu taliplere, köy sakinlerine ve ocak bağlılarına açıklar. Eğer yerini bırakacağı birini seçmeden vefat ederse Alevî ileri gelenleri toplanır ve dedelik vazifesini yerine getirecek kişiyi seçerler. Dedelerin ehl-i beyt mensubu olması gerekir. Bunun yanında ilim sahibi, tarikat adabının düsturuna göre hareket etmesi, ahireti için çalışması ve hakikate hakikat ile yol sürmesi gerekir.⁴⁸⁹

Dedelerin her ne kadar eğitim seviyeleri tartışılıyor olsa da Alevîliğin günümüze kadar taşınmasında çok önemli bir noktaya sahiptir. Dedeler sahip oldukları şifâhi bilgilere göre, gelenek ve göreneklerini devam ettirmişlerdir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ Bkz. Noyan, *Bektâşîlik Alevîlik Nedir*, 57.

⁴⁸⁶ Bkz. Bozkuş, *Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevîlik*, 218.

⁴⁸⁷ Bkz. Ayhan Işık, "Siyâdet Hücetleri ve İrşâd İcâzetnâmelerinin Semantik ve Sembolik Tahlili", *Alevîlik Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, (2016): 141

⁴⁸⁸ Bkz. Tuğrul, "*Tunceli Alevîliğinde İnanç ve İbadet*", 13.

⁴⁸⁹ Bkz. Bozkuş, *Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevîlik*, 218.

⁴⁹⁰ Bkz. Coşkun, "*Geleneksel Alevî Sosyal Örgütlenmesi Sivas Kangal Türkmen Alevîleri Örneği*", 44.

Şu an bir dedeniz var mı?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	128	87.7	96.2
Hayır	5	3.4	3.8
Toplam	133	91.1	100.0
Cevap yok	13	8.9	
Toplam	146	100.0	

Tablo 34: “Şu An Bir Dedeniz Var mı?” sorusunun frekans dağılımları

“Şu an bir dedeniz var mı?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %96,2 (n=128), hayır %3,8 (n=5), Cevap yok %8,9 (n=13). Yörede dışarıdan gelen araştırmacılara karşı olumsuz bir tavır takınıldığı söylenebilir. “Dedeniz var mı?” şeklindeki soruyu cevapsız bırakanların diğer sorulara nazaran fazla olması bu durumu yansıtmaktadır.

Alevîlik hakkında bilgilerinizi en çok nereden öğrendiniz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Dedelerden	37	25.3	25.5
Anne Babadan	76	52.1	52.4
Kitaplardan	32	21.9	22.1
Toplam	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 35: “Alevîlik hakkında bilgilerinizi en çok nereden öğrendiniz?” sorusu frekans dağılımları

“Alevîlik hakkında bilgilerinizi en çok nereden öğrendiniz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; dedelerden %25,5 (n=37), anne babadan %52,4 (n=76), kitaplardan %22,1 (n=32), cevap yok %0,7 (n=1).

Tanıdığınız veya dinlediğiniz dedeleri bilgi bakımından yeterli buluyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	32	21.9	22.1
Hayır	88	60.3	60.7
Fikrim yok	25	17.1	17.2
Toplam	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 36: “Tanıdığınız veya dinlediğiniz dedeleri bilgi bakımından yeterli buluyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Tanıdığınız veya dinlediğiniz dedeleri bilgi bakımından yeterli buluyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %22,1 (n=32), hayır %60,7 (n=88), fikrim yok %17,2 (n=25), cevap yok %0,7 (n=1). Anket verilerine göre dedelerin Alevîliğe dair bilgileri yetersiz bulunmaktadır. Birebir görüşme ve sohbetlerde dedelerin gerçek Alevîliği anlatmaya yetecek beceri ve donanımlarının olmadığı birçok kez belirtilmiştir.

Dedelik sisteminin gün geçtikçe bozulduğu görüşüne katılıyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	78	53.4	54.2
Hayır	14	9.6	9.7
Kısmen	52	35.6	36.1
Toplam	144	98.6	100.0
Cevap yok	2	1.4	
Toplam	146	100.0	

Tablo 37: “Dedelik sisteminin gün geçtikçe bozulduğu görüşüne katılıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Dedelik sisteminin gün geçtikçe bozulduğu görüşüne katılıyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %54,2 (n=78), hayır %9,7 (n=14), kısmen %36,1 (n=52), cevap yok %1,4 (n=2). Bu husus yöre Alevîlerince yakını olarak dile getirilmektedir. Eğer Alevîlik bozulmamış veya dedelik bozulmamış olsaydı mülakat isteğinizi onaylamaları gerekir ve size sert davranmazlardı demişlerdir.⁴⁹¹ Alevîliği yardım severlik ve şiddetin uzak olduğu bir yaşam biçimi olarak tanımlamaları sebebiyle bunlar ifade edilmektedir. Katılımcılar anketleri doldururken yapmış olduğumuz sohbetlerde de özellikle bu husus üzerinde durulmuştur.

Alevî fertler veya aileler arasındaki problemlerin çözümü için aşağıdakilerden en çok hangisine başvurursunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Dedeye başvururuz	17	11.6	12.0
Yasal Yollara Başvururuz	65	44.5	45.8
Alevî Toplumunun İleri Gelenlerine Başvururuz.	60	41.1	42.3
Toplam	142	97.3	100.0
Cevap yok	4	2.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 38: “Alevî fertler veya aileler arasındaki problemlerin çözümü için aşağıdakilerden en çok hangisine başvurursunuz?” sorusunun frekans dağılımları

⁴⁹¹ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunlu

“Alevî fertler veya aileler arasındaki problemlerin çözümü için aşağıdakilerden en çok hangisine başvurursunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları; dedeye başvururuz %12 (n=17), yasal yollara başvururuz %45,8 (n=65), Alevî toplumunun ileri gelenlerine başvururuz. %42,3 (n=60), cevap yok %2,7 (n=4) şeklindedir. Alevîler aralarındaki birtakım anlaşmazlıklarda yasal yollara başvurmalarının oranının diğerlerine göre fazla olması, Alevîliğin kendine has yargı sisteminde bozulmaların ortaya çıktığını ve Alevî toplumunun içe dönük yapısının değişmeye başladığını göstermektedir.

3.3.2. Cemevi

Cemevi Alevîlerin topluca semahlarını yapmış oldukları mekânlara verilen isimdir. Yörede yaptığımız mülakatlarda cemevinin varlığından söz edilmekte fakat dışardan birisinin cemevine girişinin yasak olduğu belirtilmektedir. Bu konuda ısrar ettiğimizde bir takım olumsuzluklara karşılaştık.

Cemeviniz var mı?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	136	93.2	95.8
Hayır	6	4.1	4.2
Toplam	142	97.3	100.0
Cevap yok	4	2.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 39: “Cemeviniz var mı?” sorusunun frekans dağılımları

“Cemeviniz var mı?” Sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları; evet %95,8 (n=136), hayır %4,2 (n=6), cevap yok %2,7 (n=4) şeklindedir. Yörede Cemevi bulunmamakta, Cemler dedenin evinde yapılmaktadır.⁴⁹² Hayır diyenler ise hususi bir Cemevi olmayışı sebebiyle bu şıkkı işaretlemişlerdir.

Sizce Cemevi ibadet yeri mi yoksa toplanma yeri midir?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
İbadet	141	96.6	98.6
Toplanma	2	1.4	1.4
Toplam	143	97.9	100.0
Cevap yok	3	2.1	
Toplam	146	100.0	

Tablo 40: “Sizce Cemevi ibadet yeri mi yoksa toplanma yeri midir?” sorusunun frekans dağılımları

⁴⁹² Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunu.

“Sizce Cemevi ibadet yeri mi yoksa toplanma yeri midir?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; ibadet %98,6 (n=141), toplanma %1,4 (n=2), cevap yok %2,1 (n=3). Cemevine günahı olan bir kimse giremez. Kişinin günah işlediği halde size söylemiyorsa bunu nereden biliyorsunuz? Şeklinde bir soru yöneltmiş karşılığında şu cevap verilmiştir: Musahipler birbirlerinden sorumludurlar. Eğer Alevî olan birisi günah işlemiş ve bir haksızlık yapmışsa komşusu bunu söyler, bu sebeple kişiden ceme girerken ikrar alınır ve herkes kabul ederse cem’e katılabilir. Ancak Sünnîlerde durumun böyle olmadığı hırsızlık yapanın da zina yapanın da camiye gittiği bunun Müslümanlıkla bağdaşmadığı belirtilmiştir.

Son bir yıl içinde kaç defa ceme katıldınız?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Hiç Katılmadım	10	6.8	7.3
Bir Defa	47	32.2	34.3
2-5 Arası	47	32.2	34.3
6-10 Arası	33	22.6	24.1
Toplam	137	93.8	100.0
Cevap yok	9	6.2	
Toplam	146	100.0	

Tablo 41: “Son bir yıl içinde kaç defa ceme katıldınız?” sorusunun frekans dağılımları

“Son bir yıl içinde kaç defa ceme katıldınız?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; hiç katılmadım %7,3 (n=10), bir defa %34,3 (n=47), 2-5 arası %34,3 (n=47), 6-10 arası %24,1 (n=33), cevap yok %6,2 (n=9).

3.3.3. Düşkünlük

Düşkünlük, bulunduğu toplumun örf, adet, gelenek ve göreneklerine zıt hareket eden kişinin, Alevîlikten ihraç edilmesine verilen isimdir.⁴⁹³ Alevîler alt kültür gruplarından birisi olarak değerlendirildiğinde; yöredeki hâkim topluma karşı savunmaya geçmek ve kendi değerlerini korumak için kuvvetli bir sistem kurma çabası içine girmesi Alevîler açısından isabetli görülmektedir. Bundan dolayı kendilerine has, hâkim kültüre alternatif sistemlerini kurmuşlar ve buna düşkünlük adını vermişlerdir.⁴⁹⁴

⁴⁹³ Bkz. Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, 207.

⁴⁹⁴ Bkz. Coşkun, “*Geleneksel Alevî Sosyal Örgütlenmesi Sivas Kangal Türkmen Alevîleri Örneği*”, 140.

Alevîlik felsefi bir düşünce olarak değerlendirildiğinde kişinin dînî yönünden çok ahlâkî değerlerinin öne çıkartılması ile ilgilendiği görülmektedir. Bu sebeple şahsın Alevî öğretilerini yerine getirip getirmediğine, hoşgörülü, iyilik ve yardım sever olup olmadığına bakılmaktadır. Eğer yola girdiği halde sözünde ve ikrarında dosdoğru durmayıp bu vasıflara bürünmezse Alevî toplumu tarafından hem maddi hem de manevi cezaya tabi tutulur.⁴⁹⁵

Daha da açıklanacak olursa, “Düşkünlük Alevî cemaatinin saklılık/gizlilik kimliğini güçlendiren, dışa açılmasını engelleyen önemli bir oto kontrol mekanizmasıdır.”⁴⁹⁶ Alevîlerde yola girip ikrar veren bir kişi bundan sonra Alevîliğin gerektirdiği kurallara uymuş sayılmaktadır. Yol ise eline, beline, diline sahip olmaktan geçmektedir. Bu sebepten ötürü yola ve verdiği sözde durmayan kişiler Alevîlikten tecrit edilmektedirler.⁴⁹⁷

Kişinin düşkün olmasına sebebiyet veren suçlar; bir pirin karısını boşaması, adam öldürmesi, ya da livata yani ters ilişkide bulunması olup⁴⁹⁸ pirin yargılanıp, ceza çekmesi ile de kaldırılmaktadır.⁴⁹⁹ Ancak bu af işleminin gerçekleşmesi için hem kişinin kendini düzeltmesi hem de Alevî toplumunun bu kişinin düzeldiğine kani olması gerekir. Dede bu durumda sadece hakemlik görevi yapar. Bir dede kişiyi düşkün ilan etmiş ise bu durumu ya kendisi kaldırır ya da kendisinin olmadığı bir durumda aynı ocağa bağlı olan başka bir dede kaldırır.⁵⁰⁰

Birtakım araştırmacılar düşkünlüğün Hristiyanlıktaki aforoza benzeyip benzemediği hususunda tartışmışlar ve çeşitli görüşler beyan etmişlerdir. Bedri Noyan ve Yörükân'a göre düşkünlük, aforoza benzemektedir, Muharrem Naci'ye göre ise düşkünlükle aforozun uzaktan yakından bir ilgisi bulunmamaktadır. Çünkü düşkünlüğün amacı ve sonuçları, yaptırım ve uygulama çeşidi aforozunkinden farklıdır.⁵⁰¹

⁴⁹⁵ Bkz. Savaş, “Kütahya'ya Bağlı Sofça ve Sobran Köylerindeki Alevîlik ile İlgili İnanç ve Uygulamalar”, 79.

⁴⁹⁶ Aydın, “Akdağmadeni Yöresi Ardıçalanı ve Bozhüyük Köylerinde Alevîlik”, 68.

⁴⁹⁷ Bkz. Savaş, “Kütahya'ya Bağlı Sofça ve Sobran Köylerindeki Alevîlik ile İlgili İnanç ve Uygulamalar”, 79.

⁴⁹⁸ İmam Câder-i Sâdık, *Buyruk*, 36.

⁴⁹⁹ Bkz. Tuğrul, “Tunceli Alevîliğinde İnanç ve İbadet”, 169.

⁵⁰⁰ Bkz. Çetin, “Alevîlerin Dînî İnanç ve Yaşantıları (Gölyaka Örneği)”, 107.

⁵⁰¹ Bkz. Bakır, “Alevîlikte Erkan ve Düşkünlük”, 75.

Alevî inancının en önemli kurumları arasında olan Musahiplik ve Düşkünlük yaşadığınız yörede önemini korumakta mıdır?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	131	89.7	91.0
Hayır	3	2.1	2.1
Fikrim yok	10	6.8	6.9
Toplam	144	98.6	100.0
Cevap yok	2	1.4	
Toplam	146	100.0	

Tablo 42: “Alevî inancının en önemli kurumları arasında olan Musahiplik ve Düşkünlük yaşadığınız yörede önemini korumakta mıdır?” sorusunun frekans dağılımları

“Alevî inancının en önemli kurumları arasında olan Musahiplik ve Düşkünlük yaşadığınız yörede önemini korumakta mıdır?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %91 (n=131), hayır %2,1 (n=3), fikrim yok %6,9 (n=10), cevap yok %1,4 (n=2). Katılımcıların çoğunun evet cevabını vermesi, yörede musahiplik ve düşkünlüğün devam ettiğini göstermektedir.

Sizce düşkünlüğün kuralları değiştirilmeli midir?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	96	65.8	66.2
Hayır	21	14.4	14.5
Fikrim yok	28	19.2	19.3
Toplam	145	99.3	100.0
Cevap yok	1	.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 43: “Sizce düşkünlüğün kuralları değiştirilmeli midir” sorusunun frekans dağılımları

“Sizce düşkünlüğün kuralları değiştirilmeli midir?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları; evet %66,2 (n=96), hayır %14,5 (n=21), fikrim yok %19,3 (n=28), cevap yok %0,7 (n=1). Görüldüğü üzere düşkünlüğün kurallarının değiştirilmesi gerektiğine inananların sayısı bir hayli fazladır.

3.3.4. Musahiplik

Yol kardeşliği adı verilen Musahiplik; Alevîlerde iki kişinin dünya ve ahiret kardeşliğine verilen isimdir. Erkekler birbirlerine kardeş, kardeşlerinin eşlerine ise bacı demektedirler. Bu kardeşlik sebebiyle musahiplerin çocukları arasında evlilik yasakları ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkabilecek maddi ve manevi sıkıntılarda birbirlerine yardım etmekle mükellef tutulmaktadırlar. Musahipler iktisadi ve statüleri birbirlerine yakın durumda olan kişiler arasında gerçekleşir. Musahip olacak olan kişi vakti geldiği zaman yol kardeşi belirlenir ve durum dedeye arz edilir. Cem düzenlendiği sırada dede musahip olacak kişilere bu kardeşliğin yükümlülüklerini anlatır. Öncesinde rehberle görüşmüş olan talipler belirtilen hususları kabul ederler. Dedenin yaptığı duanın akabinde bir yıllık deneme süresi başlar.⁵⁰²

Bu sınama evresinden sonra musahip olanlar ayağa kalkıp dedenin elinden başlayarak oradaki tüm büyüklerin ellerini öperler ardından dedenin önünde durarak gülbank (dua) okunur ve böylece musahiplik kişiler arasında tesis edilmiş olunur.⁵⁰³

Buyruk'ta musahip olma ritüelinden şu şekilde bahsedilmektedir:

“Pir önünde kardeş olan, Kırklar katında Kırklar ile kardeş olur. Ve on yedi erkânın edebini bilip seyran olana “ârif-i billâh ve bârekellâh” denir ve (kişi) kâmil bir pir meydanında kardeş olunca, yetmiş yedi erkânda ve on yedi erkânda (erkân) sahibiyile musahip olur. Bir baba ve ana karnından doğmakla kardeş olunur. Çünkü bir kırktır, kırk birdir. (Buna) birlik makamı denir.”⁵⁰⁴

Erkânâme'de musahiplikle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Buna göre musahip olan kişilerin birbirinden gizli işlerinin olmaması gerekmektedir. Musahip ilan edilecek kişilerin yol ehli olmalarına da yer verilmektedir.⁵⁰⁵

Musahibiniz var mı?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	111	76.0	78.7
Hayır	27	18.5	19.1
Musahip nedir bilmiyorum.	3	2.1	2.1
Toplam	141	96.6	100.0
Cevap yok	5	3.4	
Toplam	146	100.0	

Tablo 44: “Musahibiniz var mı?” sorusunun frekans dağılımları

⁵⁰² Bkz. Dinçal, *Alevilik-Bektâşilik ve Notaları ile Semahlar*, 206.

⁵⁰³ Bkz. Dinçal, *a.g.e.*, 210.

⁵⁰⁴ İmam Câfer-i Sâdık, *Buyruk*, 71.

⁵⁰⁵ Bkz. *Erkânâme*, 78.

“Musahibiniz var mı?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları; evet %78,7 (n=111), hayır %19,1 (n=27), musahip nedir bilmiyorum. %2,1 (n=3), cevap yok %3,4 (n=5). Yörede yapılan mülakatlarda genel olarak musahipliğin muhacir ve ensar arasındaki ilişkiye benzetildiği görülmüştür.⁵⁰⁶ Maddi manevi her türlü ihtiyaçlarından kişinin musahibi sorumludur.⁵⁰⁷

4.4. Diğer Bulgular

Kendinizi inanç yönünden nasıl tanımlıyorsunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Alevî	142	97.3	97.3
Sünnî	3	2.1	2.1
Diğer	1	.7	.7
Toplam	146	100.0	100.0

Tablo 45: “Kendinizi inanç yönünden nasıl tanımlıyorsunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Kendinizi inanç yönünden nasıl tanımlıyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; Alevî %97,3 (n=142), Sünnî %2,1 (n=3), diğer %0,7 (n=1). Mülakatlarda da rastladığımızı göre diğer şikkını işaretleyenler kendilerini Bektâşî olarak görmektedirler.

Ailenizde Alevî inancına bağlılık durumu nasıldır?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Bağlı	127	87.0	87.0
Çok Bağlı	14	9.6	9.6
Kısmen Bağlı	2	1.4	1.4
İlgisiz	3	2.1	2.1
Toplam	146	100.0	100.0

Tablo 46: “Ailenizde Alevî inancına bağlılık durumu nasıldır?” sorusunun frekans dağılımları

“Alevî inancına bağlılık durumu nasıldır?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; bağlı %87 (n=127), çok bağlı %9,6 (n=14), kısmen bağlı %1,4 (n=2), ilgisiz %2,1 (n=3). Yöredeki halkın Alevîlik aidiyetine bağlı olduğu

⁵⁰⁶ Yaşar Bayır, Eskiköy, Lise Mezunlu.

⁵⁰⁷ Yılmaz Uğurlu, Eskiköy, İlkokul Mezunlu.

açıkça görülmektedir. Kısmen bağlı olanlar ise, mülakatlarda karşılaştığı üzere kendilerini Bektâşi olarak niteleyenlerdir.

Size göre Alevîlik Nedir?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Din	7	4.8	4.9
Mezhep	12	8.2	8.5
İnanç Sistemi	49	33.6	34.5
Bir Tür Dînî Yaşam Şekli	69	47.3	48.6
Fikrim yok	5	3.4	3.5
Toplam	142	97.3	100.0
Cevap yok	4	2.7	
Toplam	146	100.0	

Tablo 47: “Size göre Alevîlik nedir?” sorusunun frekans dağılımları

“Size göre Alevîlik Nedir?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; din %4,9 (n=7), mezhep %8,5 (n=12), inanç sistemi %34,5 (n=49), bir tür dînî yaşam şekli %48,6 (n=69), fikrim yok %3,5 (n=5), cevap yok %2,7 (n=4). Veri sonuçlarına göre katılımcılar Alevîliği mezhep olarak görmekten çok dînî yaşam şekli olarak kabul etmektedirler. İnanç sistemi olarak görenlerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur.

Size göre Sünnîlik Nedir?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Din	2	1.4	1.4
Mezhep	13	8.9	9.3
İnanç Sistemi	48	32.9	34.3
Bir Tür Dînî Yaşam Şekli	57	39.0	40.7
Fikrim yok	20	13.7	14.3
Toplam	140	95.9	100.0
Cevap yok	6	4.1	
Toplam	146	100.0	

Tablo 48: “Size göre Sünnîlik nedir?” sorusunun frekans dağılımları

“Size göre Sünnîlik Nedir?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; din %1,4 (n=2), mezhep %9,3 (n=13), inanç sistemi %34,3 (n=48), bir tür dînî yaşam şekli %40,7 (n=57), fikrim yok %14,3 (n=20), cevap yok %4,1 (n=6). Verilere göre Alevîlik nedir? Sorusunun Alevî cemaat nezdinde de net bir yanıtının

olmadığı görülmektedir. İnanç sistemi ve dînî yaşam şeklidir kısmına verilen cevapların mezhep olduğu görüşünden daha fazla olduğu görülmektedir.

Size göre Alevilikle Sünnilik arasında fark var mıdır?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	123	84.2	88.5
Hayır	16	11.0	11.5
Toplam	139	95.2	100.0
Cevap yok	7	4.8	
Toplam	146	100.0	

Tablo 49: “Size göre Alevîlikle Sünnîlik arasında fark var mıdır?” sorusunun frekans dağılımları

“Size göre Alevîlikle Sünnîlik arasında fark var mıdır?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %88,5 (n=123), hayır %11,5 (n=16), cevap yok %4,8 (n=7).

Alevîlerin ruhlar âleminden beri Müslüman oldukları. Sünnîlerin ise Zülfikar zoruyla sonradan Müslüman oldukları inancına katılıyor musunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	100	68.5	68.5
Hayır	13	8.9	8.9
Kısmen	19	13.0	13.0
Fikrim yok	14	9.6	9.6
Toplam	146	100.0	100.0

Tablo 50: “Alevîlerin ruhlar âleminden beri Müslüman oldukları. Sünnîlerin ise Zülfikar zoruyla sonradan Müslüman oldukları inancına katılıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Alevîlerin ruhlar âleminden beri Müslüman oldukları. Sünnîlerin ise Zülfikar zoruyla sonradan Müslüman oldukları inancına katılıyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %68,5 (n=100), hayır %8,9 (n=13), kısmen %13 (n=19), fikrim yok %9,6 (n=14).

Size göre Alevilikle Bektâşîlik arasında fark var mıdır?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	76	52.1	54.7
Hayır	63	43.2	45.3
Toplam	139	95.2	100.0
Cevap yok	7	4.8	
Toplam	146	100.0	

Tablo 51: “Size göre Alevîlikle Bektâşîlik arasında fark var mıdır?” sorusunun frekans dağılımları

“Size göre Alevîlikle Bektâşîlik arasında fark var mıdır?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; evet %54,7 (n=76), hayır %45,3 (n=63), cevap yok %4,8 (n=7). Bu veriye göre yöredeki Alevîlerden bir kısmı kendisini Bektâşî olarak görmekte veya Alevî ve Bektâşîlik kavramlarını birbirlerinin yerine kullanmaktadırlar. Bölgede bu kavramlar arasında bir özümseme ve kavram kayması olduğu göze çarpmaktadır.

Alevîlik ya da dinle ilgili kitapları ne kadar sıklıkla okuyorsunuz?	Frekans(n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Düzenlik Olarak Her Gün	14	9.6	9.7
Ara Sıra	124	84.9	86.1
Hiç Okumam	6	4.1	4.2
Toplam	144	98.6	100.0
Cevap yok	2	1.4	
Toplam	146	100.0	

Tablo 52: “Alevîlik ya da dinle ilgili kitapları ne kadar sıklıkla okuyorsunuz?” sorusunun frekans dağılımları

“Alevîlik ya da dinle ilgili kitapları ne kadar sıklıkla okuyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; düzenlik olarak her gün %9,7 (n=14), ara sıra %86,1 (n=124), hiç okumam %4,2 (n=6), cevap yok %1,4 (n=2). Anket verilerine göre Alevîlerden dînî kitapları düzenli bir şekilde okuyanların sayısı az kalmaktadır. Çoğunluğu ise ara sıra okumaktadır. Bu da Alevîlerin kendi literatürlerinden yeterince beslenememelerine, daha çok şifahi bilgilerden istifade ettiklerini göstermektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Eskiköy ve Taşlıtepe mahallelerindeki nüfusun tamamının, Karpınar mahallesinin ise yarısının Alevîliğe mensup olduğu tespit edilmiştir. Ağasar bölgesindeki Çepnilerin ise Alevîlikle ilgili herhangi bir bağlantısının olmadığını belirtmek gerekir. Ayrıca kendilerine Alevîlik ile ilgili bir delilin ulaşmadığını, söylenenlerin birtakım söylentilerden ibaret olduğunu beyan etmişlerdir.

Araştırma sahasında bulunan Çepnilerin Alevîliğe mensup olanlarının inanç sahası araştırılmış, genel Alevî inancına ait teorik bilgiler ışında da izah edilmiştir. Bölgedeki Sünnî Çepniler de ayrı bir şekilde ele alınmıştır. Şalpazarı'nın geçmişteki itikâdî inançları hakkında ve eskiden yörede Alevîliğin bulunup bulunmadığına dair sorular yöneltilmiş, elde edilen veriler de her iki yörede bulunan Çepnilerin söylemleri ile mukayese edilmiştir.

Cem'in, Cemevinin, genel anlamda Alevîliğin, bir sır olduğunu bu yüzden de icra edilen şeylerin Alevî olmayanlar tarafından anlaşılamayacağını da ifade etmektedirler. Ancak anket sonuçlarına bakıldığında Alevîlerin genel İslâmî anlayışla örtüşen uygulamalarının yanında birtakım farklılıklarda bulunmaktadır.

Yöredeki Allah inancı genel İslâmî anlayış çerçevesinde değerlendirilmektedir. Her şeye gücü yeten kâdir-i mutlak bir Allah anlayışı mevcuttur. Kur'ân anlayışları hakkında da bir farklılık görülmemektedir. Ancak mülakatlar sırasında Kur'ân'daki birtakım ayetlerin özellikle de Ehl-i beyt ile ilgili olan ayetlerin çıkartılabilmiş olacağını ifade edenler bulunmaktadır. Ancak genel olarak Kur'ân'ın kıyamete kadar korunacağına inanmaktadırlar.

Peygamberlik makamına olan inancın da yörede farklılık göstermediğini belirtmek gerekir. Hz. Muhammed'in de son peygamber olduğuna inanmaktadırlar. Bu hususa dair bir şüphe bulunmamaktadır. Araştırma sahasındaki Alevîlerde ahiret inancına dair az sayıda tenasüh belirtileri bulunmakla birlikte genel İslâmî anlayışla uygun görünmektedir. Yörede mehdi inancının yaygın olduğu görülmektedir. Zira anket verilerine göre kıyamete yakın mehdinin döneceğine inanlarının oranı %95,2 dir. Mehdi veya bir kurtarıcı beklemelerinin sebebi, önceleri Alevîlerin hâkim devlet ideolojisi altında baskı ve şiddete maruz kaldıkları iddialarıdır. Cennet ve cehennem, meleklerin, kaderin varlığı hususunda da genel İslâmî anlayışla benzerlik

bulunmaktadır. Yörede çalışma yaparken Alevî katılımcılar Allah'a iniyor musunuz? Meleklerle iniyor musunuz? Peygamberlere iniyor musunuz? Şeklindeki sorulara tepki göstermiş ve bizim Müslüman olmadığımızı mı düşünüyorsunuz şeklinde serzenişlerde bulunmuşlardır. Sorular hususundaki bu hassasiyetlerinden Alevîlerin İslâm inançlarına bağlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Alevî anlayışının en önemli unsurlarından birisi de Hz. Ali'yi en üstün sahabe konumunda görmeleridir. Hz. Ali, yöre Alevîleri ile yaptığımız kişisel görüşmeler ve mülakatlarda üstün meziyetlere sahip, velayetin temsilcisi konumunda bulunan bir kişilik özelliği taşıdığı vurgulanmaktadır. Aynı zamanda Hz. Ali ehli beytin reisi olarak görülmekte ve yoğun bir Ehl-i beyt sevgisi bulunmakta, Hz. Ali'nin ilk imam olduğu da ifade edilmektedir. Hz. Ali'nin tanrı olduğuna dair görüşler sorulduğunda cevap olarak, buna inananın Allah'a şirk koştuğunu ve İslâm dairesinin dışına çıktığını belirtmektedirler.

Araştırma sahası içindeki Alevîlerin ibadet anlayışlarının birtakım farklılıklar arz ettiğini belirtmek gerekir. Gusül alınmasının gereklilikleri genel İslâmî anlayışla örtüşmekle birlikte “abdest” kavramına yükledikleri anlamda farklıdır. Tarikat abdesti nedir? şeklindeki sorumuza; kişinin günah işlememesi ve Cem'e girerken alınan abdest cevabını vermişlerdir. Ancak bu abdestin manevi bir temizlik olduğu hususundaki görüşlerde mutabık kaldıkları görülmektedir. Yörede abdestin yanında namaz ve oruç ibadetleri ile ilgili de birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Namaz kılınmasının gerektiğine inanmaktadırlar ancak vakit sayısı ile ilgili bir farklılık bulunmaktadır. Aralarında beş vakit namazı kabul etmeyen şekli bir bozukluk olduğunu ileri sürenlerde bulunmaktadır. Yine aynı kişiler asıl namazın cem olduğunu ileri sürmektedirler. Alevî köylerine cuma günü mülakat için gidildiğinde Eskiköy'deki dedenin genel İslâmî menâsiklere uygun bir hutbe irat ettiği ve ardından Cuma namazını kıldırıldığı gözlemlenmiştir.

Yöredeki Alevîler oruca inandıklarını belirtmektedirler. Çalışma yapılan süre Muharrem ayına denk geldiğinden “Muharrem orucu” hakkında gözlem yapma fırsatı yakalanmıştır. Bu oruç Ramazan orucundan daha fazla rağbet görmektedir. Mülakat ve kişisel görüşmelerde Ramazan orucunun yanında Muharrem orucunu da tuttuklarını belirtmişlerdir ancak bir kısım katılımcı ramazan orucunun sayısını üç gün olarak belirtmiş, bir kısmı da “Fecr” suresindeki aşır kelimesinin Muharrem orucuna delil

olduğunu ifade etmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi anketlere verilen cevaplar ile mülakatlarda elde edilen veriler farklılık arz etmekte, bu da Alevîlerin bu anlayışı sır olarak değerlendirip kapalı toplum özelliğine göre hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Yöre Alevîleri tek hac mekânının Mekke ve Medine olduğu hususunda mutabık kalmışlardır. Ancak Kerbela ve Hacıbektaş'a ziyaret daha çok ön plana çıkmaktadır. Bölgeye has olarak "Güvenç Abdal" ocağına ziyaretlerden de sık sık bahsedilmekte, özellikle Taşlıca köyü ön plana çıkmaktadır. Buraları ziyaret etmekle hac farızasının yerine getirildiğine dair bir görüşe de rastlanılmamıştır.

Zekât ise yörede uygulanan, maddi boyuta haiz ibadet türlerinden biridir. Genel İslâmî uygulamadan herhangi bir farklılığı bulunmamaktadır. Alevî inancında ayrıca verilen "Hakkullah"ın yörede bulunmadığını da özellikle belirtmek gerekir.

Alevîlik tarihi seyir içerisinde karşılaşmış olduğu birtakım olaylar (savaş, isyan vb.) sebebiyle içine kapanık bir toplum haline gelmiştir. Devletle aralarındaki bu küslük sebebinden dolayı kendilerine yeni bir sosyal ve hukûkî düzen oluşturmuşlardır. Devletin göndermiş olduğu din görevlileri yerine, dedeliği geliştirmişlerdir. Komşuluk ilişkilerinde ise muhacir-ensar arasındaki "muâhât" anlaşmasına benzeyen musahipliği tesis etmişlerdir. Aralarındaki anlaşmazlıklar ve suçların cezası olarak da düşkünlüğü kurmuşlardır. İbadet için kullanılan camilerin yerine de Cem evlerini inşa etmişlerdir.

Anket verilerine göre dedelik bölgede önemini kaybetmeye başlamıştır. Özellikle mülakat ve kişisel görüşmelerde dedelerin bilgisizliğine dikkat çekilmekte ve dedelerin asıl Alevîliği anlatmadıkları ifade edilmektedir. Cem Alevîler tarafından hayati öneme sahiptir. Yörede dedelerin evleri Cemevi olarak kullanılmaktadır. Cem'in sır olduğunu ve bilmeyenlerin cem'e bir anlam veremeyeceğini düşünmeleri sebebiyle katılmamıza izin verilmemiştir. Ancak yapmış olduğumuz sohbet ve mülakatlarda cemi tarif etmişlerdir. Her Perşembe cem töreni düzenlenmektedir. Musahibi olmayan kişiler ve düşkün olan kişiler ceme alınmamaktadırlar. Ayrıca cemde dargın olanların barıştırılması ve sosyal hayatın içerisinde bulunan birtakım olayların çözüme kavuşturulması da söz konusudur. Dede cemde Alevîliğe ait ahlâkî kurallardan da bahseder.

“Dört Kapı Kırk Makam”, “Üç Sünnet Yedi farz” ve Alevîler arasında yaygın olan yöre Alevîlerince de sık sık dile getirilen “eline beline diline sahip çıkma” anlayışları bu ahlâkî kurallardan bir kaçıdır. Şunu belirtmek gerekir ki yöre Alevîlerinin “Üç Sünnet Yedi Farz” anlayışı hakkında bilgileri bulunmamaktadır.

Musahiplik yöre Alevîlerince benimsenmekte ve uygulanmaktadır. Yöre Alevîleri musahiplik kurumunu Hz. Muhammed’in muhacir ile ensar arasında tesis etmiş olduğu kardeşlik anlaşması Muâhât’a benzetmektedirler. Alevî olan bir kişi musahibinin yapıp ettiği fiillerinden, maddî ve manevî tüm ihtiyaçlarından sorumludur. Öyle ki musahibi düşkünlüğü gerektirecek bir davranış yaparsa musahibiyle birlikte düşkün ilan edilir. Musahiplik bu yönüyle de Alevî toplumunda sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı artırmaktadır.

Düşkünlük Alevîler arasındaki bir otokontrol sistemidir. Caydırıcı bir özelliği bulunması sebebiyle Alevî toplumu içerisindeki suç işleme oranını düşürdüğü ifade edilmektedir. Yöre Alevîleri arasında düşkünlük ile ilgili memnuniyetsizlikler bulunmaktadır. Özellikle düşkünlüğün kurallarının değiştirilmesi hususunda serzenişler fazladır.

Saha çalışmasında Şalpazarı (Ağasar) bölgesindeki Çepnilerle de mülakat yapılmıştır. Köylerde yapılan mülakatlarda; bölgenin eskiden Alevî olduğuna dair söylemlerin bulunduğunu bu konu hakkında bilgilerinin olup olmadığı sorulmuştur. Bölgede eğitim seviyesi yüksek olan kişilerin yapmış oldukları araştırma ve okumalar neticesinde böyle bir şeyin olmadığı ifade edilmiştir. Şunu ifade etmek gerekir ki Akçaabat ve Çarşıbaşı’nın mahallelerinde ikamet etmekte olan ve Şalpazarı’ndan göç ettiklerini ileri süren Alevîlerin iddiaları doğru olabilir. Fakat Ağasar bölgesindeki Çepniler kendilerini Sünnî olarak ifade etmektedir. O zaman ortaya şu sonuç çıkmaktadır: Alevîler ve Sünnîler bir müddet bir arada yaşamışlardır. Her iki tarafta Çepni olması hasebiyle Orta Asya Türk gelenek ve görenekleri benzerlik arz etmiştir. Aynı bölgede bulunmaları sebebiyle de birbirlerini etkiledikleri görülmektedir. Bu da mezheplerin, inançsal grupların birbirinden etkilendiğini gösterir. Eskiden Alevîlik var mıydı? Yok muydu? tartışmaları bir kenara günümüzde Şalpazarı’nda bulunan Çepnilerin Sünnî inanca sahip oldukları görülmektedir.

Ağasar bölgesi Çepnilerinin geçmişte Alevî olduğuna dair bir belge veya kayda rastlanılmamıştır. Kaldı ki mazisinde Alevîlik olsa bile bölgedeki halkın Sünnî anlayışı

terk edip Alevîliğe geri dönmesi, Alevî anlayışa sahip olan Akçaabat ve Çarşıbaşı Çepnilerinin de mazisinde Sünnîlik var ise inancını terk edip Sünnîliğe geçmesi mümkün değildir. Her iki inancı benimseyenler, bugün, aynı bölge içinde birbirine saygı ve muhabbet çerçevesinde yaşamaktadırlar.

KAYNAKÇA

ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî. *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, nşr. Abdulhamid b. Hendâvî, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2000.

AÇA, Mustafa. “Trabzon Şalpaazarı Çepnileri ile Çuvaş Türklerinin Doğum Sonrası Etrafındaki İnanış ve Uygulamaları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi”, *Karadeniz Uluslararası Dergisi*, no 1 (2009):21-34.

AHMEDOVA, Zamira. “*Türkler Arasında İslâmiyet’in Yayılmasında Tasavvufun Rolü*”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

AKAT Abdullah, “Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepniler ve Çepni Müziği”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2006.

ALTINTAŞ, Ramazan. *Alevî-Bektâşî Geleneğinde Dedelik Kurumu*, Uluslararası Bektâşîlik ve Alevîlik Sempozyumu I, Isparta, 2005.

ANZERLİOĞLU, Yonca. “Geçmişten Günümüze Türk Dünyasındaki Hristiyan Türkler”, *Karadeniz Araştırmalı Dergisi*, no 2 (2004):73-91.

ARIK, Durmuş. “Türk Yahudiler: Kırım Karaileri”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, no 2 (2005):27-50.

ARSLAN, Bahri. “Babaîler İsyanı ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin Durumu”, *Türk Tarihi Semineri*, (2017):27-50.

ARSLANOĞLU, İbrahim. “*Alevîlikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler*”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, no. 20 (2001): 1-71.

ARTUN, Erman. “Türklerde İslâmiyet Öncesi İnanç Sistemleri- Öğretiler-Dinler”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, (2007): 1-23.

ASLAN, Tolga Volkan. “*Ordu-Gürgentepe Güvenç Abdal Ocağında Müzik ve Semah Kültürü*”, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, 2012.

AYDIN, Âdem. “*Akdağmadeni Yöresi Ardıçalanı ve Bozhüyük Köylerinde Alevîlik*”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2009.

AYHAN, Aydın. *Balıkesir ve Çevresinde Yörükler, Çepniler ve Muhacirler*, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Yayınları, 1999.

BAKIR, Abdulkaki. “*Alevîlikte Erkan ve Düşkünlük*”, Yüksek Lisans Tezi: Marmara Üniversitesi, 2009.

BALOĞLU, Adnan Bülent, BULĞEN Mehmet. “Tenâsüh”, *DİA*, (2011): XL, 442-446.

BAŞ, Mustafa. “Günümüzde Hristiyan Türkler ve Konumları”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no 1 (2016): 13-26.

BİLGİN, Fatih, *Tercan Yöresi Alevîliği*, Atatürk Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Alanı, Yüksek Lisans Tezi.

BİRDOĞAN, Nejat. *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevîlik*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006.

BOSTAN, Hanefi. “Giresun Çepnilerinin Dînî Anlayışlarına Dair Değerlendirme”, *Geçmişten Günümüze Giresun'da Dînî ve Kültürel Hayat Sempozyumu*, (25-27 Ekim 2013):

BOSTAN, Hanefi. *XIV-XVI Yılları Arasında Giresun ve Çevresinde Çepniler*, İzmir: Beta Yayınları, 1999.

BOZKURT, Fuat, “İmam Cafer-i Sadık Buyruğu”, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.

BOZKUŞ, Metin. *Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevîlik*, Sivas: Vizyon Matbaacılık, 2000.

BULUT, Halil İbrahim, “Alevî Bektâşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak Musahiplik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, (2013): 101-118.

BULUT, Kadir. “Alevîlikte Tanrı Anlayışı”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2011.

BURSEVİ, İsmail Hakkı. *Ruhu'l-Beyan*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2006.

CAFER, es-Sadık, *Buyruk* Hazırlayan: Fuat Bozkurt, Antalya: Kapı Yayınları, 2011.

CİLACI, Osman, “Dua”, *DİA*, (1994): IX, 529-530.

CİRİT, Bayram Ali, Gödün Köyü, Emekli İmam.

COŞKUN, Hasan, *Geleneksel Alevî Sosyal Örgütlenmesi, Sivas Kangal Türkmen Alevîleri Örneği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 2014.

COŞKUN, Nilgün Çıblak. “Anadolu Alevîlerinde Cemler ve Bu Cemlerin Sosyo-Kültürel Hayattaki İşlevleri”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, no 78 (2014): 9-28.

COŞKUN, Nilgün Çıblak. “Alevî Bektâşî Geleneğinde Dârdan İndirme Cemi ve Bu Cemin Toplum Yaşamındaki Önemi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no 65 (2013): 271-280.

ÇAKMAK, Fevzi. “Mutezile Ekolünün Oluşumunda Eski İran Dinlerinin Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Üniversitesi, 2004.

ÇAKMAK, Yalçın. “Tunceli-Hozot Bölgesinde Sarı Saltık Ocağı ve Bektâşîlik (Tarih-İnanç ve Doktrin-Ritüel)”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2012.

ÇALIŞKAN, Sermin, “Alevîlikte Dört Kapı Kırk Makam”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

ÇETİN, Burhan, “Din Fenomenolojisi Bağlamında Bektâşîlik Tokat İli Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2017.

ÇETİN, Murat. “Alevîlerin Dînî İnanç ve Yaşantıları (Gölyaka Örneği)”. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2010.

DALKIRAN, Sayın. “Alevî Kimliği ve Anadolu Alevîliği Üzerine Bir Deneme”, *Ekev Akademi Dergisi*, no. 6 (2002): 95-117.

DEDEGARKINOĞLU, Hüseyin. “Alevîlerde Dârdan İndirme Cemi (Dâr Erkânı) Dede Garkın Süreği Örneği”, *IV. Uluslararası Alevîlik ve Bektâşîlik Sempozyumu*, Ankara, (18-20 Ekim 2018): I,

DEMİR, Necati, “Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepni Türkmenleri ile Güvenç Abdal Ocağının Kuruluşu”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma - Dergisi*, (2012):77-110.

DİNÇAL, Ali. *Alevîlik-Bektâşîlik ve Notaları ile Semahlar*, Ankara: Emod Yayınları, 1997.

DÖNMEZ, İbrahim Kâfi. “Farz”, *DİA*, (1995): XII, 184.

DÖNMEZ, Mehmet, BALCI Serkan, ÇELİK Hasan “Alevîlikte Musahiplik Erkânı ve Bu Erkânın Uygulamasındaki Yaş İle İlgili Genel Değerlendirmeler”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no 1 (2019): 255-263.

DÜZGÜN, Şaban Ali, KARADAŞ Cağfer, “*Kelam*”, Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

EKİNCİ, Mustafa. “Alevîliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruğun İman ve İslâm Esasları Açısından Bir Değerlendirmesi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no 13 (2004): 7-39.

ELÇİ, Armağan Coşkun. “*Alevî Bektâşî Törenleri ve Semahlar*”, (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1998.

EMECEN, Feridun M. *Doğu Karadeniz’de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpaazarı- Beşikdüzü*, Trabzon, Serander Yayıncılık, 2010.

ER, Piri, *Geleneksel Anadolu Alevîliği*, Ankara: Evrak Yayınları, 1998.

ERKAL, Mehmet. “Zekât”, *DİA*, (2013): XLIV, 197-207.

EROĞLU, Türker ve Kılıç, Hatice Çiğdem. “Türk İnançları ve İnanışları”, *Dergipak*, no.49, (2005): 750-770.

ERÖZ, Mehmet. “Türk İctimai Hayatında Totemizmin İzleri”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, no 4 (1973): 289-299.

FATSA, Mehmet. *Karadeniz’de Zaviyeler (15-17. Yüzyıl)*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2017.

FATSA, Mehmet, ÖZMENLİ, Mehmet, *Harşit Vadisi, (Tarih-Coğrafya-Kültür)* Sempozyum Kitabı, Giresun: Dokap Bölge İdaresi Başkanlığı, 2017.

GÖKDEMİR, İbrahim. “*Divriği İlçesinde Yaşayan Alevîlerde Dînî Hayat ve Yaygın Halk İnanışları*”, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2011.

GÜÇ, Ahmet. “Kurban”, *DİA*, (2002): XXVI, 433-435.

GÜNDÜZ, Şinasi. “Mecûsilik” *DİA*, (2003), XXVIII, 279-284.

GÜNGÖR, Harun. “Türklerle Hristiyanlar Arasındaki İlişkilere Genel Bir Bakış”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2002): 457-476.

HİNZ, Walter, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyt XV. Yüz Yılda İran’ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, Tercüme: Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

IŞIK, Ayhan, “*Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîbü’l Eşrâflık Müessesesi*”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.

IŞIK, Ayhan, “Nakîbü’l-Eşrâflık Müessesesi ve Nakîbü’l-Eşrâf Defterleri”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, (2007): 134-138

IŞIK, Ayhan, “Siyâdet Hücetleri ve İrşâd İcâzetnâmelerinin Semantik ve Sembolik Tahlili”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, (2016): 129-180

IŞIK, Ayhan, “*Osmanlı Devletinde Nakîbü’l-Eşrâflık Müessesesi ve Trabzon Seyyidleri*”, 1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon’da Dînî Hayat Sempozyumu, (2016): 971-997

İNAN, Kenan. “Giresun ve Havalisinde Türkmenler (XIII. ve XV. Yüzyıllar)”, *Giresun Tarihi Sempozyumu*, (24- 25 Mayıs 1996): 59-76.

İNAN, Kenan, “Trabzon’un Osmanlılar Tarafından Fethi”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2003): 71-84.

KAÇAR, Betül Zahide. “Çepnilerde Din ve Sosyal Kültürel Hayat”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler, 2010.

KAHRAMAN, Ömer Faruk. “Hac”. (1996): XIV, 382-386.

KAPLAN, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.

KARAOĞLAN, Hamza. “Anadolu Türklerinde Kurban Alevîler Örneği”, *Dîni Araştırmalar Dergisi*, no 27 (2007): 133-150.

KAYA, Mevlüt. *Bir Çepni Köyü Tarihi ve Kültürü*, Bursa: Yüksel Ofset Matbaacılık, 2007.

KAYAOĞLU, İsmet. “Mevlana’nın Çağdaşı Derviş Tarikatları, Babalar, Kalenderîler ve Diğerleri”, *Ankara Üniversitesi Dergisi*, no 31, (1990): 147-155.

KAZVİNÎ, İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünen*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kâhire: Dâru'l- İhyâ-i Kütübi'l-arabî.

KOÇYİĞİT, Talat. *Hadis Usulü*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967.

KÖKEL, Coşkun. “Güvenç Abdal Ocağı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no 35 (2005): 233-235.

MAHMUT, Kaşgarlı. *Dîvan-ü Lügât-it Türk*, Hazırlayan: Ali Çiçekli, May yayınları, 1970.

MANDALOĞLU, Mehmet. “Türk Mitolojisinden Anadolu’ya Taşınan Kültür: Geyik Motifi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no 6 (2013): 382-391.

MÜSLİM, Ebu'l Hüseyin el-Haccac el-Kuşeyrî en-Neyâbûrî. *Sahîh-u Müslim*. nşr. Muhammed Fuat Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâ'i-Türâsil-Arabi.

NESEFÎ, Ebu'l- Muin. *Bahrü'l- Kelam*, çeviren Ramazan Biçer, İstanbul, Gelenek Yayıncılık,2010.

Noyan, Bedri. *Bektâşîlik Alevîlik Nedir*, Ankara: Doğu Matbaacılık,1985.

OCAK, Ahmet Yaşar. “Babaîler İsyânından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm Heterodiksisinin Doğuşu ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no. 14, (2000): 129-159.

- OCAK, Ahmet Yaşar. “Babaîlik”, *DİA*, (1991), IV, 373-374.
- OCAK, Ahmet Yaşar. “Alevî”, *DİA*, (1989) II, 368-369.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Babaîler İsyanı*, Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- OCAK, Ahmet Yaşar. “Bektâşîlik”, *DİA* (1992): V, 373-379.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Türkler, Türkiye ve İslâm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- ODABAŞI, Gülbahar, *Alevî Geleneğinde Cem İbadeti*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı, Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2016.
- OKTAY, Ayşen, *Erken Dönem Osmanlıda Bektâşîliğin Gelişimi: Yunanistan’da Bektâşî Tekkeleri*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- ÖZ, Mevlüt, *Yetmiş Üç Fırka Hadisi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- ÖZ, Mustafa. “*Dürzilik*”, *DİA*, (1994): X, 39-48.
- ÖZ, Mustafa. “*Ehli Beyt*”, *DİA*, (1994), X, 498-501.
- ÖZ, Mustafa. “*Ali Evlâdı*”, *DİA*, (1989), II, 392-393.
- ÖZBİLGİN, Zülfikar, “Alevîlikte Düşkünlük”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, (2011): 411-414.
- RENÇBER, Fevzi. “Adıyaman’da Alevîlik”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.
- SÂBÛNÎ, Nûrettin. *el-Kifâye fi’l- Hidâye*, tahkik. Muhammed Aruci, Beyrut: Dar İbn-i Hazm, 2014.
- SARIKAYA, Saffet Mehmet, *Anadolu Alevîliğinin Tarihi Arka Planı (XI-XIII. Asırlar)*, Post Yayın Dağıtım, 2016.
- SAVAŞ, Çiğdem, “Kütahya’ya Bağlı Sofça ve Sobran Köylerindeki Alevîlik ile İlgili İnanç ve Uygulamalar”, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2011.
- SEZGİN, Abdülkadir. *Hacı Bektâş Veli ve Bektâşîlik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- SİNANOĞLU, Mustafa. “İslâm”, *DİA*, (2001): XXIII, 15-23.
- SÜMER, Faruk. *Çepniler*, *DİA*, (1993): VIII, 269-270.
- SÜMER, Faruk. *Çepniler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1992.
- ŞENER, Abdülkadir. “Abdest”, *DİA*, (1988): I, 68-70.

- ŞENER, Mehmet. “Gusül”, *DİA*, (1996): XIV, 213-214.
- BERBERCAN Mehmet T. Çeviren, Han J Klimnet, “Türk Orta Asyası’nda Budizm”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 26 (2009): 93-108.
- TALAS, Mustafa. “Mehmet Eröz’de Türklerde Totemizmin İzleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 16 (2004): 284-286.
- TANYU, Hikmet. “Totem, Totemizm ve Tabu Üzerine Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi Dergisi*, no. 26 (1984): 155-172.
- TEBER, Ömer Faruk. “*XVI. Yüzyılda Kızılbaşlık Farklılaşması*”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- TELLİOĞLU, İbrahim. “Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, no. 2 (2007): 655-664.
- TİRMİZİ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *El-Câmiu'l-kebir El-Câmi'u's-sahih*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- TUĞRUL, Talip, “*Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)*”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- TURAN, Ahmet, Bozkuş Metin, “Günümüzde Sivas ve Çevresinde Yaşayan Alevilerde İnanç Esasları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 24-25 (2007): 15-35.
- TÜRKDOĞAN, Doğan. “*Alevî İslâm İnanıcı İçerisinde Hz. Hızır*”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no. 29, (2004): 19-26.
- TÜRKDOĞAN, Orhan. *Alevî Bektâşî Kimliği*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- UÇAR, Ramazan, “Bir Fenomen Olarak Ayin-İ Cem (Sosyolojik Bir Yaklaşım)”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, (2004): 73-81.
- ULUDAĞ, Süleyman. “Niyaz”, *DİA*, (2007): XXXIII, 165-166.
- UMAÇ, Zeynep Şimşek. “Balıkesir Çepnilerinde Göçebelik ve İskân İzleri”, *Balıkesir Üniversitesi Dergisi*, no.15, (2011): 177-187.
- UMAÇ, Zeynep Şimşek. “*Balıkesir Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı Çepni Ağzı*” Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2011.
- UYAR, Gülgün. *Ehl-İ Beyt İslâm Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2008.
- ÜÇER, Cenksu. “Aleviliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no. 74 (2015): 162-187.

ÜÇER, Cenksu. “Geleneksel Alevîlikte İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, no. 2 (2005): 162-187.

ÜÇER, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.

ÜZÜM, İlyas. “Geleneksel İnançları Bağlamında Türkiye’de Gayr-ı Sünnî Kesimlerin İnanç Problemleri”, *İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu*, (7-9 Eylül 2001): 303.

ÜZÜM, İlyas, “Kızılbaş”, *DİA*, (2002): XV, 546-557.

ÜZÜM, İlyas. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.

VELİ, Hacı Bektâş, *Velâyetnâme. Hazırlayan: Hamiye Duran. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, 2014.

VELİ, Hacı Bektâş. *Makâlat*, Sadeleştiren: Hüseyin Özbay, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

YAKAR, Sümeyra, “*Alevîlikte Hak, Muhammed, Ali İnançları*”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.

YALÇIN, Alemdar, Uysal Başak, Dikeroğlu Güzzade. “Karadeniz Çepnileri 2: Eski Köy”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no 38, (2005): 25-50.

YALÇIN, Alemdar, Uysal Başak, Dikeroğlu Güzzade. “Karadeniz Çepnileri 3: Şalpaazarı ve Gürgentepe”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, no. 35 (2005): 43-46.

YALÇIN, Ayten, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Bektâşîlerin Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, 2004.

YAŞAROĞLU, M. Kâmil. “Namaz”, *DİA*, (2006): XXXIII, 350-357.

YAVUZ, Yusuf Şevki. “Kader”, *DİA*, (2001), XXIV, 58-63.

YETİŞ, Kazım, KILIÇ Hulusi. “Cem”, *DİA*, (1993): VII, 276.

YILDIRIM, Erdal, *Tunceli Alevîliği*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010.

YILDIZ, Harun. “*Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi İnançları ve Örfleri*”, Doktora Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2003.

YİTİK, Ali İhsan. “Tenasüh”, *DİA*, (2011): XL, 443-446.

YİTİK, Ali İhsan. “Oruç”, *DİA*, (2007): XXXIII, 416-425.

ZELYUT, Rıza. *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği yayınları, 1998.

ZEREN, Münevver Ebru. “Uygurlarda Manihaizm Etkisi Altında Gelişen Din-Devlet İlişkisi”, *Journal of Old Turkic Studies*, no 2 (2017): 140-156.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: “Tanımlayıcı İstatistikler”	32
Tablo 2: “Tanımlayıcı İstatistikler 2”	33
Tablo 3: “Allah’ın varlığına ve birliğine inanıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları	51
Tablo 4: “Meleklerle inanıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları	53
Tablo 5: “Kur’ân okumayı biliyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları.....	55
Tablo 6: “Çocuklarınızın Kur’ân okumayı öğrenmesini ister misiniz?” sorusunun frekans dağılımları	55
Tablo 7: “Okula giden çocuklarınızın dinî bilgi ihtiyaçlarının nasıl karşılanması gerektiğini düşünüyorsunuz?” sorusunun frekans dağılımları.....	56
Tablo 8: “Evinizde bulunan dinî kitapları işaretler misiniz?” sorusunun frekans dağılımları	56
Tablo 9: “Kur’an’ın bugünkü şekliyle eksik olduğu düşüncesine katılıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları	57
Tablo 10: “Peygamberlere inanıyor musunuz?” sorusu frekansların dağılımları	59
Tablo 11: “Ay’ın Hz. Ali’yi, Güneş’in Hz. Muhammed’i temsil ettiği görüşüne inanıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları	59
Tablo 12: “Öldükten sonra dirilmek var mıdır?” sorusunun frekans dağılımları	61
Tablo 13: “Cennet ve Cehennem var mıdır?” sorusunun frekans dağılımları	62
Tablo 14: “Ruh göçüne yani ölen insanın ruhunun başka bir insanın bedenine geçtiğine inanıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları.....	62
Tablo 15: “Hacı Bektâş Velî donunda (bedeninde) gelenin Ali’nin kendisi olduğu inancına, yani Hacı Bektâş Velî’nin ruhu ile Hz. Ali’nin ruhunun aynı olduğu inancına katılıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları.....	63
Tablo 16: “Ruh göçü sadece özel insanlar için mi geçerlidir. Yoksa tüm insanlar ruh göçüne tabi midir?” sorusunun frekans dağılımları.....	64
Tablo 17: “İnsanların kaderlerinin Allah tarafından önceden bilindiğine inanıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları	65
Tablo 18: “Size göre Alevîliğin temel prensipleri nelerdir?” sorusunun frekans dağılımları	69
Tablo 19: “Hz. Ali hakkındaki düşünceniz nedir?” sorusunun frekans dağılımları	69
Tablo 20: “Kıyamete yakın bir zamanda Mehdi’nin geri döneceğine inanıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları	70
Tablo 21: “Gusül abdesti hakkındaki durumunuz aşağıdakilerden hangisidir?” sorusunun frekans dağılımları	72

Tablo 22: “Camiye gidip namaz kılanın Alevîlikten çıktığı görüşüne katılıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları	74
Tablo 23: “Namaz hakkındaki düşünceniz nedir?” sorusunun frekans dağılımları	74
Tablo 24: “Oruçla ilgili tutum ve davranışlarınız aşağıdakilerden hangisine uygundur?” sorusunun frekans dağılımları	76
Tablo 25: “İmkânınız olsa ilk önce nereyi ziyaret ederdiniz?” sorusunun frekans dağılımları	79
Tablo 26: “Çıralık (Hakkullah) verir misiniz?” sorusunun frekans dağılımları	81
Tablo 27: “Yaptığımız hayır işleri nelerdir?” sorusunun frekans dağılımları	82
Tablo 28: “Hızır kurbanı keser misiniz?” sorusunun frekans dağılımları	84
Tablo 29: “Muharrem’de kurban keser misiniz?” sorusunun frekans dağılımları	84
Tablo 30: “Kurban Bayramı’nda kurban keser misiniz?” sorusu frekans dağılımları	84
Tablo 31: “Ay’ı dolunay şeklinde gördüğünüzde niyaz, Güneş’in ilk ışıklarını gördüğünüzde dua eder misiniz?” sorusunun frekans dağılımları	86
Tablo 32: “Ay’ı dolunay şeklinde gördüğünüzde niyaz, Güneş’in ilk ışıklarını gördüğünüzde dua eder misiniz?” sorusunun frekans dağılımları	99
Tablo 33: “Ne kadar sıklıkla alkol alırsınız?” sorusunun frekans dağılımları	102
Tablo 34: “Şu An Bir Dedeniz Var mı?” sorusunun frekans dağılımları	104
Tablo 35: “Alevîlik hakkında bilgilerinizi en çok nereden öğrendiniz?” sorusu frekans dağılımları	104
Tablo 36: “Tanıdığınız veya dinlediğiniz dedeleri bilgi bakımından yeterli buluyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları	104
Tablo 37: “Dedelik sisteminin gün geçtikçe bozulduğu görüşüne katılıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları	105
Tablo 38: “Alevî fertler veya aileler arasındaki problemlerin çözümü için aşağıdakilerden en çok hangisine başvurursunuz?” sorusunun frekans dağılımları	105
Tablo 39: “Cemeviniz var mı?” sorusunun frekans dağılımları	106
Tablo 40: “Sizce Cemevi ibadet yeri mi yoksa toplanma yeri midir?” sorusunun frekans dağılımları	106
Tablo 41: “Son bir yıl içinde kaç defa ceme katıldınız?” sorusunun frekans dağılımları	107
Tablo 42: “Alevî inancının en önemli kurumları arasında olan Musahiplik ve Düşkünlük yaşadığınız yörede önemini korumakta mıdır?” sorusunun frekans dağılımları	109
Tablo 43: “Sizce düşkünlüğün kuralları değiştirilmeli midir?” sorusunun frekans dağılımları	109
Tablo 44: “Musahibiniz var mı?” sorusunun frekans dağılımları	110

Tablo 45: “Kendinizi inanç yönünden nasıl tanımlıyorsunuz?” sorusunun frekans dağılımları	111
Tablo 46: “Ailenizde Alevî inancına bağlılık durumu nasıldır?” sorusunun frekans dağılımları	111
Tablo 47: “Size göre Alevîlik nedir?” sorusunun frekans dağılımları.....	112
Tablo 48: “Size göre Sünnîlik nedir?” sorusunun frekans dağılımları	112
Tablo 49: “Size göre Alevîlikle Sünnîlik arasında fark var mıdır?” sorusunun frekans dağılımları	113
Tablo 50: “Alevîlerin ruhlar âleminde beri Müslüman oldukları. Sünnîlerin ise Zülfikar zoruyla sonradan Müslüman oldukları inancına katılıyor musunuz?” sorusunun frekans dağılımları.....	113
Tablo 51: “Size göre Alevîlikle Bektâşîlik arasında fark var mıdır?” sorusunun frekans dağılımları	113
Tablo 52: “Alevîlik ya da dinle ilgili kitapları ne kadar sıklıkla okuyorsunuz?” sorusunun frekans dağılımları.....	114

EKLER

EK 1: Anket Formu

1. **Cinsiyetiniz.** a) Erkek b) Bayan
2. **Yaşınız.** a) 20-34 b) 35-49 c) 50-64 d) 65 ve yukarısı
3. **Eğitim durumunuz.**
4. **Medeni durumunuz.** a) Evli b) Bekâr c) Dul d) Boşanmış
5. **Mesleğiniz.** a) işçi b) Çiftçi c) Memur d) Diğer
6. **Doğduğunuz köy neresidir?**.....
7. **Hangi ocağın talibisiniz?**.....
8. **Şu an bir dedeniz var mı?** a) Evet b) Hayır
9. **Ailenizde Alevî inancına bağlılık durumu nasıldır?**
a) Bağlı b) Çok bağlı c) Kısmen bağlı d) İlgisiz
10. **Kendinizi inanç yönünden nasıl tanımlıyorsunuz?**
a) Alevî b) Sünnî c) Fikrim yok d) Diğer:
11. **Alevîlik hakkında bilgilerinizi en çok nereden öğrendiniz?**
a) Dedelerden b) Anne babadan c) Kitaplardan
12. **Size göre Alevîlik ve Sünnilik nedir?**
-Alevîlik: a) Din b) Mezhep c) İnanç sistemi d) Bir tür dinî yaşam şekli e) Fikrim yok
-Sünnilik: a) Din b) Mezhep c) İnanç sistemi d) Bir tür dinî yaşam şekli e) Fikrim yok
13. **Evinizde bulunan dînî kitapları işaretler misiniz?**
a) Kur'an'ı Kerim b) İmam Cafer Buyruğu c) Hz. Muhammed ile ilgili kitaplar

d) Nehcü'l-Belâğa e) Hüsniye f) Hacı Bektâşî Veli Makâlâtı
veya Velayetnamesi

g) Diğer (Varsa belirtiniz)

14. Alevîlik ya da dinle ilgili kitapları ne kadar sıklıkla okuyorsunuz?

a) Düzenli olarak her gün b) Ara sıra c) Hiç
okumam

15. Size göre Alevîliğin temel prensipleri nelerdir?

a) Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye bağlılık b) Hz. Ali'ye bağlılık c) Fikrim yok

16. Hz. Ali hakkındaki düşünceniz nedir?

a) Hz. Ali Tanrıdır. b) Hz. Ali tanrı değildir ama tanrısal bir yönü vardır.
c) Hz. Ali Allah'ın değerli bir kuludur. Tanrısallıkla ilgisi yoktur.

17. Allah'ın varlığına ve birliğine inanıyor musunuz?

a) Evet b) Hayır c) Fikrim yok

18. Cennet ve Cehennem var mıdır? a) Evet b) Hayır c) Fikrim
yok

19. Öldükten sonra dirilmek var mıdır? a) Evet b) Hayır c)
Fikrim yok

20. Meleklerle inanıyor musunuz? a) Evet b) Hayır c) Fikrim
yok

21. Peygamberlere inanıyor musunuz? a) Evet b) Hayır c) Fikrim
yok

**22. İnsanların kaderlerinin Allah tarafından önceden bilindiğine inanıyor
musunuz?**

a) Evet b) Hayır c) Fikrim yok

23. Kur'an'ın bugünkü Şekliyle eksik olduğu düşüncesine katılıyor musunuz?

- a) Evet b) Hayır c) Fikrim yok

24. Ay'ın Hz. Ali'yi, Güneş'in Hz. Muhammed'i temsil ettiği görüşüne inanıyor musunuz?

- a) Evet b) Hayır c) Fikrim yok

25. Ay'ı dolunay şeklinde gördüğünüzde niyaz, Güneş'in ilk ışıklarını gördüğünüzde dua eder misiniz?

- a) Hayır b) Evet c) Fikrim yok

26. Hacı Bektâş Veli donunda (*bedeninde*) gelenin Ali'nin kendisi olduğu inancına, yani Hacı Bektâş Veli'nin ruhu ile Hz. Ali'nin ruhunun aynı olduğu inancına katılıyor musunuz?

- a) Evet b) Hayır c) Fikrim yok

27. Alevîlerin ruhlar âleminde beri Müslüman oldukları, Sünnilerin ise Zülfikar zoruyla sonradan Müslüman oldukları inancına katılıyor musunuz?

- a) Evet b) Hayır c) Kısmen d) Fikrim yok

28. Kıyamete yakın bir zamanda Mehdi'nin geri döneceğine inanıyor musunuz?

- a) Evet b) Hayır c) Fikrim yok

29. Ruh göçüne, yani ölen insanın ruhunun başka bir insanın bedenine geçtiğine inanıyor musunuz?

- a) Evet b) Hayır c) Fikrim yok

30. (*Ruh göçüne inanıyorsanız*) Ruh göçü sadece özel insanlar için mi geçerlidir, yoksa tüm insanlar ruh göçüne tabi midir?

- a) Sadece erenlerin ve gerçek insanların ruhları öldükten sonra, başka bedenlerde Dünya'ya yeniden gelirler.
- b) Tüm insanların ruhları öldükten sonra başka bedenlerde Dünya'ya yeniden gelir.
- c) Varsa farklı görüşünüz belirtiniz:
- d) Fikrim yok

31. **Kur'an okumayı biliyor musunuz?**
a) Evet b) Hayır c) Kısmen
32. **Çocuklarınızın Kur'an okumayı öğrenmesini ister misiniz?**
a) Evet b) Hayır c) İsterim, ancak tepki görmekten korkuyorum
33. **Okula giden çocuklarınızın dinî bilgi ihtiyaçlarının nasıl karşılanması gerektiğini düşünüyorsunuz?**
a) Din Kültürü Kitaplarından b) Yaz tatilinde gerçekleştirilen Yaz Kurslarından
c) Dedelerden d) Bunun bir ihtiyaç olduğunu düşünmüyorum
34. **Namaz hakkındaki düşünceniz nedir?**
a) Biz namaz kılmayız. Gerçek namaz bizim yaptığımız niyazdır.
b) Cem (*Halka namazı*) bizim namazımızdır. Başka namaza gerek yoktur.
c) Beş vakit namaz kılınması gerektiğine inanıyoruz.
d) Diğer...
35. **Oruçla ilgili tutum ve davranışlarınız aşağıdakilerden hangisine uygundur?**
a) Yalnız Ramazan orucunu tutuyorum
b) Yalnız Hızır ve Muharrem orucunu tutarım
c) Her ikisini de tutuyorum
d) Hiçbirini tutmuyorum
e) Diğer...
36. **Ailenizin kurban kesmekle ilgili davranış ve tutumu aşağıdakilerden hangisine uygundur? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)**
1) Hızır kurbanı keser misiniz? a) Evet b) Hayır c) Bazı yıllar
2) Muharrem'de kurban keser misiniz? a) Evet b) Hayır c) Bazı yıllar
3) Kurban Bayramı'nda keser misiniz? a) Evet b) Hayır c) Bazı yıllar

- a) Evet **b) Hayır** c) Fikrim yok
46. **Musahibiniz var mı?** a) Evet **b) Hayır** c) Musahip nedir
bilmiyorum
47. **Cemeviniz var mı?** a) Evet **b) Hayır**
48. **Son bir yıl içinde kaç defa ceme katıldınız?**
a) Hiç katılmadım **b) Bir defa** c) 2-5 arası **d) 6-10 arası**
49. **Dedelik sisteminin gün geçtikçe bozulduğu görüşüne katılıyor musunuz?**
a) Evet **b) Hayır** c) Kısmen
50. **Alevî fertler veya aileler arasındaki problemlerin çözümü için aşağıdakilerden en çok hangisine başvurursunuz?**
a) Dedeye başvururuz **b) Yasal yollara başvururuz**
c) Alevî toplumunun ileri gelenlerine başvururuz
51. **Tanıdığınız veya dinlediğiniz dedeleri bilgi bakımından yeterli buluyor musunuz?**
a) Evet **b) Hayır** c) Fikrim yok
52. **Size göre Alevîlikle Bektâşîlik arasında fark var mıdır?** a) Evet
b)Hayır
53. **Size göre Alevîlikle Sünnilik arasında fark var mıdır?** a) Evet
b)Hayır

EK 2: Mülakat Soruları

1. EKLER

EK A: GÖRÜŞME KILAVUZU

A- GENEL SORULAR

- a) Alevîlik nedir, sizce Alevîlik nasıl tanımlanabilir?
- b) Alevîliğin din, mezhep ve tarikat olduğu yönünde çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bu bağlamda sizce Alevîlik nedir?

B- İNANÇLARLA İLGİLİ SORULAR

1) Allah'a iman ve Allah-Muhammed-Ali inancı

- a) Allah'ın birliği size neyi ifade etmektedir O'nun bir ve tek oluşunu nasıl temellendiriyorsunuz? Kısaca Allah inancı hakkında ne söyleyebilirsiniz?
- b) Hak-Muhammed-Ali inancı hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- c) Allah'ın sıfatları ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?
- d) Alevî çevrelerde ve Alevî inancında zaman zaman rastlanan Ali'nin Tanrı olduğu şeklinde yorumlanabilecek bazı ifadelerde ilgili neler düşünüyorsunuz?

2- MELEKLERE İMAN

- a) Meleklerle iman hakkında neler söyleyebilirsiniz? Dört büyük melek haricinde başka melek var mıdır?
- b) Alevî topluluklardaki melek tasavvur inanışı nasıldır?
- c) Meleklerin sıfatları ile ilgili kabuller nasıldır?

3- KİTAPLARA İMAN VE KUR'AN ANLAYIŞI

- a) Kur'an'a hakkında Alevî topluluklarda nasıl bir anlayış hâkimdir?
- b) Alevî çevrelerde Kur'an'ın eksik olduğu yönünde bazı kabuller olduğu görülmektedir. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?
- c) Kur'an okumasını biliyor musunuz, nerelerde ve ne zaman okuyorsunuz?

4- PEYGAMBERLERE İMAN VE HZ. MUHAMMED'ĞN KONUMU

- a) Peygamberlere iman konusunda neler söyleyebilirsiniz?
- b) Bir Alevî olarak size göre Hz. Muhammed kimdir, O'nun en önemli özellikleri nelerdir, O'nun hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- c) Sizce Hz. Muhammed ile Hz. Ali arasındaki ilişki nasıldır?

5- AHİRET GÜNÜNE İMAN, KAZA VE KADER ANLAYIŞI

- a) Alevî anlayışında belirgin bir ahiret anlayışı var mıdır, varsa nasıl bir karakter taşımaktadır? Bu inançla ilgili kabulleriniz nelerdir?
- b) Tenasüh inancı ile ilgili görüşleriniz nelerdir?
- c) Ahirete iman ile ilgili olarak kabir hayatı, sorgu sual, kıyamet, mahşer, mizan, hesap, Şefaât, Kevser, Cennet ve Cehennem kavramları ile ilgili düşünce ve kabulleriniz nelerdir?
- d) Alevîlikte kazâ ve kader anlayışı var mıdır, varsa nasıl bir anlayışa sahipsiniz?

6- HZ. ALİ VE EHL-İ BEYT İNANCI

- a) Size göre Hz. Ali kimdir, Alevî çevrelerde yaygın olan Hz. Ali tasavvuru nedir?
- b) Alevî çevrelerde Hz. Ali'nin tanrı olduğuna yönelik bazı inanışlar vardır, sizin bu konudaki görüşleriniz nelerdir?
- c) Ehl-i beyt kavramından ne anlıyorsunuz, ehl-i beyt kimlerden oluşmaktadır?
- d) Tevellâ ve Teberrâ anlayışını açıklayabilir misiniz?
- e) Kırklar meclisinin Alevî inanç ve geleneğindeki yerini açıklayabilir misiniz?

C- İBADETLERLE İLGİLİ SORULAR

1- GUSÛL VE ABDEST

- a) Gusûl ve abdest konusunda Alevî anlayışta var olan inanç nasıldır?
- b) Gusûl ve abdestin gerekli olduğu durumların neler olduğu ve nasıl alındığı hakkında bilgi verir misiniz?
- c) Alevî inancında var olan tarikat abdesti nedir, nasıl alınır ve buna yüklenen anlamlar nelerdir?

2- NAMAZ

- a) Alevî anlayışında beş vakit namaz ve namaz ibadetine yönelik duyarsız bir tavır olduğu söylenmektedir. Bu doğru mudur, eğer doğruysa sizce bu duyarsızlığın sebebi nedir?
- b) Halka namazı nedir? Nasıl kılınır ve bu namaza yüklenen anlam nedir?

3- ORUÇ

- a) Alevî anlayışında oruç nedir?
- b) Alevî anlayışında Ramazan orucuna yönelik tavır nasıldır?

- c) Alevî vatandaşlarımızın tuttıkları oruçlar hangileridir, bu oruçlar tutulurken dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir?

4- HAC

- a) Alevî anlayışında hac denildiğinde ne anlaşılır?
b) Alevîler arasında hac amaçlı uygulamalar var mıdır?
c) Alevî vatandaşlarımızın ülkemizde hac amaçlı ziyaret ettiği yerler var mıdır, varsa ziyaretler esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir?

5- ZEKÂT

- a) Alevî inancında zekât anlayışı nasıldır, kimlere verilir, ayrıca dedelere verilen özel zekât var mıdır?

6- KURBAN

- a) Alevî inancında kurban anlayışı nasıldır?
b) Kaç çeşit kurban kesilmektedir, kurban keserken nelere dikkat edilir?

7- DUA

- a) Dua deyince ne anlıyorsunuz?
b) Dua ya da Gülbank'ın Alevî inancında uygulaması nasıldır?

D- TARİKAT ANLAYIŞLARI VE AHLÂKÎ İLKELER İLE İLGİLİ SORULAR

1- DÖRT KAPI KIRK MAKAM VE ÜÇ SÜNNET YEDİ FARZ

- a) Dört-kapı kırk makam nedir? Alevî inanç ve kültürü içindeki yeri nedir?
b) Üç sünnet yedi farz nedir ve Alevî inanç ve kültürü içindeki yeri nedir?

2- NİYAZ ANLAYIŞI

- a) Niyaz ne demektir?
b) Niyazın bir şekli var mıdır, bunlar ne anlam ifade etmektedir?

3- CEM AYİNİ

- a) Cem hakkında genel bir bilgi verir misiniz, cem deyince ne anlıyorsunuz?
b) Cem çeşitleri hakkında bilgi verir misiniz?
c) Cemde on iki hizmet nedir?
d) Cem nasıl yapılır, cemde dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir?

e) Semah nedir, nasıl yapılmaktadır?

4- AHLAK İLKELERİ

a) Alevî anlayışında var olan genel ahlâkî prensiplerden bahseder misiniz?

b) Eline-diline-beline sahip olmak ne anlama gelmektedir?

E- ÖRF VE ADETLER İLE İLGİLİ SORULAR

a) Alevî anlayışında doğum ve ad koyma hususundaki uygulamalar nelerdir?

b) Sünnet ve kirvelik hakkında bilgi verir misiniz?

c) Alevî anlayışında evlilik ile ilgili uygulamalar nelerdir? Tek eşlilik mi, çok eşlilik mi yaygındır?

d) İçki içme hususunda neler söyleyebilirsiniz?

e) Tavşan etinin yenmemesiyle ilgili ne söyleyebilirsiniz? Diğer hayvanlarla ilgili özel kabulleriniz var mıdır?

f) Ölüm ve ölüm sonrası yapılanlar hakkında bilgi verir misiniz?

g) Alevî anlayışındaki ziyaret yerleri ile ilgili bilgi verebilir misiniz? Bu yörede yaşayan Alevî vatandaşlarımızın ziyaret ettikleri yerler nerelerdir?

h) Musahiplik nedir? Musahiplik hakkında genel bir bilgi verebilir misiniz?

i) Alevî anlayışında, gündelik hayatla ilgili olarak görülen Hıdrellez ve Nevruz günlerinin anlam ve önemi nedir? Alevî anlayışında buna benzer değer verilen özel günler var mıdır, varsa hangileridir?

EK 3: Kaynak Kişiler

BAYIR, Yaşar, Eskiköy, Lise Mezunu

BAYRAKTAR, Mehmet, Sütçinar Köyü, Ortaokul Mezunu.

ÇOLAK, Ali, Yaş: 58, Kabasakal Köyü, Ön Lisans Mezunu.

ÇOLAK, Mahmut, Kabasakal Köyü, Ortaokul Mezunu.

DEMİRCİ, Hüseyin, Simenli Köyü, Yaş: 83, İlkokul Mezunu.

DEMİRCİ, Ziya, Simenli Köyü, İlkokul Mezunu.

ERATA, Hasan, Doğancı Köyü, Üniversite Mezunu.

ERATA, Hasan, Sinlice Köyü, İlkokul Mezunu.

GÜLAY, Abdullah, Geyikli Mahallesi, Üniversite Mezunu, Okul Müdürü.

İsmi Veremeyen Katılımcı, Eskiköy, Lise Mezunu.

İsmi Veremeyen Katılımcı, Karpınar Köyü, İlkokul Mezunu.

İsmi Veremeyen Katılımcı, Karpınar, Lise Mezunu.

KOMUT, Hasan, Sinlice Köyü, İlkokul Mezunu.

KONAK, Hasan, Pelitçik Köyü, Ortaokul Mezunu.

KÖSE, Hasan Ali, Gödün Köyü, İlkokul Mezunu.

ÖZCAN, Hüseyin, Arıtış Köyü, İlkokul Mezunu.

ÖZDEMİR, Süleyman, Çetilik Köyü, İlkokul Mezunu.

UĞURLU, Yılmaz, Eskiköy, İlkokul Mezunu.

USTA, Selçuk, Akçiriş Köyü, Ortaokul Mezunu.

USTA, Veysel, Kızıl Üzüm, Üniversite Mezunu.

YAŞAR, Mehmet, Sayvançatak Köyü, Ön Lisans Mezunu.

YILMAZ, Hasan Kireç, Üniversite Mezunu.

ÖZGEÇMİŞ

Gökhan Demirci 29.09.1994 tarihinde İstanbul iline bağlı Tuzla ilçesinde doğdu. Tuzla Halil Türkan Anadolu İmam Hatip lisesini bitirdikten sonra Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2017 yılında mezun oldu. Mezuniyetinden bu yana Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Bursa'nın tarihi "Büyükdelliler" Köyü'nde İmam-Hatiplik yapmaktadır. Temel çalışma sahası İslâm Mezhepler Tarihidir.

I.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU
KARARLARI

TOPLANTI TARİHİ : 18.09.2019
TOPLANTI NO : 2019/14

Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu toplanmış ve aşağıdaki kararı almıştır.

Karar 9:

31/07/2019 tarihli Dr. Öğr. Üyesi Ayhan IŞIK'ın Etik Kurul form ve ekleri görüşüldü.

Karabük Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Ayhan IŞIK'ın danışmanlığında yürütülen “**Trabzon’da Bulunan Çepnilerin Tarihinin, İnanç, Sosyo-Kültürel Yapısının Mukayeseli Olarak İncelenmesi**” konulu çalışma kapsamında uygulanmak üzere ekte sunulan çalışmasının etik kurallara uygunluğu oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

ASLI GİBİDİR

Prof. Dr. Fatih BAYRAM
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurul Başkanı